

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ¹⁾

Α'. Προξενειά.

1. — Ποῖος ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ προξενητοῦ; Προξενητὴς (ἢ προξενήτρια) ἔξ ἐπαγγέλματος ἢ κανεὶς ἐκ τῶν συγγενῶν; Ὅφειλε οὗτος νὰ τηρήσῃ ὠρισμένους τινὰς τύπους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του; Π. χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «ὁ προξενήτης πηγαίνει στὸ σπῖτι τῆς νύφης μὲ φανάρι ἀναμμένο χωρὶς νὰ ᾄχῃ ἀναμμένο τὸ φανάρι του, δὲν τὸν δέχονται στὸ σπῖτι τῆς νύφης καὶ ὅσο εἶναι αὐτὸς μέσα στὸ σπῖτι, τὸ φανάρι δὲν παύει νὰ καίῃ» (Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ. 5,150). Εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου ἄλλοτε οἱ προξενήτρες «βάζαν μιὰ φ'νίκα (= μαντήλα) μαῦρ' στὸν κιφάλ' ἐπιανι στὰ καστάγοννά τς (= κατωσάγωνα) ὡς τὴν κουρφή τ' κιφαλιοῦ στὴ φ'νίκα ἀπουπάν' βάζαν ἓνα κηρὶ ὄρθιο, τό διναν ἰκεῖ μ' ἓνα σπάγγου ἢ τό ᾄχουναν μέσ' στὴ φ'νίκα στὸν πλάι, γιὰ νὰ παγαίν' μπρὸς ἢ προξενειά' τοῦ κηρὶ εἶνι φώτισ'».

2. — Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις, γιὰ νὰ πιάσ' ἢ προξενειά. Μερικὰ παραδείγματα: ἢ προξενήτρια φορεῖ παράταιρες κάλτσες (μιὰ κόκκινη καὶ μιὰ μαῦρη), γιὰ νὰ μὴ ματιαστῇ, ἢ κρατάει ἀπάνω της μιὰ προσωπίδα (ἄμνιον,

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' ἔτ. τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης, σ. 149.

Τὸ περὶ γαμηλίων ἐθίμων κεφάλαιον, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον περὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν, ἔλαβον ἑκτασιν μεγαλυτέραν τῆς δοθείσης εἰς τὰ προηγούμενα, καὶ διότι εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα τὸ ὕλικόν ρεῖ ἀφθονώτερον, καὶ διότι ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐπιστηθῇ ἰδιαίτερος ἢ προσοχὴ τῶν συλλογῶν ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψεν ἡ συστηματικὴ ἔρευνα, ἢ ἐνεργηθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ τῶν ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχεῖου. Πρὸς τούτοις διὰ τῆς παραθέσεως πλειόνων παραδειγμάτων καὶ ἡ γνώσις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀφορμᾶται εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ συλλογεὺς λαογραφικῆς ὕλης, πλουτίζεται καὶ τὰ τιθέμενα διὰ τοῦ ἐρωτηματολογίου ζητήματα διασαφίζονται ὡς οἷόν τε πληρέστερον. Περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ζητημάτων τούτων βλ. τὰς περὶ γάμου καὶ τελευταίας μελέτας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, τ. Β' σ. 218 - 283 καὶ τ. Γ' σ. 232 - 362.

τόσια) παιδιοῦ ἢ κρατεῖ τὰ δάκτυλα τῆς χειρός της κολλημένα με ἀγιοκέρι ἢ πτύει εἰς τὸν τοῖχον λέγουσα: ὅπως κολλάει τὸ σάλιο μου στὸν τοῖχο, νὰ κολλήσῃ κι ὁ λόγος, ποῦ θὰ πῶ. Ἀκόμη προσέχει νὰ μὴ σκοιτάψῃ στὸ δρόμο, νὰ μπῆ με τὸ δεξιὸ πόδι στὸ σπῆτι, συνδανιλίζει τὴ φωτιά κττ. Ποῖαν ἀπὸ τὰς πράξεις αὐτὰς ἢ τί ἄλλο συνηθίζουν αἱ προξενήτριαι εἰς τὸν τόπον σας;

Ἄλλαι ἐνέργειαι, γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ προξενειά. Πρὸβλ. τὴν φράσιν:

*Βάλε σκούπα καὶ φαράσι,
προξενειὰ νὰ μὴ χαλάσῃ (Βογατσικόν).*

3. - Τυπικαὶ φράσεις διὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως.

Π.χ. Ἄν εἶναι τῆς τύχης, θὰ γίν' ἢ ἂν εἶν' ἀπὸ Θεοῦ, καλὴ στερέωση, κι ἂν δὲν εἶναι, ἔδωπα τὸ εἶπαμε κ' ἔδωπα νὰ μείνῃ (Μεσσηνία) ἢ ὅταν θέλετε σεῖς ἕνα, θέλομε μεῖς δέκα! ἢ δὲν ἔχομε καιρὸ κττ. Ἐκδηλώνουν οἱ οἰκεῖοι τῆς κόρης τὴν δυσ-ἀρέσκειάν των, ἂν ἡ γενομένη πρότασις δὲν εἶναι ἀρεστή; Κατὰ ποῖον τρόπον; Πρὸβλ. τὴν συμβουλήν, ποῦ ἔδιδαν κάποτε πρὸς τὴν προξενήτριαν εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἄμα πήαινε πούποτα καὶ δὲν ἄρεζαν ἀὸ γαμβρό, ὅτι δὲν ἔρχονταν σὲ σκάλα κείνος ὁ γαμβρός: Μὴ βάγῃς, καμὲν', μὴ σκῶσ' νε δὴ βισινὴ σ' καὶ δὴ βάλ'νε στὴ γορφὴ σ'. (Πισινὴ, ἢ ὀπισθία ἄκρα τῆς φούστας).

4. - Συνεννοήσεις (μιλήματα) διὰ τὴν προῖκα. Γίνεται συνάντησις συγγενῶν πρὸς τοῦτο; ἢ δίδεται ἀπλῶς διὰ τοῦ προξενητοῦ πρόχειρος σημεῖωσις τῶν προικῶν (ξόφυλλο ἢ ξωφύλλι, φατούρα ἐν Ἠλείῳ, τὸ ἴσο ἐν Σκύρῳ); Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πότε συντάσσεται τὸ τελικὸν προικοσύμφωνον; Π.χ. ἐν Ἀρτοῖστῃ τοῦ Ζαγορίου πρὸ τοῦ δείπνου τῶν ἐπισήμων ἀρραβῶνων σχίζεται ἡ φατούρα καὶ συντάσσεται τὸ προικοσύμφωνον, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπογράφουν οἱ γονεῖς, ὁ ἱερεὺς καὶ τρεῖς μάρτυρες.

5. - Τὰ τελειώματα. Πίστωσις τῆς συμφωνίας διὰ τῆς παροχῆς ἐγγυήσεως (καπάρο, Ρουμλούκι) ἢ δώρων, τὰ ὁποῖα ὁ μελλόνυμφος ἀποστέλλει διὰ τοῦ προξενητοῦ εἰς τὴν ἐλκετὴν του (φλουρι ἢ ἄλλο σημάδι, λογοσοῦμαδο ἢ πρῶτο κέρασμα (Θράκη), χάρες ἢ χαρίσματα (Κάλυμνος, Λιβύσιον). Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν ἄλλοτε ἐστέλλετο γιασμᾶς (καλύπτρα) καὶ φλουρι ἕκ μέρους τοῦ γαμβροῦ, μαντήλι καὶ πιάτο με χαλβᾶ καὶ λουλούδια ἕκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Θράκης ἐδίδετο τότε τὸ μπαμπᾶ χακί, δηλ. χρήματα εἰς τὸν πατέρα τῆς νύφης. Εἰς τὴν Καστορίαν προσκαλοῦνται οἱ συγγενεῖς, ὁ δὲ πατέρας (ἢ ἡ μητέρα) τοῦ γαμβροῦ ἀνακοινᾷ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρραβῶνας: τότε ὁ προξενητὴς διαβάζει τὸ ξεστοίχι (προικοσύμφωνον) καὶ τὸ παραδίδει μαζὶ με τὸ δακτυλίδι τῆς νύφης εἰς τὸν πατέρα τοῦ γαμβροῦ: κατόπιν παίρνει τὸ δακτυλίδι τοῦ γαμ-

βροῦ καὶ τὸ πηγαίνει εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης. Εἰς τὸ Βογατσικὸν στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ ἐπήγαιναν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ ἀλλάξαν τὸ *νισάν'* (= σημάδι) φεύγοντες ἄφηναν μίαν ἀδελφὴν τοῦ γαμβροῦ καὶ αὐτὴ «*ξερρίζωνε 10-15 τρίχες ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς νύφης καὶ τις παράδινε στὸ γαμπρό, γιὰ νὰ μὴ τοῦ τὴν ἀλλάξουν*». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται (ἢ ἐγίνετο) τοιοῦτόν τι;

Ρίπτονται τότε πυροβολισμοὶ πρὸς ἀναγγελίαν τῶν ἀρραβῶνων;

6. - Μαντικὴ ἢ μαγικὰ μέσα διὰ τὴν σύναψιν συνοικεσίου. Π. χ. εἰς μέρη τινὰ τοῦ Πόντου συνεβουλεύοντο τὸν ἀστρολό, ἂν συμπίπτουν τὰ ζῳδία τῶν δύο νέων.

7. - Ἀμοιβαὶ προξενητοῦ ἢ προξενητηρίας: π. χ. ἓνα ζευγάρι παπούτσια εἰς τὸ Ρουμλούκι, ἓνα ποσοστὸν ἐπὶ τῆς προικὸς ἄλλοῦ.

Β'. Ἀρραβῶν.

α) Ὀνομασία τοῦ ἀρραβῶνος· λέξεις καὶ ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ αὐτόν.

Π. χ. Ἀρραβῶνα, ἀρρεβωνήσια (Αἰτωλ. Ἀρκαδ. Ἦπ.), σιάσματα (Ἦπειρος, Ρόδος, Λήμνος), σνβάσματα, σώσματα (Θεσσαλία), χαρτώματα (Κύπρος), σουμάδεμαν (Πόντος)· ἀρραβωνιάζω, ἀρραβωνιαστικός· ἀρμάζω, ἀρμαστός (Σάμος, Κάλυμνος)· σννιβάζω, σννιβασκός, σννβασκός (Σκοπός), σνιβασκός (ΝΑ Μακεδονία), σνβασμένος (Αἰτωλ.), ἀσύβαστος (Ἦπειρ.), σαστικός (Κύμη), σιαστικός (Μέγαρα, Ἦπειρος, Χίος, Ρόδος, Λήμνος)· σουμαδεμένος, σουμαδεμέντσα (Πόντος), σεμαδεμένο (Ἀνακοῦ)· χαρτωμένος (Κύπρος), λογοστεμένος (Κρήτη) κλ.

Ποία ἢ κοινὴ ὀνομασία τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος; Π. χ. *δαχλίδ'* (Σιάτιστα), *ἀρρεβῶνα* (Πελοπόνν.), *σημάδ'* (Τζουμέρκα), *σουμάδ'*, *βέρα*, *βεργέττα* κλ.

β) Ὁ ἐπίσημος ἀρραβῶν.

1. - Μὲ ποίας λέξεις διακρίνεται οὗτος καὶ ποίας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἀπαγορεύεται ἡ τέλεσις αὐτοῦ; (ἢ *ἀρρεβῶνα* ἐν Μεσσηνίᾳ, ἢ *μυγάλ'* ἀρραβῶνα ἐν Θράκῃ, ὁ *χαιρετισμός* ἐν Καστορίᾳ, τὸ *μεγάλο μαντήλι* ἐν Βογατσικῷ, τὰ *τρανὰ ἀρραβωνιάσματα* ἐν Σκοπῷ, τὰ *σιάσματα* ἐν Ζαγορίῳ). Προλήψεις: π. χ. εἰς τὸ Τσεπέλοβον ἀρραβῶν δὲν γίνεται τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, *γιὰ νὰ μὴ διψιρώσ'ν καὶ τριτώσ'ν* οὔτε τὸ Σάββατον, *γιατὶ εἶνι σώσ'μον τς βδομαδάς*.

2. - Ἡ πομπὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Προηγεῖται *κάλεσμα* ἐκ μέρους τῆς νύφης; Πῶς γίνεται τοῦτο; Μειτέχουν τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ οἱ γονεῖς του; Συνοδεύει ἱερεὺς; Εἰς τὸν Σκοπὸν προηγεῖται ὁ προξενητὴς μὲ τὴν γυναῖκα του, κρατοῦντες τὰ *πανέρια* καὶ ἔπονται ὁ γαμβρός, οἱ γονεῖς του, οἱ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι *καλεσμένοι* ὥρα βραδινή, μὲ τὰ φανάρια ἀναμμένα.

3. - Ἐθιμα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης: σταυρὸς εἰς τὴν θύραν μὲ μέλι, τὸ ὑνὶ καὶ ἓνα ρόδι εἰς τὸ κατώφλι τῆς θύρας κτλ. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην χύνουν λάδι σταυροειδῶς εἰς τὸ κατώφλιον, ὃ δὲ γαμβρὸς εἰσερχόμενος ρίπτει 1-2 τάληρα. Χαιρετισμοί. Εὐχαί.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ὁ ἀρραβῶν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Μὲ ποίαν τότε πομπὴν ὀδηγεῖται ἐκεῖ ἡ νύφη καὶ ποῖα τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τοῦ γαμβροῦ; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον «ἐμπρὸς πάνε οἱ βιολιτζῆδες τραγουδῶντας καὶ παίζοντας. Ἀπὸ πίσω ἀμέσως ἡ νύφη βαστῶντας στὰ χέρια της ἓνα λαγὴν ἢ ἓνα σταμνάκι πλουμιστό, γεμᾶτο νερὸ καὶ λουλουδία. Ἀκολουθοῦν παιδιὰ συγγενικά, πὺν νὰ ἔχουν τοὺς γονεῖς των, βαστῶντας πιατέλα καλὴ μὲ γλυκά, οἱ γονεῖς κι ὄλο τὸ σόι τῆς νύφης, φέροντας δῶρα γιὰ τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς συμπεθέρους, πὺν περιμένουν μπρὸς στὴν πόρτα του. Σὰ φτάσῃ ἡ νύφη μὲ τὸ συμπεθεριό, θὰ σταματήσουν καὶ θὰ τοὺς χαιρετήσουν μὲ τραγούδια-παινέματα τοῦ γαμπροῦ (τραγούδια τῆς πίττας). Ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ δικοὶ του θὰ τοὺς τραγουδήσουν ἄλλα παῖνια καὶ καλωσορίσματα, θὰ ράνουν τὴ νύφη μὲ λεπτὰ καὶ ρύζι». Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμιου «μὰ γυναικα μονοστέφανη στέκεται στὴν πόρτα καὶ κρατεῖ ἓνα πιάτο μὲ μέλι, ἀμύγδαλα ξεφλουδιστὰ κ' ἓνα φλουρί. Ἡ νύφη παίρνει μὲ τὸ ἀκροδάχτυλο λίγο μέλι καὶ κάνει τρεῖς σταυροί, ἓναν στὸ ἀνώφλι κι ἀπὸ ἓναν δεξιὰ κι ἀριστερά. Ἐχουν καὶ μὰ καρπέτα καὶ ποκάτω ἓνα μαχαίρι μαυρομάνικο, γιὰ νὰ γέν' σα τὸ σίδερο γερὴ, ἄμα πατήσ', καὶ ποπάνω ἓνα ρόδ'. Ἡ νύφη πατάει πὰ στὸ ρόδ' καὶ τὸ σπάει τὴν ὥρα κείν' οἱ ἄλλες γυναικες σπρώχνουν τὴ νύφ', τὴ χτυποῦν μπουγιές, κοιτοῦν νὰ τὴν πετάξ'νε μέσα. Τὴν ταῖζουν καὶ τὸ φλουρί. Κεῖνο τὸ ρόδ' τὸ τρῶνε παλληκάρια, ἄντρες, γιὰ νὰ κἀν'νε ἀγόρια. Τραπέζι ὕστερα καὶ χορὸς... Τ' ἀρραβωνιάσματα γίνονται Σάββατο ἢ Κυριακή. Ἄλλη μέρα πάλι πηγαίνουν τὸ γαμπρὸ στῆς νύφης τὸ σπίτι. Καὶ κεῖνος τὰ ἴδια πατοῦσε πὰ στὸ ρόδ'». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη;

4. - Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἡ παρουσίασις (τὸ προσκῆνυμα) τῆς νύφης. Ποῖος εἰσάγει τὴν νύφην εἰς τὴν αἵθουσαν καὶ ποῖος εἶναι ὁ στολισμὸς αὐτῆς; Ἀπὸ ποίαν ὕλην εἶναι κατεσκευασμένοι οἱ δακτύλιοι; Ποῖος ἀλλάζει τοὺς δακτυλίους; Ὁ ἱερεὺς ἢ ἄλλος τις; - Ὁ μετ' «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν εἰς μέρη τινὰ τοῦ Πόντου ἐθεωρεῖτο *μισσοστεφάνωμαν*, ὃ ἄνευ «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν ἐλέγετο ἁπλῶς *σουμάδ'*. Εἰς τὴν Ἀρτσιόστιαν Ζαγορίου τοὺς δακτυλίους τοὺς βάζουν σ' ἓνα πιάτο μὲ ρύζι καὶ κατόπιν τοὺς εὐλογεῖ ὁ ἱερεὺς. Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἓνας πό' χει πατέρα καὶ μάννα σταυρῶνει τὰ δαχτυλίδια καὶ τ' ἀλλάζει τοὺς δίνει κι ἀπὸ ἄνα μπάτσσο: ὄπους πουνεῖ οὐ μπάτσους, ἔτσ' νὰ πουνῆς ἰσὺ τὸν ἄντρα σ' κι αὐτὸς ἰσένα». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Τὸ κέρασμα τῆς νύφης (τὰ ξένια ἐν Λέρῳ, τὰ ξενιάσματα ἐν Κυζίκῳ) ἦτοι δῶρα διὰ τὴν νύμφην, ριπτόμενα εἰς τὸν δίσκον. Ἐπιστρέφονται ταῦτα ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος; Τί ἄλλο χαρίζει ὁ γαμβρὸς κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας εἰς τὴν μνηστήν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τῆς χαρίζει μιὰ ρόκα μὲ κεντήματα, εἰς τ' Ἀνώγεια τῆς Κρήτης τῆς χαρίζει μικρὰν καὶ κομψὴν μάχαιραν, τὴν ὁποίαν αὕτη φέρεи κατόπιν εἰς τὴν ζώνην. Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

Τὸ τάισμα τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ταῖζουν τὸν γαμβρὸν μέλι.

Τὸ φίλημα τοῦ μνηστῆρος. Εἶναι συνήθεια ὁ μνηστήρ νὰ φιλῇ τὴν μνηστήν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τῆς Ἡπείρου «ὁ γαμβρὸς εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον τῆς μνηστῆς καὶ προσπαθεῖ ν' ἀσπασθῇ αὐτήν, ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν βίαν». Εἰς τὴν Καστοριάν «τὴν φιλεῖ μπροστὰ σ' ὅλο τὸν κόσμον».

δ. — Τὸ προικοσύμφωνον (ἀνεθίβολο, ἀγκλαβή, ἀνεγκλαβή, ἀρεσά, ἀρεσκειά, ξεστοίχι, ἀρραβωνοχάρτι, προικοχάρτι κλπ.). Πότε συντάσσεται τοῦτο καὶ ὑπὸ τίνας; Τύπος συντάξεως αὐτοῦ καὶ καθομολόγησις ὑπὸ τῶν γονέων. Μάρτυρες. Καταχώρησις εἰς τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ἐπήγαιεν ὁ συμπέθερος εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ τὸν παπᾶ κ' ἔγραφαν τ' ἀνεθίβολο.

Στοιχεῖα ἀπαραίτητα τῆς προικὸς κατὰ τόπους π.χ. μία κασέλλα, δύο στρῶσες, δύο παπλώματα, ἕξ προσκεφαλάδες, 10-15 ὑποκαμισόβρακα, τζουμπέδες, πεσκίρια, χαλκώματα ἦσαν τ' ἀπαραίτητα προικιά διὰ τὴν κόρην τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν (1750) 10-12 φορεσιῆς ἀκέριες εἰς τὸ Ρουμλούκι, ζυμώτρα σκάφη καὶ πλύνουσα σκάφη εἰς τὴν Λατσίδα Κρήτης, σπίτι εἰς τὴν Λῆμον κ. ἄ. Τοῦναντίον εἰς τὴν Κρήτην κάθε νέος, πού θὰ πανδρευθῇ, πρέπει νὰ ἔχη κάμει σπίτι. Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην βαμβάκι καὶ μαλλί, διὰ νὰ ὑφάνη τὰ ρούχα της. Ποῖα εἶναι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοῦ; Προστίθεται καὶ προγαμιαία δωρεὰ καὶ παραπροίκι;

Ποῦ ἀντιθέτως ὁ γαμβρὸς καταβάλλει χρηματικόν τι ποσόν, ὡς ἔξαγορὰν τῆς νύφης; π.χ. μπαμπᾶ χακί εἰς χωρία τινὰ τῆς Θράκης, τῆς μάνας τὸ γάλα (400-1000 δραχμαὶ) εἰς τὸ Ρουμλούκι, χρήματα ἢ βόδι κλπ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Μακεδονίας κτλ.

Ποῖος ὁ τύπος τοῦ προικοσυμφώνου προκειμένου περὶ ψυχοκόρης;

Περὶ προικομοῦ τῆς πρωτοτόκου κόρης βλ. Ζητήματα Λαϊκοῦ Δικαίου, Β, β' ἐν Ἐπετηρίδι ΛΑ 1939 σ. 111.

6. — Συμβολικοὶ λόγοι καὶ πράξεις πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς συμφωνίας. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον οἱ γονεῖς τῶν μνηστευομένων «δίναν τὰ χέρια, φέροναν γυρο καὶ λέγαν: Ἀπὸ σήμερα μεροῦ ζ' μπεθέρ' κι ἀχώρ'στ'. Μῆτε σὺ ν' ἀκοῦς

μήτε ἄν γὰρ γλέπω. Καὶ ζ' ἂ Γιάνν' (νὰ ποῦμε) νὰ μᾶς ἀξώσ' ὁ Θός!» Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ὁ πατέρας τοῦ νέου σηκώνεται καὶ ζητεῖ τρεῖς τὴν νέαν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του· ὁ πατέρας τῆς κόρης ἀπαντᾷ καταφατικῶς καὶ ὁ ἀρραβῶν λήγει. Πρὸβλ. τὰ ἐν Σκοπῶ ἔθιζόμενα, ἐν Ἐπιθ. Θρακ. Θησ. 5,151 κέ.

7. — Κουφέτα. Μελόπιττα (ἀρραβανόπιττα, Πόντ.). Συγχαρητήρια καὶ εὐχαί. Εἰς τινὰ μέρη ἀνακατεύουν τὰ γλυκὰ τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκὰ, ποὺ φέρνει ὁ γαμβρός, εἰς ἓνα δίσκον καὶ κατόπιν τὰ μοιράζουν. Εἰς τὴν Πέτρην τῆς Λέσβου τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸν ἀρραβῶνα ἡ νύφη στέλλει εἰς τὸν γαμβρὸν μελόπιτταν στολισμένην μὲ ἀμύγδαλα καὶ ὁ κόσμος μετὰ τὴν ἐκκλησίαν πηγαίνουν νὰ χαιρετήσῃ τὴ μελόπιττα.

8. — Ἐστίασις ἀρραβῶνων. Δῶρα τοῦ γαμβροῦ διὰ τὸ τραπέζι (ἀρνὶ ἢ ψάρια, πίτες, δίπλες, γλυκὰ, κρασί). Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ μεταφέρουν μέσα σὲ τρεῖς κόφες τρία παιδιὰ μὲ πατέρα καὶ μητέρα (ἀμφιθαλῆ) μαζί μὲ ἄλλα δῶρα διὰ τὴν νύφην (φορέματα, καθρέπτην, κτένα, ψαλίδι). Εἰς τὴν Ἱεράπετραν τῆς Κρήτης ὁ γαμβρός στέλλει ἓνα δίσκον γεμάτον ψάρια, στολισμένο μὲ χρυσόχαρτα: ὡς εἶναι τὰ ψάρια ἄφωνα, ἐπὶ νὰ ἴναι καὶ τ' ἀντρόνιο, νὰ μὴ μαλώγη. Εἰς ἄλλα χωρία τῆς Κρήτης «τὸ πρῶτο δῶρο ἦταν ἓνα ζευγάρι ἄσπρα περιστέρια μὲ τὸν ἀρραβῶνα δεμένο στὸ λαιμό τους ἢ ἄσπρο ἀρνὶ ἢ μιὰ μπουτίλια μέλι». Ποῖον τὸ σχετικὸν ἔθιμον ἄλλοῦ;

Συνήθειαι κατὰ τὸ τραπέζι τῶν ἀρραβῶνων. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας γαμβρός καὶ νύφη «περνοῦν τὸ χέρι τους σὲ μιὰ κουλλούρα καὶ τρανοῦν καθένας πρὸς τὸ δικό του μέρος». — Πυροβολισμοί. Δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς καλεσμένους. Εὐχαί κλ.

γ) Σχέσεις μεμνηστευμένων.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ γαμβροῦ, ἡ πρώτη χειραφία. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμβρός προσεκαλεῖτο ἐπισήμως (γαμπρολάλᾳ ἢ γαμπροκαλέσματα), ὅτε καὶ διενυκτέρευε. Εἰς τὴν Θράκην (Καστανιές) ὁ ἀρραβωνιαστικὸς «ἓνα βράδ' ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα πηγαίν' μ' ἓνα δικό τ' μεγαλύτερο συγγενῆ στὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικῆς του, γιὰ νὰ φιλήσῃ τὸ χέρ' τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς. Τὴν πεθερὰ θὰ δώσῃ ριγάλο (δῶρο) μετζήτ', μισὴ λίρα ἢ μιὰ, ἀναλόγως τῆ δύναμὴ τ'».

Ποῖαι εἶναι κατόπιν αἱ σχέσεις του πρὸς τὴν μνηστήν; Π. χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος ὁ ἀρραβωνιαστικὸς κρεμάει τὴν καπὸτα του καὶ τὸ ραβδί του στῆς νύφης, δηλ. μπαίνει πὰ ἐλεύθερα.

Ἐπισκέπεται ἡ νύφη τὸ σπίτι τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Μάνην,

τὴν Σιάτισταν κ. ἄ. τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται. Εἰς τὴν Σκῦρον ἡ μνηστὴ ζυμώνει πίττα καὶ τὴν πάει στὴν πλαστήρα· ἔκτοτε εἰσέρχεται ἐλευθέρως.

δ) *Δῶρα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἀρραβῶνος.*

Εἰς ποίας ἑορτὰς ἢ ἄλλας περιστάσεις ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἀποστέλλει δῶρα εἰς τὴν μνηστὴν; Π. χ. ἄρνι καὶ λαμπάδα κατὰ τὸ Πάσχα. Ἐν Σιγῇ τῆς Βιθυνίας τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας, πού θὰ μεταλάβῃ ἡ μνηστὴ διὰ πρώτην φοράν, ὁ γαμβρὸς στέλλει ἕνα μεγάλο σιμίτι καὶ λουκούμια, τὰ ὅποια ἐκεῖνη μοιράζει εἰς τὰς φίλας τῆς, *γιὰ νὰ κολλήσουνε κι αὐτές.* Εἰς τὴν Νίσυρον τὴν 20 Ὀκτωβρίου ὁ ἀρραβωνιαστικὸς προσφέρει εἰς τὴν νύφην ἕνα μαντήλι μὲ μούσουλα, κάσιανα, καρύδια, πορτοκάλια κλπ.

ε) *Ἡ προῖκα καὶ ἡ ἐτοιμασία τῆς.*

Πότε ἡ μητέρα ἀρχίζει νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν προῖκα τῆς κόρης τῆς; Βοήθεια διὰ τὸ τελείωμα τῶν προικιῶν.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι σχετικῶς μὲ τὴν φύλαξιν τῶν προικιῶν; Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε κοντὰ εἰς τὸ φορτσέρι μὲ τὰ προικιά ἔβαζαν *κουταλίτες* μὲ τὸ μέλι καὶ ἔλεγαν:

*Κόπιασε, κυρὰ νυφίτσα,
φάε, φάε κουταλίτα,
μὴν πειράξῃς τὰ προικιά κτλ.*

ς) *Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι*

1.—πρὸς πρόκλησιν ἀγάπης π. χ. *βρέχουν ροῦχο μὲ μαννόγαλο καὶ μ' αὐτὸ ἐγγίζουν τὸν ἀρραβωνιαστικὸν ἢ ρίχνουν μαννόγαλο στὸ μελάνι καὶ τοῦ γράφουν* (Λοζέται Ἡπ.).

2.—πρὸς πρόκλησιν ἔχθρας καὶ διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος· π. χ. *ρίχνουν ἕνα γάτη κ' ἕνα σκύλο στὶς πόρτες τῶν συμπεθέρων καὶ λένε: ὡς μαλώνει ὁ γάτης μὲ τὸ σκύλο, ἔτσι νὰ μαλώνουν κ' οἱ συμπεθέρες* (Κρήτη).

Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου;

ζ) *Βίαια ἀρραβωνιάσματα.*

Π. χ. εἰς τὴν Μάνην ἐνίστε, ὅταν ἡ πρότασις τινος ἀποκρουσθῇ, οὗτος πηγαίνει νύκτα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νέας καὶ πυροβολεῖ, ἐνῶ ἄλλος τις ἀναφωνεῖ: *ἀρραβωνιάζεται ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα.* Πρβλ. τὴν ἀρπαγὴν τῆς μαντήλας ἢ τὸ κόψιμο τῆς κοιτίδας ἐνὸς κοριτσιοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκ τούτου ἐθεωρεῖτο ὑποχρεωμένον νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν ἄρπαγα, εἰς Μενίδιον κ. ἄ.

Γ'. Ἡ πρὸ τοῦ γάμου ἑβδομάς.

(Προπαρασκευαστικά ἔθιμα)

α) Γενικά.

1. — Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμῖαι σχετικαὶ μὲ τὸν γάμον. (*Γάμος, χαρά, ἀρμασιά* (Κύπρος), *βλόγα, βλόα, βλόημα* (Σίφνος) κλ. — *Ἀρμάζω, στεφανώνω, παστολοῶ, βλογάω* κλ. — *Γαμολόγος, γαμιώτης* (Κύθν. Καστορ.), *γαμουλιώτης* (Κρήτη), *γαμουλιάτης* (Κύθηρα). — Παροιμῖαι: Πχ. *Ἐφαγε τὸ κουλλούρι του.* — *Μιά φορὰ μπαίν᾽ ἡ νύφη στὸν παστό.* — *Κι ὁ μικρὸς γάμος τούμπανα κι ὁ μεγάλος τούμπανα* κλ.

2. — Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου καὶ μὲ διαφοροὺς ἄλλας συμπτώσεις. Π. χ. *Ἄν ἡ ἑορτὴ τῆς ἁγίας Μαύρας συμπέση Δευτέρα, εἰς τὴν Ἀράχοβαν δὲν ξεκινᾶνε τὸν γάμο Δευτέρα οὔτε πάλι Τρίτη τὸν ξεκινᾶνε Τετάρτη.* Ἐπίσης *Μάη μῆνα δὲν παντρεύονται, γιατί πεθαίνει ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο τους.* Καὶ ἀπὸ δύο γάμους τὸν ἴδιο χρόνο στὸ ἴδιο σπίτι ὁ ἕνας μόνον θὰ προκόψῃ. — Ἐξετάζεται ἡ φάσις τῆς σελήνης διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον τὸ γάμο δὲν τὸν κάνουν σὲ χασοφεγγαριά, γιὰ νὰ μὴ χαθῆ τὸ ἀντρόγυνο.

3. — Πότε καθορίζεται ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Κρήτην *«τὴ βραδεῖα τοῦ ἀρραβῶνα ὠρίζανε καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου».* Εἰς τὸ Ρουμλούκι ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου ὀρίζεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ ἀρραβῶνος «ὑστερα ἀπὸ 3-5 μῆνες τὸ πολὺ, καὶ ἡ συμφωνία θεωρεῖται πλέον ἱερά· γι' αὐτό, ἂν τύχῃ καὶ τὰ συμπεθερικὰ πειραχτοῦν τὸν καιρὸ τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὸ κορίτσι θέλῃ τὸ γαμπρὸ, εἶναι ἐλεύθερο νὰ πάῃ στὸ σπίτι του» (*Αγγ. Χατζημιχάλη).

Γίνεται συμβολικὴ ἢ ἄλλη τις εἰδοποίησις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς Τζατζι Πυλίας ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην κατὰ τὴν πρὸ τοῦ γάμου Κυριακὴν τὸ *«ντεμπίχι δηλ. ἀρνί, κρασί, πίττα, νὰ τὴν εἰδοποιήσῃ, ὅτι τὴν ἄλλη Κυριακὴ θὰ στεφανώσουμε».*

4. — Ὁ παρὰ νυμφος (κουμπάρος ἢ νοῦνος).

Ποῖος συνήθως ἀνταλλάσσει τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους, ὁ ἀνάδοχος τοῦ γαμβροῦ ἢ ἄλλος τις, διοριζόμενος πρὸς τοῦτο; Ποῖαι αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ κουμπάρου; Συμπαρστατεῖ καὶ ἡ κουμπάρα κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου; Εἰς τί κυρίως μετέχει; Παίρνει ὁ κουμπάρος καὶ *παρακούμπαρο*; Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διορίζουν τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρους κουμπάρους; Ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου; Π. χ. εἰς τὴν Πυλίαν ὁ παρακούμπαρος βαπτίζει κατόπιν τὸ δεύτερον τέκνον.

5. - Οἱ *παράγαμπροι* ἢ *μπράτιμοι* (οἱ «*νυμφαγωγοὶ*» ἢ «*νυμφευταὶ*» ἢ «*παράνυμφοι*» τῶν ἀρχαίων). Ποία ἢ κατὰ τόπους ὀνομασία των καὶ ἐκ τίνων ἐκλέγονται; Π. χ. ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ γαμβρὸς ἐκλέγει ἀπὸ τοὺς σπιτικούς του, ποὺ ἔχουν πατέρα καὶ μητέρα, δύο *μπρατίμους*. Οὗτοι ἐν Σκοπῷ Θράκης, Ἰκαρία κ.ά. λέγονται *παράγαμπροι*, ἐν Ἡλείῳ *ἀδιρφονπιτοὶ*, ἐν Καλαβρύτοις κ.ά. *μπραζέρηδες*, *βλαμάδες* κτ. Πῶς γίνεται ὁ διορισμὸς καὶ τὸ *κάλεσμα* τῶν παράγαμπρων; Π. χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν τοὺς *καλοῦν με κουλλοῦρες καὶ με πιάτο φαγί*, εἰς τὸ Ρουμλούκι *με κανίσκια*.

Γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρᾶξις τις, συμβολίζουσα τὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν δεσμὸν πρὸς τὸν γαμβρόν; Π. χ. ἐν Καρυαῖς Καβακλί κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου περιζωννύονται μετὰ τοῦ γαμβροῦ διὰ τῆς ἀγίας ζώνης, διὸ καὶ λέγονται *ἀδερφοποιοὶ* ἢ *σαντραδέρφια*, *βλάμηδες* ἢ *μπράτιμοι*. Ποῖα εἶναι τὰ ἔργα των; Ποῖα τὰ ἔργα τοῦ *ἀδέβερα* ἢ *διβερόζ*, ποὺ συνώδευε τὸν γαμβρόν εἰς τόπους τινὰς τῆς Θράκης; Ποῦ τὸν συνοδεύουν κορίτσια; (ἐν Μεσημβρίᾳ αἱ ἑξαδέλφαι τοῦ γαμβροῦ, *καλῖνες* λεγόμεναι).

6. - *Παραστέκει* τὴν νύμφην γυνὴ *παράνυμφος*; (Πρβλ. τὴν «*νυμφεύτριαν*» τῶν ἀρχαίων). Π. χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης, τὴν Ἰκαρίαν κ.ά. *παράνυμφη* λέγεται κόρη ἀμφιθαλής, ἢ ὁποία λούει, κτενίζει καὶ στολίζει τὴν νύμφην, τὴν συνοδεύει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ συγκοιμᾶται μετ' αὐτῆς τὴν Κυριακὴν βράδην. Εἰς τὴν Κερασοῦντα τοῦ Πόντου *παρανύφσσα* λέγεται ἡ γραῖα, ποὺ προπορεύεται λαμπαδηφοροῦσα κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς τῆς οἰκίας, *παρανύφισσα* ἐν Σινώπῃ ἢ νουνὰ τῆς νύμφης, ἢ ὁποία καὶ τὴν λούει *ἔγγνα* ἐν Καστορίᾳ «*ἡ γυναῖκα ποὺ τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει*» καὶ τέλος τὴν ὀδηγεῖ τὴν Δευτέραν βράδην *στὸν νυφιάτ'κο τὸν οὐντᾶ φλάχτρικ* ἐν Παλίγγῳ ἢ *παργέν'φες* ἐν Πωγωνίῳ αἱ τρεῖς γυναῖκες, ποὺ μένουν πλησίον τῆς νύμφης καὶ συγκοιμῶνται μετ' αὐτὴν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς Τρίτης *στρώστρα* ἐν Καρυαῖς Καβακλί ἢ στρώνουσα τὴν νυμφικὴν κλίνην. Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει τοιοῦτον ἔθιμον;

7. - Ἄλλα βοηθητικὰ πρόσωπα. Ὁ *καλεστής*, οἱ *παραστεκάμενοι* (Παγγαῖον), ὁ *πρωτοσυμπέθερος* (Πάπιγγον), ἡ *προζύμω* (Καρυαί) κτλ. Ἐκ τίνων ἐκλέγονται καὶ ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου;

8. - Μητροπολιτικαὶ ἀδειαι γάμου. Ζητήματα σχετικὰ μετὰ τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας ἢ τῆς ἡλικίας τῶν νυμφευομένων. Τὰ σχετικὰ παλαιὰ ἔγγραφα.

β) *Τὰ κάλεσματα.*

1. - Κατὰ ποίαν ἡμέραν καὶ μετὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν

γάμον; Γραπτῶς ἢ προφορικῶς; ἢ μὲ τὴν ἀποστολὴν ζαχαρωτῶν ἢ καρπῶν, κουλλουριῶν, κηρίων κλπ.; Γίνεται καὶ κάλεσμα τῆς νύφης καὶ τοῦ κουμπάρου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «τὸν γάμο τὸν κινᾶν Δευτέρα. Πέντε ἄντρες, στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ, πᾶνε νὰ καλέσουν τὴ νύφη 2-3 ὄρες τῆς νύχτας μὲ τὸ κἀνιστρο. Στὸ κἀνιστρο βάζουν ρόιδο, καρυδομύγαλα, λουκούμα, ἓνα μπουκάλι κρασί. Κατόπιν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ στὸ νουνὸ τοῦ γαμπροῦ, ποὺ θὰ στεφανώσῃ. Καὶ σ' αὐτοὺς δίνουν γλυκύσματα ἀπὸ τὸ κἀνιστρο. Τῇ Δευτέρα πρῶτ' πάει ἡ μάννα παντοῦ λέοντα: νὰ ῥθῆτε σήμερα νὰ στήσουμε τὰ προικιά, τοὺς γίκους. Τὴν Τετάρτη 3 ἢ 5 ἢ 7 παντρεμένες (καλεστούδισσες) ἔχοντας γαρύφαλλα στὸ κἀνιστρο καὶ μπουκαλάκι οὔζο πηγαίνουν καὶ καλοῦν τὸ χωριὸ ἐκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ στὰ σπίτια τίς φιλεύουν ρόιδα, καρυδομύγαλα γιὰ τὴ νύφη. Ὁμοίως τὴν Παρασκευὴ καλεῖ ὁ γαμπρός». Εἰς τὸ Ρουμλούκι τὸ κάλεσμα γίνεται τὴν Παρασκευὴν μὲ στενοὺς συγγενεῖς: «ἔχουν σ' ἓνα τουρβάδι τὰ καλέσματα, ζαχαρωτὰ διπλωμένα σὲ ἄσπρο χαρτί καὶ δεμένα μὲ τὸ χράδι, δηλ. μὲ κόκκινη κλωστή». Εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ κάλεσμα γίνεται μὲ τὴν προξενήτρα: «γυρίζει τὰ σπίτια καὶ δίνει ζαχαρωμένα γαρύφαλα (μοσχοκάρνα), διπλωμένα στὸ χαρτί, καὶ μαστίχα». Εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου τὴν Παρασκευὴν ἓνα παιδί «γυρίζει μὲ τὴν πλόσκα καὶ καλεῖ στὸ γάμο» (πρβλ. σήμερο θὰ περάσ' ἡ πλόσκα), ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἡπείρου καλοῦν μὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι ἢ μὲ κουλλούρι. Εἰς τὴν νύφην στέλλεται κουλλούρα καὶ ζαχαρωτὰ μὲ ρύζι καὶ σιτάρι. Εἰς τὴν Σινώπην καὶ τὸν Πόντον τὸ κάλεσμα ἦταν πίττα καὶ κερὶ, στελλόμενα τὸ πρῶτ' τῆς Πέμπτης (εἰς τὸν Πόντον κοκκινόκωλον κερὶν), εἰς τὴν Κύπρον λαμπάδα καὶ γλυσταρκές (κουλλούρες) τόσαι, ὅσα ἦσαν καὶ τὰ μέλη τῆς προσκαλουμένης οικογενείας. Εἰς τὴν Ἀγιάσσον τῆς Λέσβου κορίτσια, φιλαιάδες τῆς νύφης, καλοῦν τὸ Σάββατον μ' ἓνα πιάτο ρύζι μὲ ζάχαρι (ζερόδ). Εἰς τὴν Τήλον ὁ γαμβρός μὲ τοὺς παρανύμφους καὶ ἄλλους περιέρχεται τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου μὲ λύρας καὶ ἄσματα τὸ χωρίον καὶ προσκαλεῖ ὅλους τοὺς χωρικοὺς εἰς τὸν γάμον, ἐνῶ εἰς τὴν Κάσον ἐκαλοῦντο ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς νήσου.

2. — Ποῖος ὁ τύπος τῶν γραπτῶν προσκλητηρίων;

3. — Ποῦ τὸ κάλεσμα τοῦ κουμπάρου καὶ τῶν παράγαμπρων (μπρατίμων) γίνεται μὲ κανίσκια καὶ πομπήν; Π. χ. εἰς τὸ Ρουμλούκι συνοδεῖα ἀπὸ κορίτσια, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς μίαν γυναῖκα συγγενῆ τοῦ γαμβροῦ πηγαίνουν τὸ Σάββατον ἀπόγευμα εἰς τὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ κανίσκι, διὰ νὰ τὸν προσκαλέσουν εἰς τὸν γάμον, καὶ στήνουν ἐκεῖ χορὸν. Ὁμοίως προσκαλοῦνται καὶ τὰ μπρατίμια. Ἔχει

ὁ κουμπάρος τὸ δικαίωμα νὰ καλέσῃ καὶ αὐτὸς τοὺς δικούς του εἰς τὸν γάμον;

4. — Εἰς τὴν Σκῦρον ἡ νύφη ὀκτῶ ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου συνοδεῖα συγγενῶν πηγαίνει εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ καλεῖ τοὺς προσφιλεῖς τῆς νεκροῦς νὰ παρευρεθοῦν εἰς τὸν γάμον. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

γ') *Τὸ φλάμπουρο ἢ τὸ μπαϊράκι τοῦ γάμου.*

Ἄλλαι αὐτοῦ ὀνομασίαι: τὸ *σερβελί* (Λιβύσσιον), ἡ *μηλιά* (Καρναὶ Θράκης) κλ

Πότε κατασκευάζεται τὸ φλάμπουρο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Τραγούδια καὶ χοροὶ σχετικοὶ μὲ τὸ φλάμπουρο. Ποῖος στήνει τὸ φλάμπουρο καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς οἰκίας; Ποία εἶναι ἐν γένει ἡ χρῆσις του;

Παραδείγματα. Εἰς τὰ χωριά τοῦ Μικροῦ Αἴμου τὸ Σάββατον ἔκαμναν τὸ φλάμπουρο: ἔπαιρναν ἓνα ξύλο, μιὰ ψιλὴ βέργα καὶ στὴν ἄκρᾳ τῆς βέργας ἔδεναν ἓνα μαντήλ' καλὸ κ' ἓνα κομμάτ' παννὶ ἀπὸ τὸ νυφικὸ φουστάν' τῆς νύφης καὶ ξερὸ βασιλικὸ κ' ἔμπηγαν κ' ἓνα λεμόν' στὴν ἄκρᾳ. Τὸν καιρὸ πὸν τὸν ἔκαμναν τὸν τραγουδοῦσαν κι ὅλα:

*Βασιλικέ μου φλάμπουρε,
τί στέκεσαι καὶ καρτερεῖς;
—Γὼ καρτεροῦ νὰ πάρω εὐκὴ,
νὰ πάρω εὐκὴ ἔπο τὸ Θεὸ
καὶ λόγο ἔπο τὸν κύρη μου....*

Ἔστερα τὸν ἔπαιρνε (τὸν φλάμπουρο) μιὰ πρωταξαδέρφη τοῦ γαμπροῦ, ἔπαιρνε καὶ τὸν γαμπρὸ κοντὰ κι ὅλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονταν καὶ χόρευαν τὸν φλάμπουρο:

*Βαί, ματάκια μ', γλέπετε καλὰ
δῶ στὴ γειτονιά,
κλέφτες ἂν ἔχουμε,
νὰ τίς τσακώσετε.
Φέрте τις ἐδῶ
νὰ τίς δείρουμε
μὲ βασιλικὸ
καὶ μὲ βάρσαμο.*

Εἰς τὴν Λήμνον κρεμνοῦσαν τὸ φλάμπλο ἀπὸ τὴν Τετάρτην: ἔδεναν σ' ἓνα καλάμι ἓνα μεγάλο μαντήλι κινκᾶτο (= κόκκινο) κ' ἔμπηγαν ἀποπάνω ἓνα ρόδι καὶ πολλὰς τρεῖς (=τέλια). Τὸ κρεμνοῦσαν στὴν ἀξάτα ἢ στὸ παράθυρο καὶ ρῆγναν καὶ τρεῖς ντουφεκιές, νὰ μᾶθη τὸ χωριό, ὅτι ὁ γάμος πιά γίνεται. Στὴν ἄκρᾳ τοῦ μαντηλιοῦ ἔδεναν ἓνα νόμισμα καὶ κατόπιν, τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν στέψιν,

τὰ παλληκάρια πήγαιναν μὲ τὸ φλάβλο ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸ παρατρέξεν· ὅποιος ἤθελε παραβγῆ, τὸ ἔπαιρνε. Τρέχουν γυμνοί ἕνα ποκάμισο κ' ἕνα σώβρακο. Καμιά φορά, ἅμα δὲ μέναν σύμφωνοι, τὸ παλεῦσαν κιάλα». — Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας τὸ φλάμπουρο εἶναι ἄσπρο τετράγωνο παννὶ μὲ κόκκινο σταυρὸ εἰς τὸ μέσον, στολισμένον μὲ κόκκινο σκόυλο (βαμμένο μαλλί) καὶ μὲ βασιλικό· στὸ σταυρὸ τοῦ κονταριοῦ εἶναι μπηγμένα τρία μῆλα. Εἰς Βισοκὰ Καλαβρύτων χρησιμοποιοῦν τὴν σημαίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν δένουν ἕνα μαντήλι, εἰς δὲ τὴν αἰχμὴν τοῦ κοντοῦ ἐμπηγνύουν μῆλον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι καὶ ὁ νοῦνος καὶ οἱ μπράτιμοι ἔχουν καθένας τὸ δικό του χλάμπουρο.

δ) Τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου.

1. — Τ' ἀλέσματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ ἄλεσμα «τὸ πάει στὸ μύλο ἕνα κορίτσι, πὸν νά 'χη πατέρα καὶ μάννα· ὅλα τ' ἀλέσματα θὰ σταματήσουν, γιὰ ν' ἀλέση ὁ γάμος. Τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου δὲν ξαϊάζεται, γιὰτὶ δὲν προκόβουν τὰ νύμφα». Εἰς τὴν Μάνην τὸ σιτάρι τὸ καθαρίζουν γυναῖκες καλορίζικες (ἀμφιθαλεῖς) μὲ τραγούδια.

Ποῦ ἔξακολουθοῦν ν' ἀλέθουν τὸ σιτάρι τοῦ γάμου εἰς τὸν χειρόμυλον; Εἰς τὴν Τήλον ὁ γαμβρὸς προσκαλεῖ γυναῖκας, διὰ ν' ἀλέσουν εἰς τὸν χειρόμυλον τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι τοῦ γάμου, καὶ τὸ βράδυ παραθέτει εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης δεῖπνον εἰς αὐτὰς μὲ τραγούδια καὶ χορούς.

2. — Τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν. Τὸ ζύμωμα.

Ποίαν ἡμέραν ἀναπιάνουν τὰ προζύμια εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ποίαν ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης; Ποῖαι συνήθειαι ἐλικρατοῦν,

1) ὅταν φέρνουν νερὸ διὰ τὸ ζύμωμα; Π. χ. εἰς τὸ Μανιάκι Μεσσηνίας τὴν Τετάρτην πρωτὶ «ντένον» κοριτσιόστικα ἕνα ἀγόρι 17 - 18 χρονῶν καὶ τοῦ δίνουν τὸ σταμνί, πὸν θὰ φέρῃ τὸ νερὸ ἀμίλητο. Ἐπὶ πίσω ἀκολουθοῦν ἄλλοι πολλοὶ αὐτοὶ χαλνοῦν τὸν κόσμον, φωνάζουν καὶ τραγουδᾶνε :

τρέχουν τὰ νερά, τρέχουν κ' οἱ βούσες,

τρέχει κι ὁ γαμπρὸς νὰ πάη στὴ νύμφη».

2) ὅταν κοσκινίζουν τ' ἀλεύρι. Π. χ. εἰς τὴν Ἄρτσισταν τῆς Ἠλείου τὸ ἀλεύρι τὸ κοσκινίζει ἕνα παιδί 12 - 15 ἐτῶν (ἀμφιθαλὲς), πὸν φορεῖ σελάχι καὶ πιστόλια εἰς τὴν μέσην καὶ μαντήλι εἰς τὸ κεφάλι, εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ κοσκινίζουν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια ἀμφιθαλῆ, ἀλλαχοῦ τρεῖς πρωτοσιέφανες. Εἰς τὰ χωρία τῆς Κορώνης σβῆνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἕνας ἀλευρώνει τὸν ἄλλον ὅλοι γίνονται ἄσπροι.

3) ὅταν ἀναπιάνουν τὸ προζύμι. Πῶς προμηθεύονται τὸ προζύμι διὰ

τὰ ψωμιά τοῦ γάμου καὶ ποῖος τὸ ἀναπιάνει; Ἐπισημῶς τῆς σκάφης. Τραγουδία καὶ χοροί. Εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ προζύμι διὰ τὸν γάμον τὸ κρατοῦσαν ἀπὸ τὸν προηγούμενον μῆνα· εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τὸ προμηθεύονται ἀπὸ τρεῖς Γιάνναινες. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἔπαιρναν ἕνα κορίτσ', μιὰ καλίνω, μὲ μάννα μὲ μπαμπᾶ· θαλά τῆ βάλ'ν ἕνα καλπᾶκ' ἢ ἕνα μαχαίρ' καὶ θαλά κἀν' τὰ προζύμια. Ὑστερα θαλά πάη ὁ γαμπρὸς ἀγκρυφίως νὰ βάλ' μέσ' στὸ προζύμ' ἕναν παρῶ. Ἐκεῖν' πάλε θὰ τὸν πατήσ' μιὰ χουφτιὰ ἀλεύρ' στὸ πρόσωπο, γιὰ ν' ἀσπρίσ', νὰ γεράσ'. Τὸ ἴδιο κορίτσ' θαλά κάμ' πάλε τὸ προζύμ' στῆς νύφ'ς τὸ σπίτ'. Κατόπ' γύρω στὸ προζύμ' χορεύει τρία τραγουδία». Εἰς τὴν Λάσταν τὸ προζύμι «τ' ἀναπιάνει ἕνα σερικὸ παιδί, ποὺ νὰ ἔχη πατέρα καὶ μάννα», εἰς τὴν Αἰτωλίαν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια, εἰς τὰς Καρνὰς Καβακλί ἕνα συγγενικὸ κορίτσι (ἢ προζύμω), ἐνῶ δύο κορίτσια, ντυμένα τὸ ἕνα ὡς νύφη καὶ τὸ ἄλλο ὡς γαμβρός, χορεύουν γύρω στὴ σκάφη. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ παρανούφισσα (νοννά τῆς νύφης) ἔπαινε τὰ προζύμια, ἐνῶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ «ἡ κουμπάρα κάμνισκε τὸ προζύμι»· κατόπιν «χορεύανε τὸ προζύμι». Ποῦ οἱ παριστάμενοι οἰχνοῦν νομίματα καὶ ὀπωρικὰ (σῦκα, καρύδια, ἀμύγδαλα) εἰς τὴν σκάφην;

4) ὅταν ζυμώνουν τὰ κουλλούρια καὶ τὰ ψωμιά τοῦ γάμου.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λευκάδα τὰ κουλλούρια τοῦ γάμου τὰ ζυμώνουν δύο κορίτσια ἀπὸ τὰ ὁμορφότερα τοῦ χωριοῦ, ντυμένα ἀνδρικὰ μὲ πιστόλι εἰς τὴν ζώνην. Εἰς τὴν Λήμον τὴν Τετάρτην ζυμώνουν τὰ κουλλουράκια, γιὰ νὰ καλέσουν, καὶ βγάζουν ἔξω στὴν ἀξίατα (ἢ στὸ παραθύρο) τὸ φλάμπλο, σημεῖον ὅτι εἶναι γάμος. — Ποῖα τραγουδία τραγουδοῦν καὶ χορεύουν τότε; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας χορεύουν τὸ σκαφιδάκι:

Σκαφιδάκι στορνεμένο κ' ἔμορφοπελεκημένο...

εἰς τὴν Λάσταν: Ἀλεύρια μ' ἀλεσμένα, ψιλοκλισαρισμένα,

καὶ σύ, προζύμι ἀφρᾶτο.....

Παρασκευὴ εἰδικῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου. Ἰδιαιτεροὶ αὐτῶν ὀνομασίαι: τὸ κουλλούρι τῆς νύφης (ξεχωριστὸ πλουμάτο), τὰ κουλλούρια τῶν προουκολῶν (Δυτ. Κρήτη), ὁ πρωτόπλαστος (Μεσημβρία), ὁ πρόπκαστος (Σιάτιστα) κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τρεῖς γυναῖκες πρωτοστέφανες πάαιναν τὴν Παρασκευὴν τοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτ', θαλά κἀν' τὸν πρωτόπλαστο καὶ θαλά κἀν' ἀλόγερα στὸ φουῖρο ἀπὸν τὸ ἔφεναν καὶ θαλά χορέψνε αὐτὲς οἱ τρεῖς. Εἶχαν καὶ τὸ τραγοῦδι τς, τοῦ πρωτόπλαστου τὸ τραγοῦδ'». Τὸ πρωτόψωμο εἰς τὰ Λακκοβίγια ζυμώνεται τὴν Πέμπτην ἀπὸ ἀμφιθαλῆ παρθένον καὶ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες μὲ τραγουδία. Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ζυμώνουν τὴν Τετάρτην τὰ ψω-

θύρια, κουλλούρια, με τὰ ὁποῖα τὴν ἐπομένην προσκαλοῦν εἰς τὸν γάμον· τότε ζυμώνουν καὶ τὸ *νεγαμωμόμ*, ψωμί με ζάχαριν καὶ βούτυρον, εἰς τὸ ὁποῖον καρφώνουν κλώνους μηλέας, κοπέντας ὑπὸ ἀνιπάνδρου νέου, εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων προσκολλοῦν τεμάχια ζύμης. Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμου ἡ νύφη ζυμώνει τὴν Πέμπτην εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ «τὸ *πρῶτο ζυμωτό τῆς βάζουν ἕνα κόκκινο τσεμπέρι καὶ ὀλίγες τρεῖς χουσές (=τέλια) καὶ τὴν περὶ εὐχῶν με τὰ κουφέτα. Ἀπὸ κείνο τὸ ζυμωτό θὰ κἀν'νε τὸ κλεφτογώμ*, με ζάχαρη, κανέλλα, μαστίχα κλπ. καὶ θὰ τὸ ψῆσουν μονάχο στὸ φοῦρνο· ὕστερα καλνοῦν κορίτσια, βάζουν στὸ κεφάλι τῆς νύφης ἕνα κόκκινο μπ'γασί (παννὶ) καὶ τρεῖς μονοστέφανες γυναῖκες κόβουν τὸ ψωμί ἐπάνω στὸ κεφάλι τῆς νύφης σὲ τρία κομμάτια καὶ μοιράζουν ἕνα κομμάτι στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἄλλο στὴ γειτονιά καὶ τὸ τρίτο τὸ στέλνουν στὸ σπίτι τῆς νύφης. Παίρνει καθένας ἕνα κομματάκι καὶ τὸ βουτᾶ στὸ μέλι· δίνον καὶ στὴ νύφη ἕνα κομματάκι ἀπὸ τὰ τρία κομμάτια, γιὰ νὰ εὐφορήσ' ἡ νύφ'. Κι ὅλοι οἱ καλεσμένοι θανά ἔχουν ἀπὸ μιὰ μπουκουριά κλεφτογώμ ἀπάνου τς γιὰ 'πὸ κάθε κακό, γιὰ φυλαχτικό. Τ' ἄρμενα ἄρμενιάζουν καὶ προφυλάγονται οἱ συγγενεῖς, τ' ἀντρόγενο με τὸ κλεφτογώμ». Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὸ *Σάββατον πολὺν προῦτ κορίτσια με μάννα καὶ πατέρα ζύμωναν στὸ σπίτι τῆς νύφης δύο πρωτόψωμα, ἕνα γιὰ τὸν γαμπρὸ καὶ ἕνα γιὰ τὴν νύφη, καὶ 4-5 σινιά λεκούμια καὶ τὰ ἔστειλαν στὸ φοῦρνο με τὰ ὄργανα. Κατόπιν ὁ παπᾶς ἔβαζε τὸ πρωτόψωμα ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ, ἐδιάβαζε μιὰ εὐχὴ καὶ τὸ ἔκοβε σταυρωτὰ σὲ τέσσερα κομμάτια καὶ τὰ ἐμοίραζαν τὸ ἴδιο ἔκαμνε διὰ τὸ πρωτόψωμα τῆς νύφης». Εἰς τὰ Βέντζια τὸ Σάββατο βράδυ σπάνουν τὸ πλιόπλαστο ἐπάνω στὸ κεφάλι ἑνὸς ἄρσενικοῦ παιδιοῦ, πὺ ἔχει τοὺς γονεῖς του· τότε χαλνοῦν καὶ ἕνα μελίσι.*

Σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι: π.χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην, «ὅταν ζυμώνουν γαμοκούλλουρα, δὲν κάνουν παραπίθθια, γιὰτὶ παίρνουνε τὸ γούρι τῆς νύφης».

3.—Τὰ ξύλα διὰ τὸν φοῦρνον. Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν πηγαίνουν νὰ κόψουν ξύλα διὰ τὸν γάμον; Εἰς τὸ Τσερβάρι τῆς Ἡπείρου γυναῖκες καλεσμένες πηγαίνουν τὸ Σάββατον νὰ φέρουν *τουρτουριά* καὶ ἐπιστρέφουν φορτωμένες με γαμήλια ἄσματα καὶ με τὸ *μπαῖράκι* ἔμπρός. Συνοδεία με λύρες καὶ ἄλλα ὄργανα ἔκκινεῖ καὶ εἰς τὸ Λιβύσσιον, προηγουμένης τῆς σημαίας τοῦ γάμου (*σερβελί*). Χοροὶ καθ' ὁδόν, γεῦμα εἰς τοὺς βοηθοὺς. Καινούργια σχοινιά διὰ τὰ φορτώματα κτλ.

4.—Τὸ ψήσιμο τῶν ψωμιῶν. Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν ἔστειλε εἰς τὸν γαμπρὸν ἕνα μαντήλι καὶ αὐτὸς ἔδενε εἰς τὸ ἄκρον γρόσια καὶ τὸ ἔστειλε εἰς τὸν φοῦρνον νὰ τὸ *κρεμάσνε*· τὰ

χρήματα ἦσαν τὰ ψηστικά. Ἐκεῖ ἔμενε κρεμασμένο ἕως τὴν Δευτέραν, *σημάδι πῶχει χαρά*. Εἰς τὴν Λῆμμον τὰ κορίτσια συνηθίζουν νὰ κλέβουν ἀπὸ τὸν φοῦρνον ἓνα ἀπὸ τὰ ψωμιά τοῦ γάμου καὶ νὰ τὸ μοιράζουν: *τό 'χουν σὲ καλὸ νὰ κλέβουν, γιὰ νὰ γίνουν τὰ παιδιὰ ἔξυπνα (κλεφτοψωμ')*.

ε') *Παρασκευὴ ζυμαρικῶν καὶ γλυκυσμάτων.*

Πρόσκλησις γυναικῶν διὰ τὸ *κοπάνισμα* ἢ *τρίψιμο* τοῦ σταριοῦ. Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην προσκαλοῦν *στὸν τρίψτη*: τρίβουν τὸ σιτάρι, ποῦ θὰ κάμουν τὸ *κατσάκι*, ἓνα εἰδικὸν φαγητὸν τοῦ γάμου.

Γλυκύσματα: *δίπλες, πίτιες, χαλβᾶς, πιλάφι* κλ.

ς') *Αἱ τελευταῖαι ἐτοιμασίαι (τὰ ξετελέματα) καὶ ἡ ἐκθεσις τῶν προικιῶν.*

1. — *Γάνωμα* τῶν χαλκίνων σκευῶν, *πλύσιμο* καὶ *σιδέρωμα* τῆς προίκας, *γέμισμα* στρωμάτων, *καπλάντισμα* παπλωμάτων κλ. Γίνεται ἐορταστικὴ τις συγκέντρωσις δι' αὐτά; Ποῖαι αἱ κατὰ τόπους συνήθειαι; Π. χ. εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ χάλκινα σκευὴ γανώνονται, παιζούσης τῆς λύρας καὶ τῶν συγγενῶν ραινότων τοὺς τεχνίτας. Εἰς τὴν Κορώνην γυναῖκες καὶ κορίτσια πλύνουν τὰ προικιά τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, ὃ δὲ γαμβρὸς *ἀσημῶνει* τις *σκάφες*, τὴν Τετάρτην τὰ σιδερώνουν καὶ τὴν Παρασκευὴν *ξαίνουν* τὰ μαλλιά καὶ *γεμίζουν* τὰ στρώματα. Εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν στέλλει κορίτσια νὰ φέρουν φτέρη, *γιὰ νὰ γιομίσουν τὰ προικιά (τὰ γιομῖδια)*, εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ γεμίζουν μὲ φύλλα δάφνης, τὰ ὁποῖα τρυγοῦν ἄδοντες ἄσματα ἐγκωμιαστικά τῆς νύφης. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. τὸ στρώμα τῆς νύφης τὸ γεμίζει τὴν Δευτέραν μία *τυχερὴ* γυναῖκα παντρεμένη καὶ κατόπιν κυλῖει τρία μικρὰ *τυχερὰ* παιδάκια ἐπάνω στὸ στρώμα. Εἰς τὴν Λευκάδα τὴν Πέμπτην τὸ ἀπόγευμα γίνονται τὰ *καρφώματα* τῶν στρωμάτων: «ἡ μητέρα τῆς νύφης βάζει μέσα στὸ στρώμα ἓνα μεγάλο κουλλούρι, τὸ *πρωτόπλαστο*, καὶ συγχρόνως ρίπτει ἀμύγδαλα, καρύδια, φουντούκια, σῦκα, σταφίδες καὶ κουφέτα, ὡς καὶ ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι. Τὸ στρώμα *ράπτεται* προσωρινῶς, τὸ ἀπόγευμα δὲ τῆς Δευτέρας, ἀφοῦ μοιράσουν τοὺς καρπούς εἰς τοὺς καλεσμένους, *ράπτεται* στερεὰ καὶ *στρώνεται* ἡ νυμφικὴ κλίνη».

2. — Ποῖαν ἡμέραν ἡ νύφη *ἀπλώνει* ἢ *κρεμᾷ* ἢ *στένει* τὴν προῖκα καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τοῦτο; (τὰ *καρφοπροίκια* ἐν Μεσσηνίᾳ). Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Κορώνην «*κάνουν* *πρῶτα* *δίπλες*, *τις μελώνουν* καὶ *τρῶνε*, *γιὰ νὰ χαιρετήσουν* τὰ *καλορίζικα*. *Κατόπιν ἀπλώνουν* ἓνα *σχοινὶ* καὶ *ρίχνουν* ἐπάνω τὰ *προικιά* καὶ *στέλνουν* καὶ *προσκαλοῦν* (μὲ ἓνα γαρύφαλο στὸ χαρτί) τὸν *γαμπρό*, τὴν *πεθερὰ* καὶ τὸν *πεθερὸ* κλ. *νὰ πὰν ν' ἀσημώσουν* τὰ *προικιά* *κρατοῦν* ἓνα

σεντόνι τεντωμένο κι ὅποιος ἔρχεται ρίχνει μέσα ἀμύγδαλα, χρήματα κλ. ἐνῶ τραγουδοῦν: *Εὐκήσου με, μαννούλα μου, τώρα μέσ' στὰ προικιά μου κτλ.* Εἰς τὴν Ἀρτοτιανὰ τὰ προικιά τὰ γικιάζουν τὴν Παρασκευὴν, ἀλλὰ ἓνα παιδί μὲ μάννα καὶ πατέρα κρημνίζει τὸν γίκο τρεῖς φορές· τὰ προικιά τὰ σπέρουν μὲ κουφέτα καὶ ρύζι, ἀνάμεσα δὲ βάζουν μῆλα καὶ βαμβάκι. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τὴν Παρασκευὴν ἀπόγευμα ὁ κουμπάρος προσκαλεῖ «*νὰ κοσιάσετε, θὰ πᾶμε νὰ ρά- νουμε τὰ προικιά τ' ἀπόγεμα. Τὰ ραίνουν μὲ λουλούδια καὶ κουφέτα. Στὸ κά- νιστρο τῆς νύφης βάζουν καὶ κινὰ καί, ὅταν χορεύουν, ἔχουν ἓνα βαθὺ πιάτο μὲ κινὰ καὶ φεύγοντας βουτοῦν μέσα τὰ δάχτυλά τους.*»

3. — Τὰ *μπογαλίκια* (ἀσπρόρροιχα ὡς δῶρα διὰ τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμ- βροῦ). Ποῖα ἀφήνονται ἄκοπα καὶ διατί; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας παλαιότερα, «*δὲν ἄνοιγαν τίς τραχηλιές τῶν γυναικείων ὑποκαμίσων, πλὴν δύο, ποὺ προωρίζοντο διὰ τίς Καλοκνράδες.*»

ζ') *Ἄστολισμός τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου* (νυφροστόλι, νυφειὸ (Κωστί, Πόντος), παστός (Δωδεκάνησος, Μεσημβρ.) ἢ μπάστος (Κρήτη), μναιὸ κλ.

1. — Πότε καὶ πῶς στολιζέται ὁ παστός; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν κατὰ τὰ «*παστοπήγια*»; Π.χ. εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνον τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου μαζεύονται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ (ἢ τῆς νύφης) καὶ στολιζοῦν τὸν παστό: «*καρφώνουν ἓνα σεντόνι στὸν τοῖχο, ἔτσι ποὺ ἡ μέση του νὰ εἶναι ἐπάνω στὴ γωνιά· σ' ὅλη τὴν ἐπάνω ἄκρα τοῦ σεντοιοῦ βάνουν βάτο, σὰ γιολάντα, μὲ τίς ἄκρες του πρὸς τὰ κάτω καὶ κρεμοῦν τρία μεγάλα κουλλούρια, ἓνα στὴ μέση κ' ἓνα ἀπὸ κάθε ἄκρη. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σεντοιοῦ εἶναι γωνιακὸς καναπὲς ἢ πεζούλα, ὅπου στρώνουν καλὰ ροῦχα καὶ καθίζουν τὴ νύφη. Κατὰ τὸ στρώσιμο τοῦ παστοῦ τραγουδοῦν: *Καλὰ νὰ τοῦ τὸ στρώσετε τοῦ νύφης τὸ στρωμάτισο κτλ. καὶ εἰς τὸ τέλος σκορπίζουν ἐπάνω στὸν παστό ρύζι, κουφέτα, λεφτιά, μπα- μπακόσπορο καὶ κυλιοῦν ἐπάνω ἓνα παιδί, ἀγόρι ἢ κορίτσι*» (Μ. Λιουδάκη). Πρβλ. τὰ τραγούδια τοῦ κρεββάτου ἐν Ρόδῳ:*

*Ἐστέσαμέν τον τὸν παστόν,
ποπὰν³ καὶ κάτω πλουμιστόν.....*

Εἰς τὴν Κερασούντα ἡ νύφη ἔμπαινε στὸ νυφειό, μίαν γωνίαν τοῦ δωμα- τίου, κλειομένην διὰ παραπετάσματος, ἀπὸ τὴν Πέμπτην.

2. — Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν εἰς τὸν παστόν τὸ λεγόμενον *κλουβί*; Π.χ. εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «*περιτυλίτουν λεπτὲς βέργες κυδωνιάς μὲ κόκκινο καὶ ἄσπρο βαμβάκι, τίς δένουν σταυρωτά, ὥστε ν' ἀποτελέσουν μίαν*

στεφάνην και ἀπὸ τὰ ἄκρα των κρεμοῦν ἀρμαθιῆς (μπρουλιῆς) ἀπὸ σταφίδες μὲ ἓνα καρύδι εἰς τὸ ἄκρον και ἓνα λεμόνι εἰς τὴν μεσαίαν μπρουλιάν. Τίς μπρουλιάζουν τὰ κορίτσια εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ τραγούδια και τὰ παλληκάρια μεταφέρουν τὸ κλουβὶ τὴν Κυριακὴ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μαζί μὲ τὸ προουκιὸ τῆς νύφης και τὸ κρεμοῦν ἐκεῖ πὸν στέκεται ὁ γαμπρός».

3. — Πότε και ὑπὸ τίνων στρώνεται ἡ νυμφικὴ κλίνη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον τὴν Πέμπτην συγκαλοῦνται συγγενεῖς και φίλοι νὰ στρώσουν τὸ κρεβάτι, μεθ' ὃ γίνεται τὸ πλούμισμα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε τὸ νυμφικὸ κρεβάτι τὸ ἔστρωναν γυναῖκες *μονοστέφανες* και *ἀπίκρατες* τὸ ἔφραιναν μὲ ζαχαρωτὰ και ἔβαζαν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι ἑννέα ἀμύγδαλα, ἀνάμεσα δὲ στὰ στρώματα ἓνα ψαλίδι ἀνοικτὸ και ἓνα κομμάτι ἀπὸ παλαιὸ δίχτυ γιὰ τὰ μάγια» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὰς Κυδωνίας προσκαλοῦσαν τὸ ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς τίς φιλαινάδες τῆς νύφης, πὸν εἶχαν ἓν ζωῆ τοὺς γονεῖς των, και ἔστρωναν τὸ νυμφικὸ κρεβάτι και κατόπιν ἐχόρευαν.

η') *Τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην.*

1. — Μὲ ποῖαν λέξιν διακρίνεται κατὰ τόπους ἡ ἀποστολὴ τῶν δώρων αὐτῶν; (Π.χ. τὸ *σινὶ* ἢ τὰ *σινιά* (Δντ. Μακεδονία), τὰ *πανέρια* (Λῆμνος), τὰ *κανίσκια*, οἱ *χάρεις*, τὰ *προβοδήματα*, τὰ *μποχτσαλίκια*, τὰ *θώρετρα* (Σωζούπολις), τὰ *γανήλα* (Πόντος).

Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα ταῦτα και κατὰ ποῖαν ἡμέραν στέλλονται; Π.χ. εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ὁ γαμπρός ἔστελλε τὴν Πέμπτην μέσα εἰς τὸ σινὶ λουτρίκια, ταμπακέρα ἀσημένια μὲ χτένι, τσιμπιδάκι, σαπούνι, κινὰ και χρήματα. Εἰς τὴν Λῆμνον στέλλονται τρία πανέρια: τὸ ἓνα ἔχει τὰ νυφικά (*κατρέφτ'*, ἀρμαθιά ἀπὸ φλουριά, φόρεμα, παπούτσια), τὸ ἄλλο τὰ *ζεθερκάτα* (τ' πεθεροῦ π' κάμσο κλ.) τὸ ἄλλο ρακί, κρασί κλ. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμπρός στέλλει τὴν ἑσπέραν τῆς Πέμπτης τὰ *συμπόσα* (δισάκκιον μὲ φαγητὰ και ποτὰ) και τὰ *κانونά* (8 γρόσια διὰ τὴν πενθεράν, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ποδοπλύσιμαν* τῆς νύφης, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ράψιμον* τοῦ φορέματος, 1 ζεύγος ὑποδημάτων και ἓν *ψαθύρ'* (πίττα), τὴν ὁποῖαν κόπτει ὁ ἱερεὺς και διανέμει εἰς τὸν πενθερόν και τὸν παράνυμφον. — Ποῖοι τὰ μεταφέρουν και μὲ ποῖαν πομπήν; Ὑποδοχὴ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, χοροὶ και ἄλλα ἔθιμα. Π.χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν ἓνας ἀδελφὸς τῆς νύφης σπάζει εἰς τὸ κεφάλι του μιὰ κουλλούρα (*μπουγάτσα*) και τὴν μοιράζει εἰς τοὺς καλεσμένους. Φεύγοντες οἱ *μπράτιμοι* φορτώνονται τὰ σινιά, γεμάτα δῶρα διὰ τὸν γαμβρόν.

2. — Στέλλονται μὲ τὸ σινὶ και χρήματα ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν

νύμφην ἢ πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; Π. χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ὁ γαμβρὸς μαζί με τὰ γαμήλια δῶρα θέτει εἰς τὸ σινὶ καὶ τὸ *ἀγαθλίκ'*, δηλ. ποσὸν τι χρημάτων (70-150 φράγκα), δῶρον πρὸς τὸν πενθερὸν ὡς ἐξαγορὰν τῆς νύμφης. (Πρβλ. τὰ *θέρετρα* ἐν Σινώπῃ, *θῶρετρα* ἐν Σωζουπόλει, *θεῶρετρα* ἐν Πόντῳ).

Ποῦ στέλλεται καὶ κερὶ εἰς τὴν νύμφην καὶ ποία ἡ σημασία τούτου;

3. - Τί στέλλεται εἰς ἀνταπόδοσιν ἐκ μέρους τῆς νύμφης;

θ') *Τὸ λουτρόν τῶν μελλονύμφων. Τὸ πλέξιμο τῆς νύμφης.*

1. - Πότε λούεται ἡ νύμφη καὶ πότε ὁ γαμβρὸς; Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία τῆς νύμφης, ὅταν τὴν ὀδηγοῦν εἰς τὸ λουτρόν, καὶ πῶς ἡ συνοδεία τοῦ γαμβροῦ; Τί τραγουδοῦν καθ' ὁδὸν καὶ τί εἰς τὸ λουτρόν; Π. χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὰ κορίτσια συνῶδευαν τὴν νύμφην τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς εἰς τὸ λουτρόν μετὰ τὰ ὄργανα καὶ ἐξερχόμενα *ἐχόρευαν γύρω εἰς τὸ λουτρόν*. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὸ Σάββατον πρῶτ' ἢ *προσκαλέστρα* προσκαλοῦσε τὶς φιλαινάδες καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ ὅλοι μαζί τὴν συνῶδευαν εἰς τὸ λουτρόν προηγεῖτο γυναικὰ μετὰ *βενέτικο* πανέρι, ὅπου τὰ λουτρικά, καὶ ἠκολούθει τὸ *γαμοστόλι*, δηλ. οἱ προσκεκλημένοι μετὰ τὰ παιγνίδια. Τραγούδια κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λουτροῦ, χοροὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ σπίτι. Τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου μετὰ ὁμοίαν πομπὴν συνωδεύετο καὶ ὁ γαμβρὸς εἰς τὸ λουτρόν. Ὅμοίως εἰς τὴν Σινώπην ἐπροσκαλοῦσαν κόσμον μετὰ τὸν *πρωτόγερο* καὶ συνῶδευαν εἰς τὸ λουτρόν πρῶτα τὸν γαμβρὸν καὶ κατόπιν τὴν νύμφην, τὴν ὁποίαν ἔλουε ἡ *παρὰνύμφισσα*, δηλ. ἡ νουνά της.

2. - Πῶς γίνεται τὸ λουτρόν τῶν μελλονύμφων, ὅπου δὲν ὑπάρχει δημόσιος λουτρῶν; Ποῖος μεταφέρει τὸ νερὸ καὶ ποῖος λούει τὴν νύμφην; Π. χ. εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ Σάββατον δύο κορίτσια φέρουν τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν βρύσιν καὶ τὸ παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρὸν, ὁ ὁποῖος τὸ χύνει εἰς τὸ καζάνι. Κατόπιν λούονται μαζί μετὰ τὴν νύμφην, ἡ ὁποία τοὺς χαρίζει τὸ ὑποκάμισον καὶ τὸ *μποῦστο* της. Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης τὴν λούουν ἐπίσης τὸ Σάββατον πολὺ πρῶτ' ἢ τρία κορίτσια «ἀμφιθαλῆ», συλλουόμενα καὶ αὐτὰ, καὶ κατόπιν τὴν *πλέγγε* τραγουδῶντας:

Σάββατο βραδὸν μετὰ διῶξαν οἱ γονιοί μου,

ποὺ τὰ σπύτια τσον...

Εἰς τὴν Σκῦρον τ' ἀπολ' σίδια ἦτοι «τὰ νερά, ποὺ λούστηκαν ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύμφη, τὰ ρίχνουν στὴν ἴδια λεκάνη. Τὰ φυλάνε τρεῖς μέρες καὶ ὕστερα τὰ χύνουν στὶς τέσσερις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ κάνουν ἀγούρια».

3. — Πότε γίνεται τὸ πλέξιμο τῆς νύφης καὶ ποιοὶ τὴν πλέκουν; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὸ Σάββατον «συνοδοεῖα ἀπὸ τὴν συντέκνισσα καὶ τὶς καλῖνες (ἐξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ) ἐπήγαινε μὲ τὰ τέλια καὶ τὶς πλέχτρες (κορδέλλες μὲ φλουρί) καὶ μὲ τὴ γάϊδα στῆς νύφης τὸ σπίτι νὰ πλέξουν τὴ νύφη. Οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἔκλειναν τὴν πόρτα καὶ ἀπὸ μέσα ἐστέκονταν 2-3 παλληκάρια, τὰξαδέρφια τῆς νύφης, καὶ ζητοῦσαν τραγούδια ἀπὸ τὶς καλῖνες, γιὰ ν' ἀνοίξουν. Ἀφοῦ τραγουδοῦσαν τραγούδια τῆς νύφης καὶ τῶν παλληκαριῶν, ἄνοιγεν ἡ πόρτα. Πρῶτα ἔκαμναν τὸ προζύμ'· μὰ πρωταξαδέρφη τοῦ γαμπροῦ ἐκοσκίνιζε τ' ἀλεύρι φορῶντας καλπὰκι στὸ κεφάλι καὶ μαχαίρι στὴ ζώνη, ἔπειτα ἐκοσκίνιζαν καὶ δύο παλληκάρια, ἀναποδογυρίζοντας τρεῖς φορὲς τὴν πυκνάδα. Μετὰ τὸ κορίτσι ἐζύμωνε τὸ προζύμι, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν: *Μαννέ μου, τὴν εὐκὴ σου στὸ πρῶτο τὸ προζύμι κτλ.* Ὑστερα ἡ συντέκνισσα ἄναφτεν ἕνα κερὶ καὶ πήγαινε κ' ἐπαιρνε τὴ νύφη ἀπὸ τὴν κάμαρα καὶ τὴν ἐκάθιζε νὰ τὴν πλέξῃ· τὸ πρόσωπο τῆς νύφης ἦταν σκεπασμένο μ' ἕνα τσεμπέρι βυσσινύ. Πρῶτα ἐπλεκεν ἡ συντέκνισσα, κατόπι τοῦ γαμπροῦ οἱ συγγενεῖς ὅλοι τῆς ἔκαναν 40 πλεξούδια, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν:

*Φέριτε νερὸ ροδόσταμο καὶ φιλντισένιο χτένι
νὰ πλέξουμε τὴ νύφη μας τὴν καλοκαρδιοσμένη...*

*ἢ Μὲ πούλησες, μαννέ μου, γιὰ ἕνα δαχτυλίδι
δῶσ' το, μαννέ μου, πίσω καὶ ξαναγόρασέ με... κλ.*

Τὸ κερὶ πάντα ἀναμμένο. Ὑστερα ἐκάρφωναν στὰ πλεξούδια τὰ τέλια καὶ τὶς κορδέλλες». Πῶς λέγονται ἄλλοῦ τὰ κορίτσια, πὺν λούζουν καὶ κτενίζουν τὴν νύφη;

4. — Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωριά τῆς Πυλίας τὰ λούσματα τοῦ γαμβροῦ γίνονται ὡς ἑξῆς: καθίζουν τὸν γαμβρόν εἰς ἕνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ βάζουν εἰς τὰ γόνατα ἕνα ταψὶ γεμᾶτο νερὸ μὲ λεμονόφυλλα καὶ ἄλλα μυριστικά· κατόπιν οἱ παριστάμενοι τὸν σταυρώνουν ἕνας-ἕνας στὸ κούτελο, δηλ. τὸν κερνοῦν ἕνα τάληρο ἢ περισσότερα, ρίχνοντάς τα στὸ ταψί. Οἱ ἀνύπαντροι κατόπιν πίνουν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ βαρελιοῦ, «γιὰ νὰ στρέξῃ στὸ κεφάλι τους». Ποία εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

1) Ἡ κινὰ ἢ τὰ κινιάσματα.

Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: τὰ κινάγματα (Πόντος), τὸ κινιάσιμο (Κωστί), τὸ σχένιασμαν (Κύπρος), τὸ ἀλειχάνισμα (Ρεΐσδερε) κττ. Κινὰ ἢ ἀλειχάνη, κοκκίνη βαφή, μὲ τὴν ὁποίαν βάφονται μαλλιά καὶ νύχια τῆς νύφης κλπ. Ποῖαι

αί συνήθειαι κατὰ τὰ *κινιάσματα*; Πῶς χορεύουν τὴν *κινά*; μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἐκαλοῦσαν τὸ Σάββατο βράδν κορίτσια καὶ παλληκάρια νὰ χορέψουν τὴν *κινά*, νὰ *κινιάσουν* τὴ *νύφη*. Αἱ γυναῖκες ἐξύμωναν τὴν *κινά* καὶ κατόπιν τὰ παλληκάρια τὴν ἔπαιζον στὰ χέρια, ἀναβαν πέντε κερὰ καὶ τὴν ἔτρεχαν λόγερα τὴν ἀσήμωναν καὶ τὴν ἐχόρευαν: τὴν βαστοῦσε στὸ χέρι ὁ πρόβodos καὶ χόρευε· κατόπιν ἔβαφαν τὰ δάχτυλα τῆς *νύφης* κι ὅλοι οἱ καλεσμένοι ἔβαφαν τὸ δάχτυλό τους τὸ *μολογὸ*» (= μικρὸ). Εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων τὸ Σάββατον τὰ μεσάνυκτα «ἐκκινεῖ συνοδεῖα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μὲ φανούς, προηγουμένης τῆς νουνᾶς, ἣ ὁποία κρατεῖ *γάβανον*, δηλ. βαθὺ πινάκιον μὲ *κινάν*. Ἡ *νύφη* σκεπασμένη μὲ καλύπτραν κάθηται εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου, ἐνῶ πλησίον τῆς τοποθετεῖται ἡ *κινά* μὲ τρία κηρία καίοντα εἰς τὰ χεῖλη τοῦ γαβάνου. Κάθε καλεσμένος ρίπτει νόμισμα εἰς τὸν γάβανον καὶ ἐμβαπτίζει εἰς τὴν *κινάν* τὸν δάχτυλον, τὸν ὁποῖον ἡ *νύφη* περιδένει μὲ τεμάχιον ἐκ τῆς καλύπτρας τῆς. Ἀφοῦ *κνιστοῦν* ὅλοι, *χορεύουν τὴν κινά*: αὐτὸς δηλ. πού σέρνει τὸν χορὸ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα τὸν γάβανον μὲ τὴν *κινάν* καὶ τὰς ἀναμμένες λαμπάδας. Τὴν *νύφην* τὴν *κ'νάζει* ἡ νουνά. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ καλεσμένοι προσπαθοῦν νὰ κλέψουν ὅ,τι ἠμποροῦν καὶ νὰ τὰ μεταφέρουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ». Εἰς Ρεῖσδερε τῆς Σμύρνης ἔβαζαν τὴν ἀλειχάνη σὲ μιὰ μεγάλη σουπιέρα καὶ εἰς τὸ μέσον ἓνα κομμάτι ζύμη μ' ἓνα φλουρί.

ια') *Τὰ σφαχτὰ τοῦ γάμου.*

Πότε σφάζονται τὰ ζῶα διὰ τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου καὶ ποῖαι αἱ κατὰ τὴν σφαγὴν των συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὴν Λευκάδα τὸ Σάββατον σφάζουν τράγον καὶ πυροβολοῦν πρὸς ἀναγγελίαν, ὅτι «αἱματώθη», ἤρχισεν ὁ γάμος. Εἰς τὴν Μάνην τὰ σφαχτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἄρρενα (κριοὶ ἢ τράγοι) καὶ νὰ εἶναι μονὰ (3, 5, 7), προσφέρονται δὲ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιστραφῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα, ὡς καὶ δέκα ἄρτους (*χαρόπιτες*) κατὰ σφακτόν, μεταφέρουν τὸ Σάββατον συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ *καλορίζικοι* (δηλ. ἀμφιθαλεῖς), *κανισκαραῖοι* λεγόμενοι.

ιβ') *Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ γλυκύσματα.*

Ποῖα τὰ ὀνόματά των καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον συνηθίζεται τὸ *κεσκέκι*, κρέας βρασμένον μὲ κοπανισμένον σίτον. Εἰς τὴν Μάνην τὸ σφαχτὸ βράζει δλόκληρον ἐντὸς λέβητος μὲ σιτάρι. Ὁ *χόντρος* ἐν Μέσα Μάνη γίνεται μὲ σιτάρι κοπανισμένο καὶ μὲ *λεῖο*, δηλ. τεμάχια ἐντέρων, σπληνὸς κλ. ἐπιπασσόμενα ἐπ' αὐτοῦ. Κατὰ τὸ βράσιμο τοῦ χόντρου τραγουδοῦν:

*Σιδεροσιές μου μπρούτζινες, κακάβια μ' ἀσημένια,
σταράκι μ' ἄλεξαντρινό, βράσε και καλοβράσε,
νά φάγ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός . . .*

Τὸ ρεσιὸ ἐκ σίτου κοπανισμένοι, κρέατος, λίπους, τυροῦ τετριμμένου καὶ μυρωδικῶν (Κύπρος), ὁ συλὸς (χιλὸς) ἐκ σίτου (Ἄνακοῦ Καππαδοκίας) κλ.

ιγ') *Τὰ κανίσκια τῶν καλεσμένων*, ἤτοι δῶρα στελλόμενα διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου (τὰ *καλαθιάτικα*, Σκῦρος). Π.χ. εἰς τὰ ὄρεινά τῆς Πυλίας ὅλοι οἱ χωρικοὶ χαρίζουν εἰς τὸν γαμβρὸν ἀπὸ ἓνα πινάκι σιτάρι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου, εἰς δὲ τὴν Ἄρτοτιναν τῆς Αἰτωλίας στέλλουν τὴν Παρασκευὴν ἢ τὸ Σάββατον ἓνα φόρτωμα ξύλα καὶ πετοῦν ἐπάνω εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κλάδους δένδρων. Εἰς τὴν Μάνην, τὴν Κρήτην κ. ἄ. κάθε καλεσμένος στέλλει εἰς τὸν γάμον 2-3 ψωμιά, πατάτες, λάδι καὶ πολλάκις ὀλόκληρο σφαχτό, κρασί κλ. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὰ δῶρα τῶν καλεσμένων (ἄρνια, κρασιά, γαλοπούλες, γλυκύσματα) τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ κάθε σπίτι μὲ τὰ παιχνίδια. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

ιδ') *Ἡ προικοπαράδοσις.*

1. — Πότε καὶ μὲ ποίαν πομπὴν παίρνουν τὰ προικιά; Ποιοὶ στέλλονται πρὸς τοῦτο καὶ πῶς τὰ μεταφέρουν; Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλόγων; Τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια κατὰ τὴν μεταφορὰν των; Ραντίσματα, δεισιδαίμονες πράξεις. — Παραδείγματα: Εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ἔπαιρναν τὰ προικιά τὸ Σάββατον μὲ τὰ ὄργανα: «τὰ ἐφόρτωναν εἰς ἄσπρα ἢ κόκκινα ἄλογα, περιττοῦ πάντοτε ἀριθμοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδιδαν ψωμὶ μὲ μέλι. Εἰς τὰ ἄλογα ἐκάθιζαν παιδιὰ ἄρρενα, ἀμφιθαλῆ, καθ' ὁδὸν δὲ ἔρραιναι τὰ προικιά μὲ ρύζι καὶ βαμβάκοςπορο» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης πᾶνε τὰ προικιά εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ τὴν Παρασκευὴν: *ἐμπρὸς τὸ εἰκόνημα, κατόπιν τὰ προικιά κ' ἓνα σταμνὶ γεμᾶτο σιτάρι, εἰς δὲ τὸν δρόμον τὰ ραίνουν μὲ καλορίζικα (λουλούδια, ρύζι, σιτάρι, ροβίθια). Ἄφοῦ τ' ἀπλώσουν, χορεύουν καὶ γλεντοῦν. Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην εἰς τὴν κασέλλα βάζουν καὶ πέτρες «γιὰ νά 'ναι γεροὶ καὶ δυνατοὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη» καὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ «μπάζουν πρῶτο-πρῶτο τὸ σίδερο». Εἰς τὴν Καστοριάν τὰ προικιά τὰ παίρνουν οἱ παραστεκάμενοι τὴν Κυριακὴν, ὀλίγον πρὶν πάρουν τὴν νύφην, μὲ τραγούδια καὶ βιολιά. Εἰς τὴν Κερασοῦντα ὁμοῦς τὸ σεντούκι τῆς νύφης μὲ τὰ προικιά ἐστέλλετο τὴν Τρίτην πρῶτὴ καὶ ἠνοίγετο ἐνώπιον πολλῶν συγγενῶν καὶ φίλων, συνηθρισμένων πρὸς τοῦτο.*

2. — Πότε μετρεῖται τὸ τράχωμα καὶ ὑπὸ τίνος; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριάν ὁ

πενθερός ἐπήγαινε τὴν Παρασκευὴν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ἐμετροῦσε τὸ τράχωμα. Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὰ μετρητὰ (φλουριά, τάλαρα, σφάντζικες) τὰ ἔκαναν ἀρμολογιά καὶ τὰ κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τοῦ ἀλόγου, ὅπου καθόταν ἡ νύφη. Ἔτσι ἔδειχναν πόσο τράχωμα εἶχε πάρει».

3. — Πῶς γίνεται ἡ παράδοσις προικίφας οἰκίας εἰς τὸν γαμβρόν; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ὁ προικοδότης ἔπαιρνε χῶμα ἀπὸ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκίας, τὸ ἔθετε μέσα εἰς ἓνα μαντήλι καὶ τὸ παρέδιδεν εἰς τὸν γαμβρόν λέγων: *Σοῦ παραδίνω τὸ σπίτι, ἀνώγια, κατώγια καὶ μ' ὄλη τὴν ἀφουσία του*, δηλ. περιοχὴ, παραρτήματα κτλ. Εἰς τὴν Λήμμον ἡ μητέρα τῆς νύφης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν νεονύμφων ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρόν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ της.

ιε') Ἔθιμα τῆς πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάδος.

1. — Τὰ ἀλείμματα. Εἰς τὸν Βελβενδὸν ὁ γάμος ἀρχίζει τὴν Τετάρτην μὲ τὰ ἀλείμματα: γυναῖκες καὶ κορίτσια ἀσπρίζουν τὸ σπίτι τραγουδῶντας. Κάθε ἄνδρας ἐμφανιζόμενος ἐκεῖ ἀλείφεται μὲ ἀσβέστη.

2. — Ἔθιμα τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου.

Ἡ πίττα τοῦ γαμβροῦ καὶ ἡ πίττα τῆς νύφης. Μὲ ποίαν πομπὴν στέλλονται; Ἐστίασις καὶ χοροὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύφης. *Καθένας καὶ μὲ τὸ ἔξοδό του; Εὐχαί, χαρίσματα κλπ.* Ὑπάρχει τὸ ἔθιμον ὁ γαμβρός νὰ πηγαίνει μὲ συνοδείαν τὸ Σάββατον βράδυ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ νὰ ξημερῶνεται μὲ χοροὺς καὶ ξεφαντώματα;

3. — Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἀποσόβησιν κακοῦ καὶ ἐπιτευξιν εὐτυχίας, τελούμεναι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου.

Παραδείγματα. Εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τοῦ Πηλίου ὁ παπᾶς πηγαίνει τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου μὲ τὸν γαμβρόν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ «ἀλλάζει τρεῖς φορὲς τὰ δαχτυλίδια κατόπιν ἡ μάννα τῆς νύφης φέρνει ἓνα ζουνάρι καὶ ζώνει τὸν γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη, γιὰ νὰ μὴ χωρίση τ' ἀντρόγυνο». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν ἡ νύφη τὸ Σάββατον παίρνει 3 ἢ 5 ἢ 7 μικρὰ τυχερὰ παιδιὰ, ἀγόρια τριῶν ἕως δέκα ἔτων, καὶ τὰ λούζει μονάχη.

4. — Ἡ τελευταία νύκτα τῆς νύφης εἰς τὸ πατρικὸ της σπίτι. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας ἡ νύφη τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου της κοιμᾶται εἰς τὸ κατώ, εἰς τὰ Βέντζια τῆς Μακεδονίας κοιμᾶται μ' ἓνα μικρὸ ἀγόρι. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοι;

Δ'. Ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου.

α') Τὸ ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ.

Πότε γίνεται καὶ ποῖαι αἱ κατ' αὐτὸ συνήθειαι; Τί τραγουδοῦν, ὅταν ξυρίζεται ὁ γαμβρός; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ νερὰ καὶ αἱ τρίχες τοῦ ξυρίσματος;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Λάσταν πηγαίνουν τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς εἰς τὴν βρύσιν καὶ φέρουν νερό, διὰ νὰ λούσουν καὶ ξυρίσουν τὸν γαμβρόν· αὐτὸς κάθεται εἰς ἓνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ κρατεῖ ἔμπρός του ἓνα ταψὶ μὲ νερό, μὲ λεμονόφυλλα μέσα, οἱ δὲ παριστάμενοι τὸν ἀσημώνουν. Εἰς τὰ Βέντζια «τὸ νερὸ τὸ φέρνει ὁ μικρότερος, ὁ ἀνύπαντρος μπράτιμος· ὁ νουνὸς λούζει καὶ ξυρίζει τὸν γαμπρό, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν· τὸ νερὸ καὶ τὴ σαπουνάδα τὰ ρίχνουν σὲ τρεχάμενο νερό, ἀφοῦ πρῶτα δώσουν στὸ γαμπρὸ νὰ πιῇ μιὰ σταλιά». Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμβρὸς κάθεται εἰς τὸ νεγαμοσκάμ', ὁ δὲ παράνυμφος τυλίσσει τὴν κεφαλὴν του σταυροειδῶς μὲ ἐρυθρὸν μεταξωτὸν νῆμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ὁ κουρεὺς σπάνει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμβροῦ ἓνα ἄβγὸ καὶ προσέχουν νὰ μὴ πέσουν τρίχες ἀπὸ τὰ γένεια καταγῆς· τὰς μαζεύουν καὶ τὰς κρύβουν· κατόπιν τὴν Πέμπτην μετὰ τὸν γάμον πρῶτ', «προμὴ νὰ ξημερῶσ', γαμπρὸς καὶ νύφη παίρνουν τὴν πετσέτα, πὸν ξουρίσκεν ὁ γαμπρός, μὲ τὰ ξουρίσματα μέσα, θέτουν μέσα καὶ προζύμ' (ἀπὸ τοῦ γάμου τὸ προζύμ') καὶ πᾶνε μὲ τὸ δέβερο (πρωτεξάδελφο τοῦ γαμπροῦ) νὰ τὸ ρήξ'νε στὸ ρέμα». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοῦ καὶ ποῖοι λόγοι φέρονται πρὸς δικαιολόγησιν αὐτῶν;

β') Τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ.

1. -- Ποία ἦτο ἄλλοτε ἡ ἐνδυμασία τοῦ γαμβροῦ; Π.χ. εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμβρὸς ἐφόρει μακρὸν ποδηῆρες ἐπανωφόριον (τελμίν), ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν (καράουλάκ) καὶ περιέδενε τὴν κεφαλὴν μὲ μεταξίνην ζώνην καὶ μανδήλιον (ταινέαν). Τώρα τὴν σπάθην φέρει ὁ παράνυμφος. Εἰς τὴν Ὑδραν ἐφόρει μινίσι, τὸ ὁποῖον ἦτο κτῆμα τῆς Κοινότητος, ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν καὶ μίαν μεγάλην κουλλούραν, ζυμωμένην μὲ μέλι, εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον. Τί διατηρεῖται σήμερον εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν παλαιὰν συνήθειαν εἰς διαφόρους τόπους;

2. Ποῖος ἐνδύει καὶ στολίζει τὸν γαμβρόν; (Π.χ. εἰς τὴν Λῆμον ὁ κουμπάρος, εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία παλληκάρια). Μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ καὶ μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην τραγουδοῦν:

Γαμπρὸ μ', ὄντες στολίζεσαι καὶ δένεις τὰ κουμπιά ζου,
χρυσὲς λαμπάδες στέκουνσι κοντὰ σὴν ἀφεντιά ζου.

Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζουν τὸ γαμπρὸ νὰ πατήσῃ μέσα σ' ἓνα σιδε-
ροσίσι, ὅπου ἔχουν ρίξει κουφέτα, ρύζι, δεκάρες καὶ φλουριά. Πρῶτον φορέσουν
τὸ σακκάκι του, περνοῦν ἓνα ἀτσαλένιο μαχαίρι καὶ στὸ ἓνα καὶ στὸ ἄλλο τὸ
μανίκι τρεῖς φορές, γιὰ νὰ εἶναι ἀτσαλένιος καὶ πάντα νικητῆς νὰ βρίσκεται ὁ
γαμπρός. Μετὰ τὸ ντύσιμο 4-5 φίλοι τὸν σηκώνουν ψηλὰ (τὸν ἀξώνουν) καὶ ὁ
γαμπρός τάξει». Εἰς τὴν Κύζικον σπάνουν ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του ἓνα ψωμί,
γιὰ νὰ στερεώσῃ τὸ στέφανον. Εἰς τὸ Καρατσόλι τοῦ Τιρνάβου αἱ γυναῖκες,
πρὶν στολισθῆ ὁ γαμβρός, χορεύουν τὰ γαμπριάτικα (ἐνδύματα), κρατοῦσαι κάθε
μία ἓνα ἀπὸ αὐτά. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὸ Σάββατον βράδυ τραγουδοῦσαν τὰ
ροῦχα τοῦ γαμπροῦ :

*Τοῦ γαμπροῦ μας τὰ ρουχίτσια
δίπλες, τριπλες διπλωμένα....*

3.—Ποῦ ὁ γαμβρός ὑποχρεοῦται, πρῶτον ἐνδυσθῆ, νὰ πῆ ἀπὸ τὰ ἀποπλύ-
ματα τῶν χειρῶν τῶν γονέων του; Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο;

4.—Ποῦ τὰ φορέματα τοῦ γαμπροῦ εἶναι δῶρον τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὸ
Λιβύσιον ἢ νύφη ἔστειλε τὸ πρῶτῆ τῆς Κυριακῆς τὰ γαμπριάκια (ἐσώρροχα,
σαλβάρι, κοντογούνη κλπ.) ἐν πομπῇ ἐπροπορεύετο ὁ ἱερεὺς καὶ δύο παιδιά, κρα-
τοῦντα ἐντὸς μανδηλίων τὰ γαμπριάκια, καὶ ἠκολούθει ἡ συνοδεία μὲ λύραν καὶ
ἄσματα. Ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ καὶ εὐλογεῖ τὰ γαμπριάκια, ἔκφωνῶν τὰ καλορίζικα, οἱ
δὲ οἰκεῖοι τὰ ἀσημώνουν. Κατόπιν ὁ γαμβρός ἐνδύεται, ἐνῶ οἱ οἰκεῖοι τραγου-
δοῦν ἄσματα ἐπαινετικά.

5.—Τί φοροῦν τοῦ γαμπροῦ, γιὰ νὰ μὴ πιάσουν τὰ μάγια, νὰ μὴ τὸν
ἀμποδέσουν; (παλιὸ σῶβρακο ἢ ἄπλυτη φανέλλα ἢ τὸ μπρὸς πίσω τῆς φανέλλας
κλ. ἓνα κομμάτι δίχτυ ἢ ρύζι καὶ σουσάμι μέσα στὸ παπούτσι, κλειδαριά κλειδω-
μένη κλ.).

γ') Τὸ στολισμα τῆς νύφης.

1.—Ποῦ στολιζέται ἡ νύφη; Π.χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Πυλίας «τῆ νύφη τὴν
ἀλλάζουν σὲ ἄλλο σπῖσι, ὅχι στοῦ πατέρα της, κι ἀφοῦ ντυθῆ, τὴν κρύβουν στὸ
ρωγὸ (μέρος τοῦ κατωγιοῦ, ὅπου φυλάγουν τὸ σανό)». Ποία ἡ αἰτιολογία τού-
του;—Διαρρηθμίζεται καταλλήλως ἡ θέσις, ὅπου θὰ στολίσουν τὴν νύφην; (νυφο-
στόλι, παστός, τέντα κλ.). Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας τὴν νύφην τὴν στολίζουν
πίσω ἀπὸ ἓνα σεντόνι.

2.—Ἡ νυμφικὴ ἐνδυμασία.

Τὸ ράσιμο τοῦ νυφικοῦ. Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου τὸ νυφικὸ φόρεμα
τὸ ράβουν 7 μονοστέφανες γυναῖκες. Εἰς τὴν Κύθνον τὴν νύφην βοηθοῦν νὰ

ράψη τὰ νυφικά της μερικὰ κορίτσια, αἱ λεγόμεναι *νυφοστόλοι*. Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «στὰ προὔτ'νά τὰ χρόνια κάθι σόι εἶχι κ' ἕνα βρακί γιά δ' νύφ'. Μιά μιὰ πὸν γίνταν νύφ', φοροῦσι τοῦ βρακί αὐτό. Βαστοῦσι 30-40 χρόνια. Τὸ κρατοῦσαν τρεῖς λεύτερις κι βρακῶναν δὴ νύφ'». Ἐπικρατεῖ ἄλλου ἢ συνήθεια αὐτή; Ποῖος δαπανᾷ διὰ τὴν νυμφικὴν ἐνδυμασίαν; ὁ γαμβρός ἢ ὁ πατέρας τῆς νύφης; Μὲ ποῖαν πομπὴν στέλλεται αὕτη ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ;

3. — Ποῖος στολίζει τὴν νύφην; Εἰδική τις στολίστρα ἢ νέαι ἀμφιθαλεῖς (κοπέλλες *μανναδοκρουοῦδᾶτες* ἐν Ἄν. Κρήτῃ); Ποῖαι συνήθειαι τηροῦνται κατὰ τὸν στολισμὸν τῆς νύφης;

Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τῆ νύφη «τὴν ἔντυνε ἡ συντέκνισσα μὲ τις καλίνες (ἐξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ). Ἡ συντέκνισσα μὲ τὸ κερὶ ἀναμμένο πήγαινε κ' ἔπαιρνε τὴ νύφη ἔπο τὰ κορίτσια, πὸν τὴν εἶχαν κρυμμένη· τις ἔδινε μπαξίς' καὶ τὴν ἔπαιρνε καὶ τὴν ἔντυνε, ἐνῶ οἱ καλίνες τραγουδοῦσαν:

Νύφη μ', γιὰτι στολίζεσαι;

— *Τιγὰρ ἐγὼ στολίζομαι;*

Γὼ καρτερῶ νὰ πάρω εὐκή,

νὰ πάρω εὐκὴ ἔπο τὸ Θεὸ

καὶ λόγο ἔπο τὸν κύρη μου...

Κατόπιν τὴν χόρευεν ἡ συντέκνισσα μὲ τὴ λαμπάδα ἀναμμένη». Εἰς τὸ Βογατσικὸν οἱ συγγενεῖς, «πρὶν ἀλλάξουν τὴ νύφη, πᾶνε γλυκὰ καὶ θρέβουν τὴ νύφη». Εἰς τὰς Κυδωνίας «βάζανε τὴ νύφη νὰ πατήση στὸ σινὶ καὶ τὴ ντύνανε, γιὰ νὰ ἴναι σιδερένια». Εἰς τὸ Ρουμιλοῦκι «κάτω ἀπὸ τὴν ψάθα, ὅπου κάθεται ἡ νύφη καὶ τὴν ἀλλάζουν, ἔχουν βαλμένο τὸ σιδερένιο λουρὶ τοῦ ἀλετριοῦ, γιὰ νὰ στεριώσῃ σὰν οὐ σίδηρος». Ἐπειτα τρεῖς πρωτοστέφανες γυναικες παίρνουν τὸ λουρὶ, πὸν σκαλώνεται τὸ ἀλέτρι, καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς φορὲς στὸ σῶμα τῆς νύφης, γιὰ νὰ μὴν ἀρμενιάζεται (νὰ μὴ ματιάζεται) καὶ νὰ εἶναι σβέλτα, σὰν τὸ λουρὶ. Τὰ ροῦχα της τὰ βάζουν μέσα στὸ κόσκινο μὲ ζαχαρωτά, ρύζι κλ. καὶ τὰ ρίχνουν ὄλα τρεῖς φορὲς ἐπάνω της (Ἄγγ. Χατζημιχάλη). Εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων, ἀφοῦ ἀλλάξουν καὶ μαντηλίσουν τὴ νύφη, «τὴν ραντίζουν στὸ πρόσωπο μὲ νερὸ καὶ ἀλάτι, βουτώντας βασιλικὸ καὶ λέγοντας: ὅ,τ' εἴπαμε νερὸ κι ἀλάτι.» Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὴν δεξιὰ κάλτσα τῆς φοροῦσεν ὁ πατέρας της, βάζοντας μέσα ἕνα χρυσὸ νόμισμα, τὴν ἀριστερὴ ἢ μητέρα». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

4. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν ντύνουν καὶ στολίζουν τὴν νύφην;

Π.χ. *Νύφη μ', ὄντες γεννιούσανε, ὁ ἥλιος ἐκατέβη,*

καὶ ζοῦ ἔδωκε τὴν ἐμορφιά καὶ πίζου πάλ' ἀνέβη (Μάνη).

δ. — Τί φοροῦν τὴν νύφη, γιὰ νὰ μὴ τὴν πιάνουν τὰ μάγια; Π.χ. ἓνα λιγδερὸ ροῦχο κατάσαρκα (Πυλία) ἢ μιὰ σακκοράφα στὸ ζουνάρι (Βλαχώρι) ἢ ἓνα φαλιδάκι ἀνοιχτὸ στὸ δεξιὸ παπούτσι, γιὰ νὰ κοποῦν οἱ κακὲς οἱ γλώσσες ἢ σταυρὸ μὲ κατράμι, γιὰ νὰ πατήσῃ τὸν τρισκατάρατον (Ἀθῆναι) ἢ ἀχυλιὰ καὶ ἀβγότσεφλα στὸ παπούτσι της (Λῆμος).

ε. — Ὁ νυμφικὸς πέπλος καὶ ὁ ἄλλος στολισμὸς τῆς νύφης. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα τῆς νυμφικῆς καλύπτρας; Π.χ. *παρθενικὸ* (Λιξούρι), *μπόλια* (Ἕδρα, ὅπου αὕτη ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὴν Κοινότητα), *μαφόρι* (Οἰνιὴ Πόντου), *φ'νίκα* (Λέσβος), *τσίπα*, *βέλο* κλπ. Ἀπὸ ποῖον ὕφασμα γίνεται ἡ καλύπτρα αὕτη καὶ τίνας χρώματος εἶναι; Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἶναι κοκκίνη;

Ὁ ἄλλος στολισμὸς: γιρλάντα ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, κέρινα σκουλαρίκια καὶ καρφίτσα ὁμοίως ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, τὰ ὅποια ἐνιαχοῦ φέρει μαζί μὲ ἄλλα δῶρα ὁ κουμπάρος. Ταῦτα εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης λέγονται *νυφοστόλια* καὶ εἶναι δῶρα τοῦ γαμβροῦ, στελλόμενα ἐν κανίστρῳ. Ἐκεῖ ἄλλοτε τὰ βλέφαρα τῆς νύφης ἐχρίοντο μὲ ἀσπράδι ἄβγοῦ, «γιὰ νὰ μὴν παίζουν».

δ') *Ἐναρξίς τῆς τελετῆς τοῦ γάμου.* — *Ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παράνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ.*

Γίνεται ἐκκλησιασμὸς καὶ μετάληψις τῶν μελλονύμφων τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς; — Μὲ ποίαν πομπὴν γίνεται ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παράνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἵμου ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν *παράγαμπρο*, τὶς *καλίνες* (ἑξαδέλφες του) καὶ τὸν ὄργανοπαίκτην, ἐπήγαιεν εἰς τοῦ *σύντεκνον* τὸ σπίτι μὲ τὸ *κανίσ'*: ἓναν *ταβᾶ*, ὅπου εἶχε ἓνα πιάτο φαγὶ καὶ ἓνα ψωμάκι μὲ σταφίδες καὶ μιὰ *βούκλα* (πλόσκα) κρασί. Ὁ γαμβρὸς ἔβανε τὸ *κανίσ'* μπροστὰ στὸ σύντεκνο, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι καὶ ὄλη ἢ συνοδεία ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζι. Εἰς τὸ Πάπιγγον ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς *ἀδερφοπούς*, ἐπισκέπτεται τὸν νουνόν, φιλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ τῆς νουνᾶς καὶ δέχεται τὰς εὐχὰς των. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν ὁ *πρωτοσυμπέθερος* στήνει τὸ *μαριάκι*. Εἰς τὴν Καστορίαν ὁ γαμβρὸς πηγαίνει μὲ τὰ ὄργανα καὶ μὲ ὅλους τοὺς καλεσμένους εἰς τοῦ νουνοῦ καὶ τὸν παραλαμβάνει μὲ τὸ *κανίσκι* του, δηλ. ἓνα σφαχτό, στολισμένο μὲ λουλούδια καὶ μῆλα χρυσομένα εἰς τὰ κέρατα, καὶ σινὶ μὲ τὸ *στεφανομάντηλο*, τὶς λαμπάδες κλπ.

ε') *Ἡ πομπή διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς νύμφης.*

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία (τὸ *ψίκι*, ὁ *γαμόστολος* (Πόντος), τὸ *γαμοστόλι* (Σιγὴ Βιθ.), τὸ *συμπεθερικὸν* (Σιάτιστα), οἱ *γαμουλιῶτες* (Κρήτη) κλπ); Πᾶνε ὄλοι *καβάλλα στ' ἄλογα*, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ νύφη εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιον χωρίον; Μὲ τί στολιζοῦν τ' ἄλογα; Ποῦ πατεῖ ὁ *γαμβρός*, διὰ νὰ *καβαλλικέψη*; (στὸ *ὄνι*, εἰς τὰ Βέντζια). Προηγεῖται κανεὶς σημαιοφόρος; Τί σημαίαν κρατεῖ; Τί συνηθίζεται, πρὶν ὁ *γαμβρός* ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του; Π.χ. εἰς τὸν *Ναίμονα* «*μὰ γυναικα τρανοῦσε φωτιά ἀπὸ τὸ τζάκι κι ὁ γαμπρός περνοῦσε ἀποπὰν' ἀπ' τὴ φωτιά*».

Ἄλλα παραδείγματα: Εἰς τὸ Λασήθι τῆς Κρήτης τῆς πομπῆς προηγοῦνται δύο παιδιὰ μὲ τὰ στέφανα καὶ μὲ τὶς λαμπάδες, κατόπιν ἔρχεται ὁ *γαμβρός* μὲ τὸν *κουμπάρο* καὶ ἀκολουθοῦν ὄλοι οἱ ἄλλοι μὲ *λύρα* ἢ *βιολί*: τὸν μὲν *γαμβρόν* κρατοῦν ἀπὸ τὰ χέρια δύο *παλληκάρια*, τὸν δὲ *κουμπάρο* δύο *κοπέλλες*. Εἰς τὴν *Αἰτωλίαν* ὁ *γαμβρός* εἶναι *ἔφιππος* σὲ *γρίβο* ἄλογο, εἰς δὲ τὸ *Βογατσικόν* ἱππεύει ὁ *νοῦνος* μὲ μιά *πλόσκα* *κρασί* καὶ μιά *κουλλούρα* εἰς τὸ *δισάκκι*. Εἰς τὴν Ἄμισόν *γυναῖκες* καὶ *παρθένοι* *πεπλοφοροῦσαι* συνοδεύουν τὸν *γαμβρόν* (*παρανυφσάδες*), ἄλλ' εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Πόντου «*αἱ παρανύφσαι*, ὅταν ἐκκινή ὁ *γαμόστολος*, *χορεύουν* *τεταγμένοι* εἰς *γραμμὴν* ἕνα *πρωτότυπον* *χορόν*, *λεγόμενον* *μαντήλια*, *καθ' ὄλον* τὸ *διάστημα* τῆς *ὁδοῦ*, ὡς καὶ *κατὰ* τὴν *ἐπάνοδον*». Εἰς τὰ Βέντζια «*δυσὸ* *σαργιάτες* *τρέχουν* *καλπάζοντες* *πρὸς* τὸ *σπίτι* τῆς *νύμφης*; ὅταν *φθάσῃ* τὸ *συμπεθερικὸν* μὲ τὸ *φλάμπουρο* *ἔμπρὸς* καὶ *ἐνῶ* ὄλοι εἶναι *καβάλλα*, ὁ *γαμπρός* *ρίχνει* ἕνα *μῆλο* *στὸ* *σπίτι* τῆς *νύμφης* καὶ *προσπαθεῖ* νὰ τὸ *περάσῃ* ἀπὸ τὴν ἄλλη *μεριά*, *ἐνῶ* ἡ *νύφη* *τὸν* *πολεμάει* *ἀπ' τὸ* *παράθυρο* μὲ *ρεβίθια*. Ὁ *πατέρας* τῆς *νύμφης* *πηγαίνει* *τότε* καὶ *κατεβάζει* τὸ *γαμπρὸ* ἀπὸ τ' ἄλογο καὶ τὸν *δέχεται* *στὴν* *ἀγκαλιά* του· *ἐκεῖνος* τοῦ *φιλεῖ* τὸ *χέρι*». Εἰς τὸ *Βλαχώρι* τῆς Ἡπείρου τῆς *ἔφιππου* *συνοδείας* προηγεῖται ὁ *βλάμης*, *κρατῶν* τὸ *μπαεράκι* ἤτοι *σημαίαν* μὲ *σταυρόν* ἐπὶ τοῦ *κοντοῦ*, εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου εἶναι *καρφωμένα* ἕνα *ρόδι*, ἕνα *μῆλο* κ' ἕνα *πορτοκάλι* καὶ *τέσσερα* *μαντήλια* *κρεμασμένα*.

2. — Ποῖα *τραγούδια* *τραγουδοῦν* *καθ' ὁδὸν* καὶ *ποῖα* *ἀπέξω* ἀπὸ τὸ *σπίτι* τῆς *νύμφης*;

3. — Ποῦ ὁ *γαμβρός* *εὐρίσκει* *κλειστὴν* τὴν *θύραν* τῆς *οἰκίας* τοῦ *πενθεροῦ*; Ποῖα *τραγούδια* *τραγουδεῖ* *τότε* ἡ *συνοδεία* τοῦ *γαμβροῦ*; Ποῖαι *αἱ* *σχετικαὶ* *ἐνέργειαι* καὶ *πράξεις*, *διὰ* ν' *ἀνοίξῃ* ἡ *θύρα*; Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ὁ *γαμβρός* *ιστάμενος* *πρὸ* τῆς *ἐξωθύρας* *κτυπᾷ* *τρεῖς* *φορὰς* τοὺς *πράκους* τῆς *πόρτας* μὲ τὸ *σπαθί*, *ποῦ* *φέρει* *κρεμάμενον* εἰς τὸν *ῥυμόν*· *τέλος* *κόβει* μὲ τὸ *σπαθί* *μιὰ* *κουλλούρα* *σὲ* *τέσσερα* *κομμάτια* καὶ τὰ *πετᾶ* *μέσα* *στὸ* *σπίτι*. Εἰς τὰ *Ρεβενοχώρια* τῆς *Θεσσαλίας* ὁ *γαμβρός* *ὀρμᾷ* *ἔφιππος* καὶ *κτυπᾷ* μὲ τὴν *μάχαιραν* τὴν *θύραν*

τῆς πενθερικῆς οἰκίας, ἐνῶ εἰς τὰς Φεράς τῆς Θράκης καταφέρει κατ' αὐτῆς λάκτισμα. — Κατὰ ποίους ἄλλους τρόπους ἐπιτυγχάνεται ἡ εἴσοδος τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς συνοδείας του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ; (Πρβλ. *τάματα* τοῦ κουμπάρου, *πορτιάτικο* (Γιάννιτσα Καλαμῶν), *δῶρα σὺς ζυμῶτρες* (Λακκοβίκια) κλ.). Εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ γαμβρός, προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, ρίπτει μῆλον ἢ ρόδι εἰς τὴν στέγην, ἢ δὲ νύφη κατόπιν δένει μαντήλι μὲ τρεῖς κόμπους γύρω εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ νουνοῦ.

4. — Ποῦ οἱ γονεῖς τῆς νύφης ὀφείλουν νὰ *τάξουν* δῶρα εἰς τὸν γαμβρόν, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι (*μπατίκια*); Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα αὐτά; Εἰς τὴν Κάρπαθον οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἐξέρχονται καὶ παραλαμβάνουν τὸν γαμβρόν.

5. — Τὰ τελούμενα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. οὗτος θέτει πρῶτον τὸν δεξιὸν πόδα εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας.

ς') *Ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν παίρνουν νύφη ἀπὸ ἄλλο χωριό.*

1. — Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατ' αὐτήν; Π.χ. ἄλογο κόκκινο διὰ τὸν γαμβρόν μὲ κόκκινο μαντήλι εἰς τὸ καπίστρο, τὸν δὲ γαμβρόν *κατεβάζουν ἀπ' τὸ κεφάλι* τοῦ ἀλόγου, «*γιὰ νὰ πάῃ ἔμπρός*» (Λήμνος). Εἰς τὴν Κύπρον οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἀπαιτοῦν νὰ *ξεπεζέψῃ* ὁ γαμβρός καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωριὸν πεζός. — Τὰ *συχαρῖκια*: ὁ *σχαριάτης* ("Αμφισσα), ὁ *συχαρικιάρης* (Καλάβρυτα), οἱ *συχαριάτηδες*, δηλ. ἀγγελιαφόροι (Βογατσικόν) κλ.

2. — Πῶς φέρεται ἡ νύμφη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἱπεύει εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἀλόγου τοῦ γαμβροῦ, εἰς τὴν Θράκην φέρεται ἐφ' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ βοῶν.

3. — Ποῖα ἡ συνήθεια, ὅταν περνοῦν ἀπὸ βρύσιν ἢ ἄλλο *τρεχούμενο νερό*; Ποῖα, ὅταν περνοῦν ἀπὸ ἄλλο χωριό; Π.χ. εἰς τὰ Βέντζια «*βάζουν μιὰν ἠλικιωμένη γυναικὰ νὰ κερᾶσῃ τὴν νύφη καὶ νὰ τὴν ξεσκεπάσῃ*." *Ἄν δὲν ξεσκεπαστῇ ἡ νύφη, πιστεύουν, ὅτι σίγουρα θὰ πέσῃ χαλάζι σ' αὐτὸ τὸ χωριό*».

4. — Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας, μετὰ τὴν στέψιν, ὅτε ἔμελλον οἱ νεόνυμφοι νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ χωριὸν, τὰ παλληκάρια ἔμαζεύοντο εἰς τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, «*ἔπιαναν ἄλυσίδα καὶ δὲν ἄφηναν νὰ φύγῃ ἡ νύφη, ἂν ὁ γαμπρός δὲν τοὺς ἐπλήρωνε τὸ πρακπασί*." Ἔτσι ἔλυναν τὴν ἄλυσίδα καὶ περνοῦσεν ἡ νύφη». Ποῦ ἄλλοῦ σινηθίζεται τοιοῦτον τι;

ζ') *Τὸ πάρισμο τῆς νύφης (τὸ νυφόπαρμαν)*

Λαϊκαὶ συνήθειαι, ὅταν παίρνουν τὴν νύφην ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς.

1. — Ὑποδοχή, ζώσιμον καὶ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Ὑδραν π.χ., τὴν Δωρίδα, τὸ Βογατσικόν, τὸν Ναίμονα κ. ἄ. ἡ πενθερὰ ὑποδεχομένη καὶ ἀσπα-

ζομένη τὸν γαμβρὸν τοῦ καταφέρει ράπισμα, εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ζῶνει τὸν γαμβρὸν καὶ συγχρόνως τὸν ραπίζει, εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου τὸν κτυπᾷ τρεῖς ἔλαφρα εἰς τὸν ὄμον. Ποῦ τὸ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν ἢ ἀπὸ μίαν θεῖαν τῆς νύφης;

2.—Τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Ποῖος τὰ φέρνει καὶ ποῖος τὰ φορεῖ εἰς τὴν νύφην; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου τὰ παπούτσια τὰ φέρνει μέσα εἰς ἓνα τροβᾶ ἢ ἀδελφὴ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ τὴν ποδένον οἱ βλαμάδες. Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας ἡ νύφη ἐκείνον, ποῦ θὰ τῆς φορέσῃ τὰ παπούτσια, τὸν χτυπᾷ μιὰ γροθιά.—Πολλαχοῦ τὰ κορίτσια γράφουν τ' ὄνομά τους εἰς τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Διὰτί;

3.—Ἡ παράδοσις τῆς νύφης. Ποῖος τὴν ξεβγάνει καὶ εἰς ποῖον τὴν παραδίδει; Ποῖα τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ (ἢ τοῦ παρανύμφου), διὰ νὰ πάρῃ τὴν νύφην;

Παραδείγματα: Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας τὴν νύφην παραδίδει ὁ ἀδελφός της εἰς τὸν γαμβρὸν, ὁ ὁποῖος τοῦ δίδει ἓνα τάληρον, (τὰ βυζαστικά ἢ παραδοτικά ἐν Μάνη). Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου «ὁ γαμβρὸς γονιπετεῖ παρὰ τὴν ἐστίαν, τοῦ καθίζουν δ' εἰς τὰ γόνατα ἓνα μικρὸ ἀγόρι. Ἄφοῦ γευματίσουν, ἡ μητέρα κρατοῦσα τὴν νύμφην ἐκ τῆς χειρὸς τὴν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρὸν λέγουσα: «ἐσὲν ἐδῶκα τὸν Θεὸν κ' ἀτὲν ἐδῶκα ἐσέν» (τρὶς). Ὁ γαμβρὸς ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῆς πενθερᾶς, δίδων εἰς αὐτὴν νόμισμά τι (σοὺτ χακί = τὰ βυζαστικά) καὶ κρατῶν τὴν νύμφην ἐξέρχεται». Εἰς τὴν Πυλίαν ὁ γαμβρὸς «χτυπᾷ τὴ νύφη μὲ λεπτὰ». Ἄλλοῦ ὁ γαμβρὸς δίδει κέρασμα (χρυσὸ ἢ χάρτινο παρᾶ ἢ κόσμημα) εἰς τὴν νύφην ἢ εἰς τὶς κοπέλλες, ποῦ τὴν τριγουρίζουν (τραγουδίστρες), καὶ παίρνει τὴν νύφην. Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ κέρασμα αὐτὸ καὶ εἰς τί συνίσταται; (Π.χ. ἀργιλίκι εἰς Καταφύγιον).

4.—Ἄλλαι συνήθειαι, προτοῦ πάρουν τὴ νύφη. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «ἡ πεθερὰ παίρνει τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη σὲ ἰδιαιτέρο δωμάτιο καὶ τοὺς ραντίζει μὲ ἀλάτι, «γὰ νὰ λειώσουν οἱ κατάρες». Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας μέσα εἰς τὸ παπούτσι τῆς νύφης χύνουν κρασί, ἢ δὲ νύφη τὸ ροφᾷ καὶ τὸ πύει εἰς τὸ μαντήλι της, «γὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται». Εἰς τὴν Αἶνον πίνει μιὰ σταγόνα νεροῦ ἀπὸ τὴν λεκάνην, ὅπου οἱ γονεῖς της ἔπλυναν τὰ χέρια των. Εἰς τὴν Λάσταν γαμβρὸς καὶ νύφη, πρὶν ξεκινήσουν διὰ τὴν στεφάνωσιν, τρώγουν εἰς τὸ κατώγι ἓναν κόκορα «μὲ ἓνα κοντάλι καὶ ἓνα πιρούνι». Συνηθίζεται τοιοῦτον τι εἰς τὸν τόπον σας καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο;

5.—Ἡ ἔξοδος τῆς νύφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς αὐτῆς. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ἡ νύφη ἑσταμάτα πρὸ τοῦ κατω-

φλίου τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ἐστερέωνεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πόδα, ὥστε ὁ νέος μόλις διὰ τῆς βίας ἠδύνατο νὰ τὴν ἐξαγάγῃ, ἐνῶ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουε τὸν *ἐχπαστόν* (=ἐξόδιον), αἱ δὲ *παρὰνύφσαι* ἐχόρευον. Εἰς μέρη τινὰ τῆς Μακεδονίας ἡ νύφη, ἐνῶ κατέρχεται τὴν κλίμακα τῆς πατρικῆς οἰκίας, σταματᾷ, στρέφεται πρὸς Α καὶ προσκυνεῖ τρεῖς, ἐνῶ δὲ ἐξέρχεται εἰς τὴν αὐλήν, χύνουν πρὸ τῶν ποδῶν τῆς νερό. Εἰς Ἄλμαλὶ Μαλγάρων, ἀφοῦ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, «γυρίζει καὶ προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς θύρας, ἐνῶ γυναῖκες περιτρέχουσαι τὴν οἰκίαν ὀλολύζουν εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «ἡ νύφη κάνει τρεῖς μετάνοιες: ἀφήνει γιὰ τὸ σπίτι, καὶ περνώντας ἀπὸ τῆ βρύση θὰ πετάξῃ μέσα στὸ νερὸ λεπτὰ καὶ θὰ κἀνὴ πάλιν τρεῖς μετάνοιες στὴ βρύση». Εἰς τὸν Νάιμονα τῆς Μεσημβρίας, «ὅταν ἡ νύφη βγαίῃ ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι, ἡ συντέκνισσα κρατεῖ ἐμπρὸς ἓνα κερὶ ἀναμμένο». Ἄλλοῦ ἡ νύφη βγαίνοντας ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σκορπᾷ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω χρήματα, πού τῆς δίδει ἡ μητέρα τῆς. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην ὁ πατέρας παραδίδει τὴν κόρην του εἰς τὸν γαμβρόν, γαμβρὸς δὲ καὶ νύφη κρατούμενοι ἀπὸ τὰς χεῖρας πατοῦν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα εἰς μίαν πέτραν *ριζιμάν*. Ποία ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

η') Ἡ μετὰβασίς εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ *πομπή* πρὸς τὴν ἐκκλησίαν; Ποῖος προηγεῖται τῆς πομπῆς καὶ ποιοὶ ὀδηγοῦν τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν; Ἀκολουθοῦν τὴν πομπὴν καὶ τὰ κορίτσια (οἱ *τραγουδίστρες* ἢ *καλῖνες*); Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὴν Κερασούντα προπορεύεται μία γραῖα λαμπαδηφοροῦσα, *παραμάννα* ἢ *παρὰνύφσα* καλουμένη, εἰς τὸν Ἐπτάλοφον Δυτ. Μακεδονίας μία κόρη, ἡ *ἀδερφοφτή*, προηγεῖται κρατοῦσα κλάδον. Εἰς τὴν Ἄνδρον τὴν νύμφην συνοδεύει μία παρθένος, ἡ *παράνυφη*, εἰς τὸ Πογώνι τῆς Ἡπείρου τρεῖς γυναῖκες, οἱ *παργένυφες* τὴν συνοδεύουν ἕως τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, παραμένουσαι ἐκεῖ ἕως τὴν ἐπαύριον τοῦ γάμου. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὴν νύμφην ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ πατέρας τῆς ἢ ὁ ἀδελφός τῆς, τὸν δὲ γαμβρόν μία ἀδελφὴ ἢ πρωτεξαδέλφη του. Ἄλλαχοῦ τὴν νύμφην ὀδηγεῖ ἡ συντέκνισσα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἡ ἀδελφὴ ἢ εξαδέλφη τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

2. — Ποῦ ἡ νύμφη ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔφιππος ἢ ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ ὀλόκληρος ἢ νυμφικὴ πομπὴ εἶναι ἔφιππος; Π.χ. εἰς τὴν Καστοριάν καὶ τὸ Βογατσικὸν παλαιότερα ἡ νύφη ἐπήγαιεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καβάλλα εἰς ἄλλογον, τὸ ὁποῖον ὀδηγοῦσαν οἱ *μπράτσιμοι*, βαδίζοντες ὅλο δεξιά, ὅταν δ' ἔφθαναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν κατέβαζεν ἀπὸ τὸ ἄλλογον ὁ πενθερός τῆς. Εἰς τὰ χωρία Ἀνασελίτσης, ὅταν πλησιάσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, περιφέρουν τὴν νύμφην τρεῖς περὶ αὐτήν.

3. — Τί συνηθίζεται κατά τὸ ξεκίνημα τῆς νύφης καὶ τί, ἕως ὅτου φθάση ἢ συνοδεῖα εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ὅταν ἡ νύφη ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ σπίτι της, πετάει ἓνα καρφὶ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην καὶ σπέρνει κουφέτα. Εἰς τὸ Ρουμλούκι «ἓνας μπράτιμος βοηθεῖ τὴν νύφην ν' ἀνέβῃ στὸ ἄλογο (ἓνα ἄσπρο ἄτι, τὸ ὁποῖον πρωτύτερα τὸ τρέχει ἐπὶ μίαν ὥραν ἓνας καβαλλάρης, διὰ νὰ τὸ κουράσῃ). Ἡ νύφη ὀρθία ἐπάνω στὸ ἄλογο προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο. Κατόπιν βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη της ἓνα κλίμι, μικρὸ πρόσφορο, τὸ σπάει στὴ μέση καὶ τὸ ἓνα κομμάτι ρίχνει στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ ἄλλο τὸ κρύβει στὸν κόρφο της — θὰ τὸ ρίξῃ ἀργότερα στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μέσα στὸ σακκὶ μὲ τ' ἄλεύρι, γιὰ νὰ τοῦ φέρῃ *μπερεκέτι*. — Οἱ γύρω τὴν ραντίζουν μὲ γέννημα καὶ ρύζι, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: *Τί στέκεσαι χρυσὴ μηλιά; Τί δὲν κινᾷς; / Παραπονῶ τὴ μάνα μου καὶ δὲν κινῶ* Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ γαμπρός, χωρὶς νὰ κοιτάξῃ τὸ σπίτι τῆς νύφης, σηκώνει τὸ χέρι του καὶ ρίχνει πρὸς τὰ ὀπίσω του τὸ τσεκούρι του τρεῖς φορὲς, γιὰ νὰ προκόψουν. Ὅταν φθάσουν στὴν ἐκκλησία, πάλιν ἡ νύφη προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο καὶ ρίχνει ψηλὰ στὸν ἀέρα ἓνα μῆλο ἢ ἓνα ρόδι. Κατόπιν τῆς φέρνουν ἓνα μικρὸ ἀγοράκι, τὸ παίρνει στὰ γόνατά της, τὸ ἀγκαλιάζει καὶ τοῦ δίνει ζαχαρωτά. Ἐνας πρῶτος ἐξιδελφος τοῦ γαμβροῦ κατεβάζει τὴ νύφη ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ τὴν σηκώνει ψηλὰ τρεῖς φορὲς *τὴν ἀξιῶνει*» (Ἄγγ. Χατζημυχάλη). Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε, πρὶν ξεκινήσῃ ἡ νύφη διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐρράντιζαν τὸν δρόμον μὲ *ἀμίλητο* νερό, ποὺ περιεῖχεν ἀλάτι, «*γιὰ νὰ λειώσουν οἱ κατάρεις*». Εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν τοῦ Πόντου ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν ἔφθανεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἐσταματοῦσε, ὁ δὲ γαμβρός ἔσειε τρεῖς κώδωνας καὶ κατόπιν ἐρωτοῦσε τὴν νύφην: *Γιὰ τίναν ἔπλασέν σε ὁ Θεός;* Καὶ ἐκείνη ἀπήντα: *Γιὰ τ' ἐσὲν τὸν κωδωνιάτην*. — Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου; Ποῦ οἱ συνοδεύοντες τὴν πομπὴν κρατοῦν λαμπάδας ἢ δαδιά ἀναμμένα; Μὲ τί ραίνουν τοὺς μελλονύμφους ἀπὸ τὰ σπίτια, ποὺ περνᾷ ἡ γαμήλιος πομπή;

4. Ποῖα ἀπαντήματα καθ' ὁδὸν θεωροῦνται ὡς κακοὶ οἰωνοί; Ἐπισημαίνει ἡ νύφη κάθε νερὸ ποὺ θὰ περάσῃ;

θ') Ἡ *στέψις* (τὰ *στεφανώματα*).

1. — Ποῦ γίνεται ἡ στέψις; εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις;

2. — Ἡ εἴσοδος τῆς νύφης εἰς τὸν ναόν. Ποῖαι συνήθειαι προηγοῦνται; Δύο παραδείγματα: Εἰς τὸ Βογατσικὸν «πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μυστήριον, ὁ παπᾶς ἐξομολογεῖ τοὺς μπρατίμους, τὸν γαμπρὸ καὶ τὸ μπρατιμούλι· φιλοῦνται ἀναμεταξύ

τους στο στόμα κ' ἔτσι γίνονται πιά ὅλοι ἀδελφοὶ (ἀδελφοποιία). Τότε τὸ μπρατιμούλι μὲ τὸν παπᾶ πηγαίνουν καὶ φέρνουν τὴ νύφη ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας; ἡ νύφη δίνει τοῦ παιδιοῦ ἓνα μῆλο κι αὐτὸ τῆς τραυαίει τὴ σκέπη· τότε ὁ παπᾶς τὴν παραλαμβάνει καὶ τὴν ὀδηγεῖ δίπλα στὸ γαμπρό». Εἰς τὰ Βέντζια, ὅταν ἡ νύφη ἔρχεται ἀπὸ ἄλλο χωριό, τὴν φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρω στὴν ἐκκλησία τραγουδώντας:

*Νικηλοῖσα φουντωτή, φουντωτή καμαρωτή,
πῶς ἀδέχκεις τὰ κηριά, νὰ δεχτῆς κι αὐτὴν τὴ νιά.*

Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα;

3. - Θέτει ὁ ἱερεὺς ἐρώτημα εἰς τοὺς μελλονύμφους, ἂν ὁ ἓνας θέλῃ τὸν ἄλλον;

4. - Τὰ *στέφανα*. Ἀπὸ ποίαν ὕλην κατασκευάζονται ταῦτα καὶ ὑπὸ τίνων;

Π. χ. ἀπὸ *κλήμα ἐφτάκοιλο* ἢ *εφτακοίλι* (Λῆμνος), ἀπὸ κλάδον ἐλαίας ἢ δάφνης, ἀπὸ ἄνθη πορτοκαλλέας ἢ ἀπὸ χρυσοειδῆ σύρματα κλ.

Τηροῦνται κανόνες καὶ τύποι ὠρισμένοι κατὰ τὴν στεφανηπλοκίαν; Π. χ. εἰς τὰ Κύθηρα, τὴν Θήραν κ. ἄ. τὰ κλήματα διὰ τοὺς στεφάνους κόπτονται ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν μελλονύμφων μὲ πομπὴν καὶ ἄσματα καὶ πυροβολισμούς, πλέκονται δὲ ὑπὸ παρθένων ἀμφιθαλῶν, αἱ ὁποῖαι τὰ στολίζουν μὲ πολυτελεῖς ταινίας, ἄδουσαι γαμήλια δίστιχα εὐχετικά.

Ποῦ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν στέψιν *στέφανα* ἀργυρᾶ τῆς ἐκκλησίας; Μήπως καμία οἰκογένεια ἔχει ἰδιαιτέρα, «πατρῶα» στέφανα;

5. - Τὸ κοινὸν ποτήριον. Ποῖοι πίνουν ἀπὸ τὸ κοινὸν ποτήριον, τρώγοντες καὶ τὸν ἐμβαπτιζόμενον ἄρτον; Μόνον οἱ νυμφιοὶ; ἢ καὶ ὁ παρὰ νυμφος καὶ παῖς τις ἀμφιθαλής; Ποῦ τὸ ὑπόλοιπον πίνουν οἱ ἄγαμοὶ ἐκ τῶν κεκλημένων (Ζάκυνθος, Μαυρομάτι Ἐλικῶνος, Κύθηρα, Λιξούρι) ἢ καὶ ὅλοι οἱ κεκλημένοι (Κύζικος, Ἀρτάκη); Εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν Προύσης ὁ ἱερεὺς, πρὶν μεταδώσῃ οἶνον καὶ ἄρτον τῆς λειτουργίας εἰς τοὺς νυμφίους, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς καρῦδια καὶ μέλι, τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἢ κουμπάρα. Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου ἀντὶ ποτηρίου οἴνου παρεῖχεν ὁ παρὰ νυμφος δοχεῖον πλήρες μέλιτος καὶ ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔτρωγον οἱ νεόνυμφοι, ὁ παρὰ νυμφος καὶ οἱ *βλάμηδες*. Εἰς Παρπαριὰν τῆς Χίου προσφέρουν εἰς τοὺς παρευρισκομένους *καρυδόμελο*. Ποῦ μετὰ τὴν στέψιν παρατίθεται κοινὴ τροφή εἰς τοὺς νεονύμφους;

Ποῦ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον νὰ θραυῆ ὁ ἱερεὺς (ἢ ὁ παρὰ νυμφος) τὸ ποτήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔπιον οἱ νυμφιοὶ, ρίπτων αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πατώματος; Οἰωνισμοὶ διὰ τὴν τεκνογονίαν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τεμαχίων, εἰς τὰ ὁποῖα θραύεται τὸ ποτήριον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι «ἡ νουνὰ βάζει τὸ φλιντζανάκι, πὺν εἶχε τὸ κρασί,

κάτω ἀπὸ τὴ βελέντζα, γιὰ νὰ τὸ σπάσῃ ὁ γαμπρὸς στὸ γῦρο τοῦ Ἑσαΐα».

6.—Ὁ χορὸς τοῦ Ἑσαΐα. Ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα; Π.χ. *ἀγία χοροφία* (Σύμη). Τὰ καταχύσματα. Μὲ τί ραίνουν τοὺς νεονύμφους κατὰ τὸν χορὸν καὶ κατόπιν; (ρύζι, κριθάρι, ἄνθη, νομίσματα, βαμβακόσπορον).

7.—Τὸ φίλημα τῶν στεφάνων καὶ τὰ κατ' αὐτό. Τὰ δῶρα πρὸς τοὺς νεονύμφους μετὰ τὴν λύσιν τῶν στεφάνων (*κεράσματα, χάρες, χαρίσματα* κτλ.).

Π.χ. εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, Λάστιαν κ.ά. αἱ φίλαι καὶ συγγενεῖς τῆς νύφης, ἐνῶ φιλοῦν τὰ στέφανα, δωροῦν ἕνα μεταξωτὸν μανδήλιον εἰς τὸν γαμβρόν, συνοδεύουσαι τὸ δῶρον των μὲ ἐν ράπισμα. Εἰς Τζαῆζι Πυλίας, Δελφούς κ.ά. τοῦ χτυποῦν τὰ χέρια μπρὸς τὰ μοῦτρα του. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ρούμελης θέτουν δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύφης καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἱ παρευρισκόμενοι ρίπτουν νομίσματα, τὰ ὅποια κατόπιν ἡ νύφη τρυπᾷ καὶ στολιρίζει μὲ αὐτὰ τὸν λαιμόν της. Ὅσαι γυναῖκες φοροῦν μαῦρα εἰς τὸ κεφάλι, βάζουν ἐπάνω κάτι ἄσπρο καὶ ἔτσι φιλοῦν τὰ στέφανα.

8.—Τὰ δῶρα τοῦ κουμπάρου μὲ τὰς τοπικὰς των ὀνομασίας: *στεφανιάτικο* (Κύζικος), *στεφανοσκέπασμα* (Θεσπρωτία), *στεφανορίζιμο* (Αἶνος), *κρεμασίδι* (Θήρα), *ἀναβόλι* κτλ.

9.—Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν στέψιν. Μέσα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ *δεσμάτος*. Τί φοροῦν ἐπάνω των οἱ στεφόμενοι πρὸς τοῦτο; Π.χ. εἰς τὸ Λασιθί ἡ νύφη *«βαστᾷ πάνω της μιὰ σαρανταποδαροῦσα μέσα σ' ἕνα μασούρι»*, ἄλλοῦ *ζώνεται μὲ δίχτυ* κλπ. ἢ ἀφήνουν *ξεκλειδωτὴ* τὴν κλειδαριὰ τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν *«στὰ στήθια τῆς νύφης βάζουν ψωμί, λίγα τσίμματα»*. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, *«βγάζουν ὄλον τὸν κόσμον ὄξω καὶ κλείνουν τὶς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ»*. Συνήθειαι, ὅταν ἐκφωνῆται τὸ «ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα» κτλ.

Τί θεωρεῖται κακὸς οἰωνὸς κατὰ τὴν στέψιν; Π.χ. ἡ πτώσις τῶν στεφάνων ἢ τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος.

10.—Συνήθειαι κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ. Π.χ. ἐν Οἰνὴ Πόντου ἔθραυον ἐν σκεῦος παρὰ τοὺς πόδας τῶν νεονύμφων ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ.

11.—Αἱ λαμπάδες τῆς στέψεως. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι καὶ προλήψεις; Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας μία γυναῖκα ἔκοπτε εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης τὰ φυτίλια τῶν λαμπάδων καὶ τὰ παρέδιδε εἰς τὴν μητέρα τῆς νύφης, *«γιὰ νὰ μὴ δέσουν τ' ἀντρόγυρον»*. Ποῖοι κρατοῦν τὰς λαμπάδας εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

12.—Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὴν Εὐρυτανίαν *«στεφανώνουν σὲ στερεὸ μέρος νὰ μὴν*

είναι πάτωμα μὲ σανίδια, ἀλλὰ ἰσόγειο μὲ χωματένιο ἔδαφος». Εἰς τὴν Μάνην ἢ στεφάνωσις γίνεται τὸ Σάββατον βράδυν ὁ γαμβρὸς πηγαίνει ἔχων δεξιὰ ἕνα νέον (τὸν *κούζουρον*) καὶ ἀριστερὰ μίαν νέαν (τὴν *κουζούναν* ἢ *κουζόναν*), εἰσερχόμενος δ' εἰς τὸ σπίτι τοῦ πενθεροῦ κἀθεται ἐπάνω εἰς ἕνα σάκκον πλήρη σίτου ἢ ἀλεύρου. Ὁ γάμος ὁμοῦ, δηλ. ἢ παραλαβὴ τῆς νύφης, γίνεται τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν θεϊαν λειτουργίαν.

13. — Οἰωνισμοὶ ἀπὸ *κουφέτα* τῆς στέψεως ἢ ἀντικείμενα τῆς στολῆς τῶν νεονύμφων. Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν πιστεύουν, «ὅτι ἡ νέα πού θὰ πρωταρπάξῃ ὅ,τι τύχη νὰ πέσῃ ἀπὸ τὴν στολὴν τῆς νύφης (κατὰ τὴν στέψιν) παντρεύεται κι αὐτὴ μέσα στὸ χρόνο».

ι') Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.

1. — Πῶς σχηματίζεται ἡ πομπὴ μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν νεονύμφων ἐκ τοῦ ναοῦ; Ποῖαι αἱ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν συνήθειαι; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Πάπιγγον «μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ ὁ νουνός, οἱ νεόνυμφοι, οἱ ἀδερφοπτοὶ καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονται εἰς τὸν χορόν, τὸν ὅποιον *σέρνει* ὁ *πρωτοσυμπέθερος*, κρατῶν τὸ *μπαϊράκι*, ἀφοῦ δὲ φέρουν ἕνα - δύο γύρους διευθύνονται ἐν χορῶ, βαστάζοντες ἀνημμένας λαμπάδας, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ». Εἰς τὰς Καρυσὰς Καβακλί ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας ἀναμένει βουβαλάμαξα, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἔξοδόν των ἐπιβαίνουν οἱ νεόνυμφοι μὲ τοὺς συγγενεῖς. Τῆς πομπῆς προηγεῖται ἡ σημαία τοῦ γάμου (ἢ *μηλιά* ἢ τὸ *κέσ*), ἢ γκαίντα καὶ νέοι καὶ νέαι συγκαθίζοντες, ἐνῶ αἱ ἐπιβαίνουσαι τῆς ἀμάξης γυναῖκες τραγουδοῦν γαμήλια ἄσματα. Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας «*κόβουν στὴ μέση τοῦ δρόμου μὴ μπόγάτσα καὶ κάθε καλεστός παίρνει ἕνα κομμάτι*». Καταχύσματα ἀπὸ τὰς παροδίουσ οἰκίας κλπ.

Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Θεσπρωτίας «*δὲν βγαίνουν ἀπὸ τὴν πόρτα πού μπηκαν στὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παραθύρα καὶ πᾶνε ἀπὸ ἄλλον δρόμον*».

2. — Τί τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν πηγαίνουν πρὸς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Ποῦ συνηθίζεται νὰ γυρίζουν σπίτι μὲ τὰς λαμπάδας ἀναμμένας; Εἰς τὴν Λήμμον φθάνοντες εἰς τὸ σπίτι *τίς σβήνουν μὲ τὸ δεξιὸ πόδι*.

3. — Τί γίνεται, ἂν καθ' ὁδὸν συναντηθοῦν δύο συμπεθεριά; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*μπομπουλώνουν τίς νυφάδες μὲ τὰ μαντήλια τους κι ἀλλάζουν καὶ τὰ δαχτυλίδια τους· εἰδεμῆ, ἀπάνω στὸ χρόνο ἢ μία θὰ πάθῃ κακό*». Εἰς τὴν Ὑδραν ἢ μία μουντζώνει τὴν ἄλλην, εἰς τὴν Σπάρτην «*βάζουν νερὸ στὸ στόμα τους καὶ ἢ μὴ μπουχάει τὴν ἄλλη*», ἐνῶ εἰς τὴν Μάνην λέγουν:

*Καλορίζικη κ' ἐσύ, καλορίζικη κ' ἐγώ,
παιῖδά κ' ἐσύ, παιῖδά κ' ἐγώ.*

4. — Συνοδεύουν τὴν πομπὴν αὐτὴν καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης; Ποῦ ἢ γαμήλιος πομπὴ διευθύνεται πρῶτον εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι ἐθιμοτυπίαί γίνονται ἐκεῖ καὶ πότε οἱ νεόνυμφοι ὀδηγοῦνται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Γίνεται τότε ἀποχωρισμὸς ἢ παράδοσις τῆς νύφης ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεθώνην γυρίζουν πρῶτα στὸ σπίτι τῆς νύφης, γιὰ νὰ φάῃ ἢ νύφη (τὰ πιστρόφια), καὶ κατόπιν διευθύνονται εἰς τοῦ γαμβροῦ. Τότε εἰς ἓνα τρίστροπο γίνεται ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοὺς σπιτικούς τῆς νύφης (τὰ ξεπίστροφα). Τότε εἰς μὲν τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ὁ στενώτερος συγγενὴς τοῦ γαμβροῦ τοὺς ἔδιδεν ἓνα ἀσημένιο νόμισμα, εἰς δὲ τὴν Μεγαλόπολιν ὁ γαμβρὸς ἔρριπτε κατὰ πρόσωπον τῆς νύφης χάλκινον νόμισμα, τὸ χαράτσι. Εἰς τὴν Μάνην ἢ συνοδεία, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, σταματᾷ κοντὰ εἰς μίαν πέτραν ριζιμάν, οἱ δὲ νεόνυμφοι θέτουν ἐπ' αὐτῆς τὸν πόδα· τότε ὁ πατέρας ἢ ὁ ἀδελφὸς παραδίδει τὴν νύμφην εἰς τὸν γαμβρὸν εὐχόμενος νὰ ζήσουν κλπ. ὁ δὲ γαμβρὸς κερνᾷ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς τὰ λεγόμενα παλληκαριάτικα.

5. — Ἄγων δρόμου ἢ πάλης. Ἐπαθλα. Πρβλ. τὴν συνήθειαν τῆς Λήμνου διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ φλάμπουρου, ἀνωτέρω σελ. 128, κ. ἔ. Εἰς τὸ Ἄλμαλλ τῶν Μαλγάρων ἐγένετο ἀγὼν πάλης μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας, παρισταμένου τοῦ γαμβροῦ. Ὁ νικῆσας τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους ἐκηρύσσειτο νικητὴς καὶ ἐλάμβανεν ὡς ἔπαθλον μανδήλιον τοῦ γάμου ἐγένετο δὲ καὶ ἀγὼν ἐφίππων. Ἀπαντᾶται ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὐτή;

ια') *Ἡ εἴσοδος τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Οἰωνισμοὶ καὶ μαντικὴ κατ' αὐτήν.*

1. — Τί τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύφης; Παραδειγμα:

*Ἐβγα, κυρὰ καὶ πεθερά,
νὰ καρτερέσης τὰ παιδιά·
φέρε μέλι, φέρε γάλα
νὰ μελώσουμε τὴ νύφη,
νὰ τὴ μπάσουμε στὸ σπίτι.*

Τί ἄλλο συνηθίζεται εἰς τὴν αὐλὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην ρίχνουν τὰ κεράσματα τῆς νύφης (χρήματα, φορέματα, μανδήλια) σ'

ένα πιάτο, τὸ ὁποῖον κατόπιν θραύουν ἢ εἰς ἓνα κόσκινο, τὸ ὁποῖον πυροβολοῦν, ρίπτοντες αὐτὸ εἰς τὸν ἀέρα.

2. — Ἐξορκισμοὶ τοῦ κακοῦ καὶ θυσίαι (*κουρμπάνια*) γινόμεναι πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν ἑπαρχίαν Ἄρτης ἢ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τῆς νύμφης «κάνει στὸ ἐπάνω πορτόξυλο τρεῖς κοψές, λέγοντας: Κόβω, κόβω. Ἄλλος τὴν ἐρωτᾷ: Τί κόβεις; — Τὴν ἀστέρα τῆς νύμφης». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς παρενυρισκομένους κτυπᾷ διὰ πελέκεως ἓνα στυλὸν τῆς οἰκίας τρεῖς φορὰς καὶ ἔτσι ἐξορκίζει κάθε κακόν, ἐνῶ εἰς τὴν Λευκάδα ἢ ἰδίᾳ ἢ νύφη καταφέρει διὰ πελέκεως τρία κτυπήματα εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς θύρας.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σφάζουν ἀρνὶ ἢ πετεινὸν πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας; Π.χ. ἐν Κύπρῳ, Τήνῳ κ. ἄ. ὁ γαμβρὸς σφάζει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ὄρνιθα, ἐν Ἀπολλωνιάδι Προύσης, Ζαγορίῳ κ. ἄ. πρόβατον ἢ πετεινόν.

3. — Ὑποδοχὴ τῆς νύμφης ὑπὸ τῆς πενθερᾶς. Κατὰ ποίους τρόπους ὑποδέχεται αὕτη τὴν νύμφην; Δῶρα καὶ ἄλλαι προσφοραί. Εὐχαί.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ πενθερὰ χαιρετίζει τὴν νύμφην μὲ τὸ *καλῶς οὐρίστε*, τῆς χαρίζει ἓνα δαχτυλίδι καὶ τῆς προσφέρει λουκούμι καὶ νερὸ ἢ ἓνα ποτήρι κρασί, κατόπιν δὲ τῆς δίδει εἰς τὰ χέρια ἓνα μικρὸ ἀγοράκι. Προηγούμενως ἡ νύφη ρίπτει εἰς τὴν στέγην τοῦ σπιτιοῦ ἓνα καρφί. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου ἡ πενθερὰ (ἢ ἡ ἀνδραδέλφη) ὑποδέχεται τὴν νύμφην «μ' ἓνα κόσκινο στὸ κεφάλι μέσα τὸ κόσκινο ἔχει κριθάρι ἀρχίζει τότε ἡ πεθερὰ νὰ χορεύῃ καὶ νὰ χουγιάζῃ καὶ νὰ κλωτσᾷ τὴν πόρτα, γιὰ νὰ κἀνῃ τὴ νύφη νὰ γελᾷ, νὰ μπῆ γελαστὴ μέσα. Ὅσο δὲ γελοῦσε ἡ νύφη, ἐκείνη χόρευε. Ὑστερα ἔστρωνε ἡ πεθερὰ ἓνα παννὶ καὶ περνοῦσε τὴ νύφ' μέσα στὸ σπῖτ'». Εἰς τὰ Βέντζια «ἡ πεθερὰ στέκεται στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μ' ἓνα ἀσημένιο νόμισμα στὰ χεῖλη. Ἡ νύφη, ἀφοῦ προσκυνήσῃ τὴν πεθερὰ τῆς, παίρνει μὲ τὰ χεῖλη τῆς ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς πεθερᾶς τῆς τὸ νόμισμα». Εἰς τὴν Περίστασιν τῆς Θρακῆς ἡ πεθερὰ ὑποδέχεται τὴν νύμφην εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας κρατοῦσα μὲ τὸ ἓνα χεῖρι χαλινάρι καὶ ψωμί καὶ μὲ τὸ ἄλλο πέλεκυν καὶ τὴν καλεῖ ὅπως τὰς ὄρνιθας: *κός-κός!*. Εἰς τὸ Βογατισκὸν «στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ στέκουν οἱ μπράτιμοι μ' ἓνα μαχαίρι καὶ ἀνάμεσά τους ἡ μητέρα τοῦ γαμπροῦ μὲ δυὸ ψωμιὰ στὰ χέρια ὅταν ἔλθουν οἱ νεόνυμφοι, ἀκκουμπάει τὰ ψωμιὰ πάνω στὰ στέφανα καὶ τὰ χαιρετάει». Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

4. — *Τάματα τῆς πεθερᾶς* (ἢ τοῦ πεθεροῦ), διὰ νὰ πεζέψῃ ἡ νύφη ἢ διὰ νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ σπῖτι: ἀμπέλι ἢ χωράφι, χάλκινον σκεῦος, ἀγελάδα, πρόβατον κλπ. (*μπατίκια*). Πρβλ. τὸ ἄσμα τῆς Ἄρτσιστης:

«Πέξα, νύφη. — Δὲν πεζεύω,
θέλω τάγμα νὰ πεζέψω,
τάγμα ἀπὸ τὸν πενθερό μου»

5. — Ποῖαι αἱ συνηθῆσαι, ὅταν ἡ νύμφη ὀδηγηθῆται ἔφιππος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ; Ποῖος τὴν κατεβάζει ἀπὸ τὸ ἄλλογο καὶ τί συνηθίζεται, πρὶν ξεκαβαλλήσῃ ἢ νύφη; Παράδειγμα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἡ νύφη κρατεῖ ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ σκύβοντας ἔμπρός, ὀπίσω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ χύνει ἀπὸ ὀλίγο κατόπιν βάζει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἓνα ψωμί, τὸ σπάνει καὶ πετᾷ τὰ κομμάτια πάλιν πρὸς τὰς τέσσαρας διενθύνσεις; ἔπειτα παίρνει ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλογο ἓνα ἀγοράκι καὶ τὸ ἀσπάζεται. Τέλος ὁ πενθερὸς τὴν παίρνει ἀγκαλιά, τὴν γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω στὸ ἄλλογο καὶ κατόπιν τὴν ἀφήνει νὰ πατήσουν τὰ πόδια τῆς χάμω.

6. — Τί συνηθίζεται, ὅταν ἡ νύμφη φέρεται ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ συνηθίζουν νὰ σπάνουν τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης; Π. χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί «ἡ πενθερά, κρατοῦσα ἄρτον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τρία ἀνημμένα κηρία εἰς τὴν δεξιάν, περιτριγυρίζει τρεῖς τὴν ἀμαξαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιβαίνουν οἱ νυμφῖοι. Τότε ὁ πενθερὸς τῆς νύμφης ἐξαγγέλλει τὰ δῶρα τῆς, ὁ δὲ νουνὸς τὰ καταγράφει. Συγχρότως κάποιος διὰ πελέκεως κυτᾷ τρεῖς τὸν στῦλον τῆς οἰκίας, ἐξορκίζων πᾶν κακὸν πνεῦμα ἐκ τῆς οἰκίας. Τότε ἔθρανον καὶ τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης. (Περὶ ὁμοιον ἔθιμον τῆς Βοιωτίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ Πλουτάρχου, Κεφ. καταγρ. Ρωμ. 29). Ἐν 40 Ἐκκλησίαις ἔκλεπτον τὸν ζυγὸν ἢ ἓνα τῶν τροχῶν τῆς ἀμάξης. Ἐν Ζαγορίῳ συντρίβουν τὸ σάγμα τῆς ἡμίονου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο ἡ νύμφη.

7. — Τὸ θρέψιμο ἢ τὸ μέλωμα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Μελόπιττα ἢ παστέλλι ἀπὸ σουσάμι, μέλι καὶ καρῦδια προσφέρονται εἰς τοὺς νεονύμφους ὑπὸ παρθένου, συγγενοῦς τοῦ γαμβροῦ, κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν οἰκίαν «γιὰ νὰ περάσουν γλυκασμένοι τὴ ζωὴ τους» (Γορτυνία, Κρήτη) ἢ τοὺς ταῖζουν μέλι καὶ καρῦδι (Ἀβία Μάνης). Εἰς τὸν δῆμον Μαλευρίου ἡ πενθερὰ ἀλείφει διὰ τῶν δακτύλων τὸ στόμα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ μὲ μέλι. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πύλου αὕτη παρουσιάζει τεμάχιον ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου πρέπει οἱ νεόνυμφοι νὰ φάγουν, πρὶν εἰσέλθουν εἰς τὴν οἰκίαν (εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας προσφέρει ἄρτον μὲ ἄλας). Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ πενθερὰ προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην «ἓνα πιάτο προζύμι (γιὰ μπερεκέτ') κ' ἓνα ποτήρι γλυκὸ τριαντάφυλλο μὲ κνιδῶνι ἐπάνω στὸ προζύμι, γιὰ νὰ 'ναι γλυκεῖα ἡ νύφη».

8. — Τὸ σταύρωμα τῆς θύρας.

Μὲ τί ἢ νύφη (ἢ ὁ γαμβρὸς) σταυρώνει, δηλ ἀλείφει σταυρωτά, τὴν θύραν, τὸ ἀνώφλιον ἢ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας; Μὲ μέλι ἢ μὲ βούτυρον; ἢ μὲ

ζύμην (ὡς εἰς τὸν Πόντον); Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί ἢ νύφη, ἀφοῦ ἀλείψῃ μὲ βούτυρον τοὺς παραστάτας τῆς θύρας, ρίπτει ὀπισθὲν τῆς τὸ πινάκιον μὲ δύναμιν καὶ τὸ θρυμματίζει. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἀλλοῦ; Γίνεται *σταύρωμα* καὶ τῆς ἐστίας;

9. — Ἄλλαι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῆς νύφης κατὰ τὴν εἴσοδόν τῆς. Τί πατεῖ εἰσερχομένη; (*σίδηρο*; *ὕνι ἢ ἄξιαν*; ἢ *χάλκινον σκεῦος*; *ρόδι*;) Εἰς τὸν Ταξιάρχην (Αἰτωλ.) «*τυλίσουν τὸ ὑνὶ καὶ τὸ στατέρι σ' ἓνα μπάλωμα μαῦρο, τὰ βάνουν στὴν πόρτα καὶ θὰ τὰ δρασκελίση ἡ νύφη*». Ποῦ ἀλλοῦ γίνεται τοῦτο; Μήπως σκορπίζει ἡ νύφη ρόδι εἰς τὴν αὐλὴν ἢ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας; Τί πιστεύουν διὰ τὰ σπειριά τοῦ ροδιοῦ αὐτοῦ ὅσοι τὰ τρώγουν; Εἰς τὸ Πάπιγγον ἡ νύφη σκορπίζει εἰς τὴν αὐλὴν ρύζι ἢ σιτάρι, εἰσέρχεται δὲ εἰς τὴν οἰκίαν ὑπερπηδῶσα τὴν προῖκα τῆς, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἐκφορτώσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἐσωθύρας.

Ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς νύφης. Π.χ. πετᾶ εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας ἓνα καρφὶ ἢ μιὰ κουλλούρα, πού φέρνει ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡλείου κλωναράκια δάφνης καὶ ἐλαίας, περασμένα εἰς κλωστήν, φράσσουν τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ· ἡ νύφη τὰ διασπᾶ καὶ τὰ ρίχνει *πισώπλατα*. Ἄλλοῦ ἡ νύφη «*μπαίνει μὲ τὸ χρυσολάγηνο γεμάτο νερό, παρημένο κατὰ μαγικὸν τρόπον*». Εἰς τὴν Λευκάδα ἡ νύφη εἰσερχομένη χύνει νερό, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προηγουμένως ἔπιε, εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀναποδογυρίζει λαγήνι γεμάτο νερό, διὰ νὰ φέρῃ τὸ *ποδαρικό* τῆς ἀφθονίαν. Ποῦ ἡ νύφη εἰσερχομένη ἀσπάζεται τὸν δεξιὸν παραστάτην τῆς θύρας ἢ τὸ κατώφλιον αὐτῆς; Ποῦ εἰσερχομένη φιλεῖ τὸ πόδι τῆς πενθερᾶς ἢ πίνει νερὸ ἀπὸ τὸ παπούτσι τῆς πενθερᾶς, πού τὸ ἔχουν βαλμένο εἰς τὸ κατώφλι; ἢ *χτυπᾷ τὸ κεφάλι τῆς εἰς τὸν τοῖχον*;

10. — Τρόποι εἰσαγωγῆς τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἢ πενθερὰ «*δένει νύφη καὶ γαμπρὸ μ' ἓνα τσεμπέρι καὶ τοὺς τρανᾶ μέσα στὸ σπίτι*», ἐνῶ ἓνα ἀγοράκι ἀφήνεται εἰς τοὺς ὄμους των (*καβάλλα*). Ποῦ ἡ πενθερὰ δένει τοὺς νεονύμφους μὲ τὰ *νόλουρα* ἢ μὲ τὰ ἡνία τῶν ἵππων καὶ τοὺς εἰσάγει οὕτως ἐξευγμένους; Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «*τῆς κρεμάγανε τῆς νύφης ἀπὸ τὸ νῶμο τὰ λουριά, πού δένει ὁ γαμπρὸς τὰ βόδια του, καὶ τῆς δίνανε στὰ χέρια τὸ ἀλέτρι, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς ἐσταύρωνε τὸ ἀνώφλι μὲ *μανρομάνικο μαχαίρι**». Εἰς τὰ Σύλατα καὶ τὴν Σινασσὸν ἡ νύφη εἰσέρχεται βιαίως, ὠθοῦσα ὀρμητικῶς τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ καὶ ἔχουσα βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας. Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἰσέρχεται ἡ νύφη ἀνάρπαστος, διὰ νὰ μὴ πατήσῃ κἂν τὸ κατώφλιον τῆς θύρας; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡλείου ἡ νύφη εἰσέρχεται ὑπερπηδῶσα κόσκινον ἢ σωρὸν ἀπὸ φλοκωτά. Εἰς τὰς Καρυὰς Καβα-

κλί οί νεόνυμφοι πατοῦντες ἐπὶ τάπητος σύρονται βιαίως ἐντός, χωρὶς νὰ θέσουν τὸν πόδα των ἐπὶ τῆς γῆς. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἀλλοῦ;

11. — Καταχύσματα κατὰ τὴν σιγιμὴν τῆς εἰσόδου. Π.χ. εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ραντίζει τοὺς νεονύμφους μὲ σιτάρι, ἡ δὲ νουνὰ ρίπτει βαμβακόσπορον.

12. — Τὰ μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς «*παραμονεύει πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου καὶ χτυπᾷ τὴ νύφη τρεῖς φορὰς στὴν πλάτη μ' ἓνα παπούτσι. Ἡ νύφη κατόπιν μπαίνει στὰ δωμάτια καὶ φάχνει νὰ βρῇ τὸ ὑνί, πὸν εἶναι κρυμμένο πίσω ἀπὸ μιὰ πόρτα.*» Ἐπειτα διενθύνεται στὸ μέρος, ὅπου εἶναι τὸ σακκὶ μὲ τ' ἀλεύρι, καὶ ρίχνει μέσα τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ κλίκι, πὸν ἔφερεν ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι μέσα στὸν κόρφο τῆς». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*ἡ πενθερὰ πιάνει τὴ νύφη ἀπ' τὸ χέρι, τὴν ὀδηγεῖ στὴν παρσιὰ, τὴν φέρνει μπροστὰ στὸ τζάκι καὶ τῆς χτυπᾷ τὸ κεφάλι στὸ μπουχαρὶ, ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι στερεωμένη καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸ καινούργιο σπιτικό τῆς.*». Ὅμοίως εἰς τὴν Βήσαγην καὶ τὸ Πογώνι τῆς Ἡπείρου ἡ νύφη εἰσερχομένη εἰς τὸ σπίτι ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐστίαν (ἢ εἰς τὸν φουῆρον) καὶ τὴν προσκυνεῖ, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν προσκυνεῖ τὰ εἰκονίσματα τῶν ἁγίων. Εἰς τὴν Ἀρτσίσταν τῆς Ἡπείρου «*ἡ νύφη ὀδηγεῖται ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῶν ἀδερφοπιτῶν εἰς ἓνα δωμάτιον, ὅπου προσέρχονται καὶ οἱ φ'λάχτρες, ἡ δὲ πενθερὰ κρατοῦσα εἰς μὲν τὴν δεξιὰν λαένι πλήρες οἴνου, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν δᾶδα ἀνημμένην προσφέρει εἰς τοὺς νεονύμφους τρεῖς κουταλιὰς βραστῆς ὀρούζης.*». Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Χορεύεται εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων κανεὶς εἰδικὸς χορὸς; Βλ. κατωτέρω σ. 159, Χοροί.

13. — Οἰωνισμοὶ διὰ τὸ πρῶτον τέκνον τοῦ ἀνδρογύνου. Π.χ. τὸ *πανερί* τῆς νουνᾶς ρίπτεται ἐπὶ χαμηλῆς τινοσ στέγης καὶ παρατηροῦν ἂν θὰ πέση τ' ἀπίστομα (ἀγόρι) ἢ τ' ἀνάσκελα (κορίτσι). Εἰς τὸ Ρουμλούκι κυλίουν εἰς τὴν αὐλὴν τρεῖς φορὰς τὸ κόσκινο, πὸν εἶχε μέσα τὴν ζώνην τοῦ γαμβροῦ καὶ διάφορα ραντίσματα, καὶ παρατηροῦν, ἂν θὰ πέση μὲ τὴν βᾶσιν ἐπάνω ἢ κάτω.

14. — Ποῦ ἀποτίθενται τὰ *στέφανα* καὶ ποῦ αἱ *λαμπάδες* τῆς στέψεως; Μαντικὴ ἐκ τῶν λαμπάδων. Π.χ. εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων τὰ στέφανα τοποθετεῖ ὁ νουνὸς ἐπάνω εἰς τὴν *δίπλαν* (μεσοδόκην τῆς οἰκίας) καὶ συγχρόνως κτυπᾷ τρεῖς διὰ μαχαίρας τὴν δοκὸν τὸν ἐρωτοῦν: *Τί κόβ'ς; — Τς νύφ'ς τὴ γαστέρα, ἀπαντᾷ. Τὰ κεριά τῆς στεφάνωσης εἰς πολλὰ μέρη τὰ μπηγουν στὰ ψωμιὰ τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τ' ἀφήνουν νὰ καῖνε.* Ὅποιο κερὶ καιγότανε πιὸ μπροστὰ, ἦταν σημάδι πὸς θὰ πεθάν' πιὸ μπροστὰ ἀπ' τὸν ἄλλον. (Ναίμονας). Εἰς τὴν Ἰθάκην τὰ πλέκουν σὰν στεφάνι καὶ τ' ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὴν νυμφικὴν κλίνην.

ιβ') Ἡ νύφη στὸ νυφοστόλι ἢ στὸν παστό.

1. - Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ μέρος, ὅπου ὀδηγεῖται ἡ νύφη μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, καὶ πῶς τοῦτο καταρτίζεται; (*Νυφοστόλι* (Γορτυνία), *παστός* (Μεσημβρία, Δωδεκάν.), *μπάστος* (Κρήτη), *νυφεῖον* ἢ *νυφεῖο* (Πόντος), *ἀγκωνή* (Ἡπειρος) κλ. Στέκει ἐκεῖ ὀρθῆ καὶ προσκυνᾷ ἢ τὴν καθίζουν ἐπάνω σὲ βαρέλι (Γορτυνία) ἢ σὲ σάκκον ἀλεύρου (Μάνη); ἢ ποῦ ἄλλοῦ;

2. - Ποῖος ἀποκαλύπτει (*ξεμπουμπουλώνει*) τὴν νύμφην; ὁ πενθερὸς ἢ ὁ μεγαλύτερος ἀνδράδελφος; Ποῖαι αἱ συναφεῖς πράξεις; Π. χ. εἰς τὴν Λάσταν ὁ πενθερὸς βγάζει τὴν σκέπη ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς νύφης, αὐτὴ δὲ παίρνει ἀπὸ τὸ στόμα του μὲ τὸ στόμα της ἓνα ἀσημένιο νόμισμα. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ νύφη «τοποθετεῖται ὀρθία εἰς τὴν πρὸς Α κόχην τῆς παστάδος, ὁ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται καὶ τῆς ἀφαιρεῖ τὴν καλύπτραν, θέτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της πολύτιμόν τι».

3. - Ποῖοι μένουں πλησίον τῆς νύμφης ὡς συνοδοί; Π. χ. ἓνα κορίτσι, ἡ λεγομένη εἰς τὴν Ἰκαρίαν *παράνυφη* ἢ δύο κορίτσια, λεγόμενα *παραστόλια* εἰς μέρος τι τῆς Μακεδονίας· μία γυναῖκα ὑπανδρος ἐν Καστοριά, λεγομένη *ἔγγνα* ἢ γυναῖκες συγγενεῖς τῆς νύφης (μάννα, νουνά) λεγόμεναι *φ'λάχτρις* εἰς τὸ Πάπιγγον, Λοζέτσι κ.ἀ. μένουں μαζί της εἰς ἰδιαιτερον δωμάτιον ἕως τὴν ἑσπέραν τῆς Τρίτης καὶ συγκοιμῶνται μετ' αὐτῆς τὰς νύκτας τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς Δευτέρας.

4. - Ποῖα τραγούδια ἢ μαντινάδες (δίστιχα) τραγουδοῦν, ὅταν ἡ νύφη καθίσῃ εἰς τὸν παστόν; Οἱ *κουριάδες* ἢ ἄλλοις τις; Προβλ. τὰ *παστικά* τῆς Κρήτης.

5. - Διανομὴ κουφέτων ἢ ξηρῶν καρπῶν (καρύων, ἀμυγδάλων) ὑπὸ τῆς νύφης. Εἰς τὴν Μάνην ἡ νύφη τὰ διανέμει καθημένη ἐπάνω εἰς σάκκον πλήρη ἀλεύρου. Ἄλλοῦ ἡ νύφη τυλίγει τὰ κουφέτα εἰς τεμάχια ἀπὸ τὸν πέπλον της καὶ τὰ μοιράζει εἰς τὰς φίλας της, «γιατὴ νὰ ὀνειρευτοῦν ποιὸν θὰ πάρουν». Εἰς τὴν Παρπαριὰν τῆς Χίου ὁ ἱερεὺς μοιράζει τὰ *στεφανοκόλλικα*, εἰς τὴν Κάρπαθον τὰ *παρθενόκονκα*. Εἰς Βισοκὰν Καλαβρυτῶν περιφέρου̃ν ἀγγεῖα μὲ μέλι, σῦκα καὶ οἶνον. Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

6. - Τὸ πρῶτον κοινὸν γεῦμα τῶν νεονύμφων. Τί τρώγουں οἱ νεόνυμφοι, ἀφοῦ καθίσου̃ν εἰς τὸν παστόν; Π. χ. εἰς τὴν Χαλδίαν ὁ γαμβρὸς εἰσερχόμενος εἰς τὸ νυμφεῖον συντρῶγει μετὰ τῆς νύμφης τὸ *νεγαμοψόμ*. Εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας οἱ καλεσμένοι ἐνεπήγνου̃ν εἰς ἓνα ἄρτον νομίσματα ἀντὶ δώρων, ὁ ἄρτος δ' αὐτὸς προσεφέρετο μετὰ ἄλατος εἰς τὴν νύμφην, ἢ ὁποῖα ἔτρωγεν ἀπὸ αὐτὸν μιὰ *βούκα*, ἄλλην δὲ βούκα προσέφερεν εἰς τὸν γαμβρόν. Εἰς τὸ Πάπιγγον γαμβρὸς καὶ νύμφη γεύονται διὰ κοινοῦ κοχλιαρίου ὀριζαν βραστήν, πίνου̃ν δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου. — Ποῦ παρατίθενται ὡς δεῖπνον εἰς τοὺς νεονύμφους

περιστεραί; Πού ἀπαγορεύεται εἰς τὴν νύμφην νὰ φάγῃ ὅ,τιδήποτε τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀνδρός της; Διατί;

7.— Διανέμει ἡ νύμφη δῶρα εἰς τὰ *πεθερικά* καὶ τοὺς λοιποὺς οἰκείους της μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὸ σπίτι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι;

ιγ') *Τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου.*

1. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια, πρὶν καθίσουν οἱ καλεσμένοι εἰς τὸ τραπέζι, νὰ κάμνουν ἓνα ἢ τρεῖς γύρους πέριξ τῆς τραπέζης; Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί τοὺς γύρους αὐτοὺς ἔκαμνεν ὁ νοῦνος μὲ ὄλους τοὺς καλεσμένους.— Δίδεται σύνθημα ὅτι ἤρχισε τὸ γλέντι; (π.χ. εἰς πυροβολισμὸς εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας). Ὑποχρεῶνεται ἡ νύμφη, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ συμπόσιον, νὰ ἐκστομίσῃ ἄσεμνόν τινα φράσιν;

2. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα γίνεται ἐξ ἐράνου; Πρβλ. *τις προουβέντις* ἤτοι ἄρτους καὶ φαγητά, πὸν προσκομίζουσιν οἱ κεκλημένοι εἰς τὸ τραπέζι (Αἰτωλία κ.ά.)

3.— Ποῖος ἔχει τὸ *πρόσταγμα* εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Ποῖοι βοηθοῦν καὶ πῶς λέγονται κοινῶς; (Π.χ. *παραστεκάμενοι* ἐν Καστορίᾳ κ.ά., *ταιζῆδες* ἐν Αἰτωλίᾳ, *ἀδερφουπποὶ* ἢ *βλαμάδες* ἐν Ἡλείῳ). Ὅρίζεται κανεὶς ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ οἴνου; Παρακάθηται αἱ γυναῖκες εἰς τὴν ἰδίαν τράπεζαν μὲ τοὺς ἀνδρας ἢ εἰς χωριστὴν τράπεζαν;

4.— Ποία ἡ θέσις τοῦ κουμπάρου εἰς τὴν τράπεζαν; Ποία ἡ τῶν καλεσμένων τοῦ κουμπάρου; (πρβλ. τοὺς *μουζούρηδες* τῆς Δυτ. Κρήτης). Τί προσφέρεται εἰς τὸν κουμπάρον ἐκ τοῦ ψητοῦ; Πλάτη ἢ κεφάλι;

5.— Προπόσεις (*ἐντολές*) καὶ εὐχαί. Π.χ. εἰς μέρη τινὰ καθέναν μὲ τὴν σειρὰν τοῦ *ἀξιῶνει ἓνα κουπάρι* εἰς ὑγείαν ἄλλου, λέγων εὐχὴν τινα ἢ τραγούδι, ἐκεῖνος δ' ἀπαντᾷ: «*Καλῶς ὦρισε τὸ γιομᾶτο σας, κύριε νοῦνε! Τὸ πίνω τοῦτο καὶ ποῖονε νὰ βρῶ;*» Ἄλλη πρόποσις:

Ἐδῶ σὲ τοῦτ' τὸ ποτηράκι

εἶναι ἓνα πουλάκι

καὶ λαλεῖ καὶ κελαῖδεῖ:

τίρι λίρι τιριλί,

νὰ ζήσουν τὰ νεόνυμφα!

Ἄστειοι διάλογοι (κῶμοι). Π.χ. κατὰ τὸ δεῖπνον μερικοὶ *ξετιμᾶνε* τοὺς παρευρισκομένους, δηλ. τοὺς λέγουν *δτι σέρνει ἢ σκούπα* δῶρον εἰς τὸν *ξετιμητή*.

6.— Τὸ *ψητὸ τοῦ κουμπάρου*. Πότε προσφέρεται; Ἄστειοι διάλογοι κατὰ τὴν προσκόμισιν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν π.χ. τὸ φέρουσιν τρεῖς μετημφιεσμένοι μ' ἓνα χαρτί εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀρνιοῦ, περιέχον ἀστείαν τινὰ φράσιν διάλογος τῶν μετημφιε-

σμένων πρὸς τοὺς συμποσιάζοντας. Εἰς τὴν Λῆμνον τὸ *κουμπαριάτικο* (σφαχτὸ) τὸ ἔβραζαν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ τὸ *μοίραζαν* τὴν Δευτέραν· τὸ ἔλεγαν *ξερόβραστο* καὶ ἔχαιρετοῦσαν «ἄξιος ὁ κουμπάρος».

7. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν εἰδικῶς εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Τραγούδια ἐγκωμιαστικά τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Ἰδιαίτερα τραγούδια διὰ τὸν κουμπάρον. Εἰς τὴν Σκῦρον «*τὸ πρῶτο τραγούδι, ποῦ θὰ ποῦν στὸ τραπέζι τοῦ γάμου καὶ στὸ χορὸ, θὰ εἶναι γιὰ τοὺς πεθαμένους*».

8. — Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸ τραπέζι τοῦ γάμου. Π.χ. εἰς τὴν Μάνην ἢ *τάβλα δὲν κλείνει*, δηλ. δὲν κάθεται κανεὶς εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς τραπέζης. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα δὲν γίνεται τὴν Κυριακὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἢ ἄλλην ἡμέραν;

ιδ') Χοροί.

Ποῖοι οἱ εἰδικοί χοροὶ τοῦ γάμου καὶ πότε χορεύεται ἕκαστος; Ποία ἢ ὄνομασία ἐκάστου καὶ μὲ ποῖα τραγούδια καὶ ποίας πράξεις συνοδεύεται ἕκαστος χορὸς; Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεθώνης μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ «*βάζουν στὴν μαντήλα τὴν πίττα, ποῦ ἔφερον ἢ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι της, καὶ τὴν χορεύουν, ἐνῶ ἢ πεθερὰ τραγουδεῖ: Τῆς νύφης μας ἢ τάβλα...*» Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου γίνεται τότε τὸ *θύμισμαν*: ὁ ἱερεὺς φορῶν τὸ πετραχήλι του καὶ κρατῶν θυμιατὸν πιάνεται πρῶτος εἰς τὸν χορὸν μὲ ἑπτὰ μονοστέφανα ζεύγη καὶ μὲ τοὺς νεονύμφους· οἱ χορευταὶ κρατοῦν κηρία ἀνημμένα, ὁ δὲ ἱερεὺς ἄδει μὲ ἀργὸν ρυθμὸν: *Ἀρχὴν δταν εὐλόγησεν κύριος ὁ Θεός μας...* Τότε γίνεται καὶ τὸ λεγόμενον *ἀποκαμάρωμαν*, δηλ. ὁ ἱερεὺς ἀνασηκώνει τὸν πέπλον καὶ ἔκτοτε ἢ νύμφη ἀποκαλύπτει τὸ πρόσωπον. Τότε καὶ δῶρα δίδονται εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν Λευκάδα ὀφείλουν ὁμοίως ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι νὰ συγχορεύσουν μετὰ τῶν νεονύμφων τοὺς λεγομένους *τρεις γύρους* ἄδοντες: *Ἐχω γιὰ κάνω χαρά, / κάν' ἢ νύφη μας παιδιά...* Εἰς τὴν Σιάτιστιν τὸ ἀπόγευμα χορεύεται εἰς ἀνοικτὸν μέρος ὁ λεγόμενος *τρανὸς* χορὸς, εἰς τὸν ὁποῖον πιάνονται καὶ τὰ δύο συμπεθεριά, ἐξάρχοντος τοῦ νούνου (*νοννίτικος* χορὸς ἐν Βογατσικῶ). Εἰς τὴν Λῆμνον ἀργὰ πρὸς τὰ μεσάνυκτα χορεύεται ὁ *ζεθεριακός*: *ὁ κουμπάρος παίρνει τὸ γαμπρὸ κ' ἢ κουμπάρα τὴ νύφη καὶ πᾶνε νὰ τοὺς ἀνταμώσουν καὶ λένε τὸ τραγούδ': Χέρι μὲ χέρι πιάσανε καὶ ἢ καρδιά τσου τρέμει...*

ιε') Τὸ ξεπροβόδισμα τοῦ νούνου καὶ τῶν καλεστῶν.

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποῖα τραγούδια συνοδεύεται τοῦτο; Π.χ.

Ἄιστε, παιδιά, νὰ φύγωμε... ἢ Κατέβαιναν οἱ Τσαρσινοὶ.... (Καστορία).

15') *Ἡ πρώτη νύκτα τοῦ γάμου.*

1. — Ποῖος στρώνει τὴν νυμφικὴν κλίνην; Π.χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί μιὰ γυναῖκα πρωτοστέφανη (ἡ *στρώστρα*) στρώνει τὸ κρεββάτι καὶ τὸ πρῶτ' λαμβάνει ὡς δῶρον τὰ χρήματα, ποὺ ρίπτονται εἰς τὸ στρῶμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἔστρωνεν ἡ *προξενήτρα*, εἰς τὸ Βογατοικὸν ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λήμμον ὁ νουνὸς τὴν Δευτέραν βράδυ «*χαλνᾷ τὸ νυφοστόλ' (τὴ γιοῦκερ)*, ἐνῶ κάποιος ἄλλος σπάξει ἓνα λαγὴν', κατόπιν στρώνει καὶ κυλᾷ ἓνα ἀγόρι πάνω στὸ στρῶμα. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. στρώνει γυναῖκα, ποὺ ἔχει ἀρσενικὰ παιδιὰ

2. — Ποῦ ἡ νυμφικὴ κλίνη δὲν στρώνεται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ εἰς ἄλλο σπίτι; Ποία ἡ διδομένη ἐξήγησις τούτου; Π.χ. εἰς Τζαῖζι Πυλίας «*τὸ κρεββάτι τὸ στρώνουν δυὸ γυναῖκες ἀπὸ τῆ σειριὰ τοῦ γαμπροῦ σ' ἓνα ἄλλο σπίτι καὶ βάνουν ἓνα παιδιὸ σερνικό, μὲ μάννα καὶ πατέρα, καὶ κυλιέται ἐπάνω στὸ κρεββάτι κατόπιν ἡ κουμπάρα ξεντύνει τὴ νύφη, ἐνῶ ἄλλη γυναῖκα ὁδηγεῖ τὸν γαμπρὸ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον*». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἀλλοῦ;

3. — Ποῦ ἡ νύφη δὲν κοιμᾶται τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου μὲ τὸν γαμβρόν, ἀλλὰ τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην νύκτα; Μὲ ποῖον συγκοιμᾶται αὕτη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ; (Μὲ τὴν πενθερὰν ἢ μὲ τὴν νουνάν; ἢ μὲ τὶς *φυλάχτρες*;) Εἰς τὴν Καστορίαν κοιμᾶται μὲ τὴν *ἔγγνα*, γυναῖκα ποὺ «*τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει καὶ ὀλη τὴ Δευτέρα τὴν ταῖζει*», ἀφοῦ δὲ γίνῃ τὸ *γλύκαιμα* τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκὰ ποὺ φέρνουν τὴν Δευτέραν τὸ ἀπόγευμα οἱ καλεσμένοι, ἡ *ἔγγνα* ὁδηγεῖ τὴν νύφην *σὸν νυφιάτικο τὸν οὐντᾷ*.

4. — Ποῖαι ἄλλαι πράξεις προηγοῦνται κατ' ἔθιμον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν νυμφίων εἰς τὸν κοιτῶνα; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν, ἀφοῦ ἔφευγε τὸ πολὺ τὸ πλήθος, ἔθεταν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι διάφορα φρούτα (ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες) καὶ *μουσταλαμπάδες* καί, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς κερνοῦσε, ἡ νύφη ἔδινε τὰ φρούτα εἰς τοὺς καλεσμένους. Ἐπειτα τὰ παλληκάρια ἔθεταν στὰ γόνατα τοῦ γαμπροῦ ἓνα ἀπὸ τὰ μαξιλάρια τῆς νύφης καὶ ὁ γαμπρὸς ἔρριχνε γρόσια, *γιὰ νὰ κάμουν τεσιλίμ τὴ νύφ'* (= νὰ τοῦ παραδώσουν τὴ νύφη). Μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ ἔκαναν τὴν ἐπομένην *μουγάτσα*. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἵμου «*τὴν ὥρα ποὺ ἤθελαν νὰ φύγουν ἡ συνδέκνισσα κ' ἡ συμπεθέρα, χόρευαν τὸ χορὸ τῆς νύφ'ς, γυρνοῦσαν τρεῖς φορὲς ἀλόγερα κι ὁ γαμπρὸς ἔκλεφτε τὴ νύφ' καὶ πάγαινε σὸν οὐντᾷ. Ἡ συνδέκνισσα πάγαινε μέσα, ξέντυνε τὴ νύφ' καὶ τὴν ἄφηνε*». Εἰς χωρία τινὰ τοῦ Διδυμοτείχου τρεῖς γραῖαι παραλαμβάνουν τὴν νύφην καὶ μετὰ ἔλεγχον τῆς παρθενίας αὐτῆς τὴν παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρόν. Ποῦ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον γυναῖκες ἔξωθεν αὐτοῦ τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια;

5. — Ποῖαι αἱ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ὥραν τῆς κατακλίσεως; Π.χ.

ὄπλον χρησιμεῦσαν εἰς φόνον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὰς Κυδωνίας ἡ νύφη ἔδενε τὸ κεφάλι τῆς μὲ ἄσπρο τουλπάνι, ὃ δὲ γαμβρὸς ἐφοροῦσε ἄσπρο σκοῦφο, *γιὰ νὰ γίνουν γέροι.*

6. — Ὑπάρχει ἡ περίπτωσης νὰ γίνεται μὲν τὸ στεφάνωμα, ἀλλ' οἱ νεόνυμφοι ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα νὰ μὴ συζοῦν; Διατί;

ιζ') *Συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τοὺς ἐρχομένους εἰς δεύτερον γάμον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Κοτύωρα «ὁ γάμος τῶν χήρων γινότανε χωρὶς πομπές, πάντα τῇ νύχτι». Εἰς τὴν Σκῦρον, «ἅμα ξαναπαντρεύονται χῆρος ἢ χήρα, τὸ στεφάνι τὸ ἔβαζαν στὸν ὤμο καὶ ὄχι στὸ κεφάλι». Εἰς τὸ Πάπιγγον ἡ στέψις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν γίνεται εἰς τὸ σπίτι καὶ μάλιστα εἰς τὸ μαγειρεῖον, ποὺ εἶναι λιθόστρωτον, καὶ ὄχι εἰς σανιδόστρωτον δωμάτιον, *γιὰ νὰ εἶναι ὁ γάμος στερεός.* Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ζῶνουν τῇ νύφῃ μὲ βάτο, ποὺ ἔχει ρίζες, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ φουστάνι, *γιὰ νὰ ἴναι ριζοβολημένη καὶ ρίχνουν μιὰ δεκάρα χάλκινη στὴν πόρτα νὰ τὴν ἀδρασκελίσῃ ἡ νύφῃ*». Εἰς τὴν Μάνην ἡ νύφη δὲν εἰσέρχεται διὰ τῆς θύρας, ὁπόθεν ἐξῆλθε τὸ λείψανον τῆς πρώτης, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραθύρου.

Ποῖαι πράξεις ἐνεργοῦνται τότε ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς νεκρᾶς; Π.χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν χηρεὶὸς ξαναπαντρευτῆ, τὴν ὥρα ποὺ στεφανώνεται πηγαίνει μία συγγενῆς τῆς πρώτης γυναίκας στὸ κοιμητήριον καὶ ρίχνει ἐπάνω στὸν τάφο τῆς ἑνα μαστραπᾶ νερὸ γιὰ δροσιὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ τὴν κακοφανῆ» (Θρακικὰ Β 145).

ιη') *Διαπόμπευσις ἀταίριαστον γάμου, ἐκδίκησις ἀντεραστοῦ κλ.* Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τοὺς χτυποῦν τὰ κούρταλα (τενεκέδες ἢ κουδούνια) κττ.

Ε') *Τὰ μετὰ τὸν γάμον.*

α') *Ἡ προῶν ἔγερσις.*

1. — Συνηθίζεται νὰ τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφικὸν θάλαμον, διὰ νὰ ἐξυπνήσουν τοὺς νεόνυμφους; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; (τὰ *ξυπνητούρια* ἐν Κύθῳ, τὸ *παραξύπνημα* ἐν Κύπρῳ). Π.χ.

*Ξύπνα, νιὲ καὶ νύγαμπρε,
καὶ ξημέρωσε*

2. — Δίδει ὁ γαμβρὸς ἢ οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι του εἰς τὴν νύμφην δῶρόν τι τὴν αὐγὴν τῆς ὑστεραίας τοῦ γάμου; Τοῦτο εἰς τὴν Κύπρον λέγεται *ξημέρωμα*. Εἰς τὴν Κάρπαθον ἢ πενθερὰ δίδει εἰς τὸν γαμβρὸν δῶρόν τι, συνήθως ἀγρὸν (τ' *ἀνοιχτικά*), καὶ οὕτω οἱ παρὰ νυμφοὶ ἀνοίγουν τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Εἰς τὴν

Μεσημβριαν «*ὁ γὰρ ὁὸς τῆ Δευτέρα θὰ δὸ χύσ᾽ ἢ νύφ᾽ νὰ πλυθῆ καὶ θὰ δὴ ρίξ᾽ μπαχτσίσ᾽* (δῶρον) *μιὰ λίρα, δυὸ λίρες καὶ τὸ λέγανε τῆς λεκάνης μπαχτσίσ᾽*».

3. — Τί παρατίθεται ὡς φαγητὸν εἰς τοὺς νεονύμφους τὴν πρωΐαν τῆς ὑστεραίας τοῦ γάμου; (πετεινὸς ἢ ψητὰ περιστέρια (ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Καλάμαις), γεμιστὴ ὄρνιθα (ἐν Κυζίκῳ, Καρπάθῳ κ.ά.). Εἰς τὰς Ἀθήνας τὰς κεφαλὰς τῶν πιτσουნიῶν, ποὺ ἔτρωγαν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὴν πρωϊνὴν ἔγεροσίν των, τὰς ἔδεναν εἰς ὕφασμα καὶ τὰς ἐκρέμων εἰς τὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας.

β') Ἀγνείας ἔλεγχος καὶ ἡ εὐωχία τῆς Δευτέρας.

1. — Ἐπίδειξις τοῦ ὑποκαμίσου ἢ σινδονίου καὶ περιφορὰ αὐτοῦ μέσα σ' ἓνα κόσκινο (Καστελλόριζον) ἢ ἐπὶ δίσκου ἀνθοστολίστου (Τσιβέρι Ἀργους) ἢ εἰς τὴν κορυφὴν σημαίας (Λευκάς) κττ. Πυροβολισμοὶ καὶ κεράσματα τοῦ ὑποκαμίσου (Μάνη). Ἄλλοι συμβολισμοί π.χ. «*ἅμα ἦταν ἡ νύφ᾽ ταχτικιά, τὸ ρακὶ μέσ᾽ στοῦ μπουκάλ᾽ τὸ ἔβαφαν κόσκινο*» (Ναίμονας).

2. — Ἐστίασις καὶ εὐθυμία, διότι ἡ νύφη βγῆκε ταχτικιά ἢ μὲ τὴν τιμὴ τῆς Διαλάησις τοῦ γεγονότος. Ἀστεῖαι πράξεις καὶ ἀσεμνολογίαι κατὰ τὴν διασκεδάσιν: κρέμασμα τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶν καλεσμένων σαμάρωμα τοῦ νούνου, δικαστήριον καὶ ἀστεῖαι ποιναί.

Ποῦ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς Δευτέρας παρακάθηται μόνον γυναῖκες ὕπανδροι, διασκεδάζουσαι μὲ πότους καὶ ἄσεμνα ἔσματα; (κρεμνοῦν ἢ μιὰ στήν ἄλλη κρεμμύδια, σκόρδα, μεταμφιέζονται, περιφέρουν φαλλὸν κ.τ.τ.).

3. — Ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. εἰς τὴν Καστοριαν τὴν Τρίτην κάνουν λαλαγῆτες καὶ στέλλουν εἰς τὴν μητέρα καὶ τὴν γειτονιά, «*γιατὶ ἡ νύφη ἦταν ἐν τάξει*».

4. — Ποῖα τὰ ἐπακόλουθα, ἂν ἡ νύφη δὲν βγῆ μὲ τὴν τιμὴ τῆς;

5. — Τὰ δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀνδρός τῆς. Εἰς τὴν Μεσημβριαν τὰ δῶρα τῆς νύφης τὰ διένεμον τὴν Δευτέραν ἢ τὴν Τρίτην τὰ παλληκάρια μὲ τὰ ὄργανα.

γ') Ἡ πρώτη ἐξοδος τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ πρῶτα ψώνια.

Πότε γίνεται τοῦτο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριαν τρία παλληκάρια, μὲ μάννα καὶ πατέρα, παίρνουν τὴν Τετάρτην τὸν γαμπρὸ καὶ τὸν κατεβάζουν εἰς τὴν ἀγορά, ὅπου κάνει τὰ πρῶτα ψώνια γιὰ τὸ σπίτι του.

Γίνεται καὶ περιφορὰ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου περιφέρουν τὸν γαμπρὸν τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου μ' ἓνα φανάρι καὶ ἓνα πεσάκι εἰς τὴν ἐξοχὴν, «*γιὰ νὰ τὸν νύμουν τὸν πιλαλοῦν, τοῦ ρίχνουν χρώματα, μὲ ἓνα λόγο, τὸν παιδεύουν*».

δ') *Ἡ ἐπίσκεψις τῆς νύφης εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ πηγᾶδι.*

1. — Ποίαν ἡμέραν γίνεται καὶ μὲ ποίαν πομπήν; Ἄσημώνει ἢ νύφη τὸ νερό; Κατὰ ποῖον τρόπον; Κάμνει καὶ ἄλλας τυχὸν προσφορὰς εἰς τὴν πηγὴν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νύφη τὴν Δευτέραν πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν καὶ τὴν ἀλείφει μὲ βούτυρον, ρίπτει δὲ εἰς τὸ νερὸν νομίσματα καὶ ψωμί. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὴν νύφην συνοδεύουν κορίτσια μὲ τραγουδία τὴν τρίτην ἡμέραν καί, ὅσο νὰ φθάσουν εἰς τὴν βρύσιν, ἡ νύφη χύνει εἰς τὸν δρόμον νερὸ ἀπὸ ἓνα *μπρίκι*. «Ὅταν φθάσουν ἐκεῖ, σπέρνει ρύζι γύρω εἰς τὴν βρύσιν καὶ κατόπιν ρίπτει εἰς τὸ νερὸ τρία κομμάτια ψωμί. Κατόπιν γεμίζει τὸ *μπρίκι* τῆς νερὸ καὶ γυρίζει μὲ κλαδιὰ κρانيᾶς εἰς τὸν ὄμον καὶ χύνει τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς τῆς νὰ νιφθοῦν. Εἰς τὸν Ναίμονα ἡ νύφη τὴν Πέμπτην τὰ χαράματα «παίρνει ἓνα μικρὸ μαζί τῆς καὶ πάει μὲ τὰ μπακίρια σ' ἓνα πηγᾶδ' νὰ φέρῃ νερό. Γυρνᾷει τρεῖς φορὲς γύρω γύρω στὸ πηγᾶδ' καὶ ἀφήν' ἐκεῖ τὸ προζύμ' πὸν ἔκαναν τὸ Σάββατο σπίτι τῆς, πρὶν τὴν πλέξουν. Τὸν παλιὸ καιρὸ πῆγαινε στὴ θάλασσα καὶ πετοῦσε τὸ προζύμ' μὲσ' στὴ θάλασσα». Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας οἱ συνοδεύοντες τὴν νύφην φοροῦν κάποιο ἀπὸ τὰ ροιχικά τῆς καὶ τρέχουν «ἄλλος μὲ κουνούνια καὶ ἄλλος μὲ μαγκοῦρες σὰν τραγιὰ καὶ σὰν ἴσοπάνοι!».

2. — Ποῖαι πράξεις ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς συνοδείας εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὸ Ἀλμαλὶ τῶν Μαλγάρων ἡ νύφη ραντίζει τὸ σπίτι μὲ τὸ νερό, πὸν φέρνει ἀπὸ τὴν βρύσιν, χύνουσα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σπιτιοῦ. Κατόπιν ἡ νουὰ δίδει ρόκα καὶ βαμβάκι εἰς τὴν νύφην, ἡ ὁποία κάθεται κάτω ἀπὸ τὴν μεσοδόκην τοῦ σπιτιοῦ καὶ γέθει τρεῖς κλωστές ἄμα τὶς γνέση, πετᾷ τὴ ρόκα ἐπάνω ἀπὸ τὴ μεσοδόκην ἂν ἡ κλωστή δὲν κοπῆ, τὸ ἀντρώγυνο θὰ ζήση πολλὰ χρόνια. Ὑπάρχει ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν ἐγένετο τὴν Πέμπτην. «Ὑστερα «ὁ σὺδεκνος θανά πάρ' ἓνα ζευγάρ' κακάβια κ' ἤθελ' ἄ τὰ γεμίσ' μὲ γέννημα καὶ νὰ προσκαλέσ' ἀὴ νύφ καὶ τὸ γαβρὸ καὶ τίς τὰ ἔκανε δῶρο μὲ δὴ δοξάγα τς. Τὸ γέννημα κῆνο τό ὄπερην ὕστερα γαβρὸς νὰ δοῦν τὸ τυχερό τς».

3. — Ποῦ ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν γίνεται καὶ τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς στέψεως καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν; Π.χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ νύφη συνοδευομένη ἀπὸ κορίτσια καὶ γυναῖκες πηγαίνει μὲ τὸν *μπράτιμο* εἰς τὴν βρύσιν, προσκυνάει τρεῖς φορὲς καὶ ρίχνει εἰς τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ἓνα νόμισμα, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: *Βρύση μου, βρυσούλα μου, | ἦρθα πρωΐ, τὸ πρωϊνὸ, | νὰ πάρω κρὺο κρὺο νερό, | νὰ πάω σπί' τὴ μάνα μου καὶ τὸν πατέρα μου, | γιατί κόμα σήμερα εἶμαι στὴ μάνα μου | καὶ στὸν πατέρα μου, | νὰ τοὺς δροσίσω κτλ.*

ε') *Τὸ νόμιμον τῶν ποδιῶν.*

Εἰς Ρεΐσδερε «ἡ νύφη τὴν Δευτέραν μὲ μιά ἀπὸ τὶς κουνιάδες ἢ τὶς συνοφάδες τῆς γυρίζει ὅλα τὰ σπίτια τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ καὶ τοὺς πλένει τὰ πόδια καὶ τοὺς χαρίζει ἀπὸ ἓνα ζευγος κάλτσες, τὶς ὁποῖες καὶ τοὺς φορεῖ». Εἰς τὴν Χαλδίαν Πόντου τὰ *ποδαρονεύματα* ἐγίνοντο τὴν Τετάρτην ἢ τὴν Πέμπτην.

ς') *Τὰ πιστροφία (πιστόφια, πιστροφία, γυρίσματα, γαμπροκάλεσμα κλπ.)*

Ποίαν ἡμέραν ἡ νύφη ἐπιστρέφει εἰς τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ ποῖα τραγούδια; Πόσον διαρκεῖ ἡ παραμονή τῆς ἐκεῖ καὶ ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἐθιμοτυπία; Π.χ. εἰς τὴν Σιάτισταν τὴν Τρίτην βράδυν συνοδεία ἀπὸ τοὺς σπιτικούς τοῦ γαμβροῦ ἐκκινεῖ μὲ τὰ ὄργανα πρὸς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ μὲ τραγούδια: *Ἔβγα, μάννα καὶ πεθερά, νὰ δεχτῆς τὰ νύγαμπρα* ὑποδοχή, δεῖπνον κλπ. Ἐκεῖ οἱ νεόνυμφοι παραμένουν ἕως τὸ Σάββατον βράδυν. Εἰς τὸν Σκοπὸν τὴν Παρασκευὴν τὸ ἀπόγευμα ἡ προξενήτρα παραλαμβάνει τὴν νύφην καὶ τὴν ὀδηγεῖ εἰς τὸ πατρικὸ τῆς, ὃ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται μὲ τοὺς γονεῖς τοῦ τῆς βράδυν. Ποῦ προσέχουν ν' ἀποτελεῖ ἡ συνοδεία περιττὸν ἀριθμὸν (3, 5, 7 κέ.); Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου ἡ μάννα δίνει στὴν κόρη τῆς, ὅταν φεύγῃ, *μιά μαύρη κόττα γιὰ νὰ ᾄχη καλὴ τύχη* (πρβλ. τὴν παροιμίαν: *«μαύρη κόττα ἄσπρη μοῖρα»*).

ζ') *Τὸ πρῶτον μετὰ τὸν γάμον λουτρὸν.*

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην ἡ *παρανύφισσα* τὸ πρῶτον Σάββατον ὠδηγοῦσε τὴν νύφην εἰς τὸ λουτρὸν κρατῶντας ἓνα κερὶ ἀναμμένο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ νύφη τρία Σάββατα, τὸ ἀπόγευμα, πηγαίνει εἰς τὴν μητέρα τῆς καὶ λούζεται. Εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα Προύσης ἐσωρτάζοντο οἱ *σαράντα τοῦ λουτροῦ*.

η') *Ὁ ἀντίγαμος ἢ ἡ ἀντίχαρα* (τὰ *γιομίσια* (Σιάτιστα), τὰ *σιργιανίσματα* (Βογατσικόν), τὰ *ἐφτὰ* (Πόντος), τὰ *οὐχτώμερα* (Ἀθήναι), ἢ *ἀντίχαρα* (Λήμνος).

Εἰς τί συνίσταται καὶ πότε γίνεται ὁ ἀντίγαμος; Π.χ. εἰς τὴν Κύζικον τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν γάμον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὃ δὲ ἱερεὺς εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τοὺς διαβάζει μίαν εὐχὴν διὰ νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, *«πρέπει νὰ ρίξουν παράδες εἰς τὸ κόκκινο ζουνάρι, πὸν κρατοῦν στὴν πόρτα δυὸ παλληκάρια»*. Κατόπιν κάνουν ἐπισκέψεις εἰς συγγενικά καὶ φιλικὰ σπίτια. Εἰς τὴν Λήμνον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν κουμπάρον καὶ βαδίζοντες ὄλο δεξιά. Εἰς τὸ Λο-

ζέτσι (Ἦπ.) ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας προσφέρει εἰς τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύφη ἀπὸ ἓνα φιώρο.

δ') *Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἢ τῶν πρώτων 40 ἡμερῶν, σχετικαὶ μὲ τοὺς νεονύμφους.*

Παραδείγματα: Εἰς πολλὰ μέρη ἡ νύφη καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα δὲν σκουπίζει, ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι (ἽΥδρα).— Πότε ἡ νύφη ἀρχίζει τὶς δουλειεῖς; Εἰς τὸ Βλαχώρι Ἦπ. εὐθὺς τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου «πάει μὲ τὴν πεθερὰ καὶ ζαλώνεται τὸ μεγαλύτερο ζαλίκι, ποὺ μπορεῖ».— Ἐν δύο γάμοι γίνουσι συγχρόνως, δὲν πρέπει ἢ μία νύφη νὰ ἰδῇ τὴν ἄλλην, πρὶν περάσουν ὀκτῶ (Γιάνιτσα Καλαμῶν) ἢ 40 ἡμέραι (Σίφνος). Ἐν τυχὸν συναντηθῶσι, σκεπάζουσι τὸ πρόσωπόν των μὲ μαντήλι καὶ ἀσπάζονται ἢ μία τὴν ἄλλην λέγουσαι: *Νὰ χαίρεσαι τὸν ἄντρα σου κ' ἐγὼ τὸν ἐδικόν μου.* Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νεοπαντρεμένη ἐπὶ 40 ἡμέρας «δὲν πάει ν' ἀλέση στὸ μύλο». Εἰς τὰ Ἐγγραφα ἡ νύφη «ἕως τὶς σαράντα πηγαίνοντας γὰ νερὸ μὲ τὴ βαρέλλα, περνάει κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ καὶ προσκυνάει». Εἰς τὴν Λήμνον ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἔξω τὴν Τρίτην, γιὰ εἶναι *κατοποδιασμένος* (= γρουσουζης). Ὁ γαμβρὸς δὲν πρέπει νὰ χύσῃ νερὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὴν νύκτα οὔτε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν, ἂν ἀκούσῃ τὴν νύκτα τὸ ὄνομά του (Πόντος) κλ.

ε') *Προλήψεις καὶ συνήθειαι, ἀφορῶσαι τοὺς νεονύμφους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.*

Π.χ. ἡ νύφη νὰ μὴ ἰδῇ ἄλλη νύφη ἢ λείψανο καὶ νὰ μὴ βαφτίσῃ παιδί, πρὶν *χροιάσῃ*. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*προτοῦ χροιάσῃ ἡ νύφη, δὲν βάζουν κλωσσα, δὲν φυτεύουν λουλούδια καὶ δὲν κάνουν κουκούλια, γιὰ χάνεται ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ*». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἠλείου οἱ νυφάδες τοῦ ἔτους μαζεύονται τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου καὶ ξεκινοῦν μὲ τραγούδια διὰ τὸ βουνόν, ὅπου μαζεύουσι βάρια διὰ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των «*τίς χτυποῦν μὲ βάρια ἐπενχόμενοι μὲ γειά*». Καὶ τὸ μεσημέρι τῆς Λαμπρῆς οἱ νύφες *ἀλλάζουν πασκαλιὰ μὲ τὴ μάννα τους καὶ τὴ νουνά τους* (Λοζέτσι Ἠλείου). Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Πανασσ. οἱ *νύπαντρες γυναῖκες* τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τηροῦν ἀργίαν, «*γιὰ κοιλοπονάει ἡ Παναγία, καθὼς καὶ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, γιὰτί:*

τ' ἅγιο Θυμοῦ θυμήσου με, κλήρα γὰ νὰ σ' ἀφήσω».

Εἰς τὴν Ἀγχιάλον συνήθιζον τὴν ἑορτὴν τοῦ Προδρομοῦ (7 Ἰαν.) νὰ ρίπτουν τοὺς νεονύμφους εἰς τὴν θάλασσαν, τὰς δὲ νεονύμφους γυναῖκας νὰ βρέχουν μὲ θαλασσινὸ νερὸ «*γὰ γερωσύν*». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ
ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ

Α' Τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς.

α') Προγνωστικὰ τοῦ θανάτου κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.

1. — Προμηνύματα ἐκ τῶν πτηνῶν ἢ ἄλλων ζώων.

Ποίων ζώων αἱ φωναὶ θεωροῦνται κακὸς οἰωνός; Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν; Π.χ. εἰς τὴν Κομοτηνὴν, ὅταν φωνάζῃ ἡ κοικουβάγια λέγουν τρεῖς φορές:

*Ὅσα ρέματα περνᾷς,
μαῦρο αἷμα γὰ ξερνᾷς·
ψαλίδι στήν οὐρά σου,
κόκκαλο στὸ λαιμό σου,*

καὶ φτοῦν τρεῖς φορές. Ἐξετάζουν καὶ πόσες φορές θὰ φωνάξῃ ἡ κοικουβάγια; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρήτας, «ἂν φωνάξῃ ἢ ζάρα μιὰ φωνὴ στὴ στέγη τοῦ ἀρρώστου, θὰ πεθάνῃ», κατὰ τοὺς Κεφαλλῆνας, ἂν φωνάξῃ 1, 3, 5 φορές, εἶναι καλὸς οἰωνός, ἂν φωνάξῃ 2 ἢ 4 φορές, κακός. Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, ὅταν οὐρλιάξῃ ὁ σκύλος ἢ λαλῇ ἢ κόττα σὰν κόκορας;

Ποῖον εἶναι τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς κοικουβάγιας κατὰ τόπους; Π.χ. χαροπούλι (Ἀράχοβα Παρν.), νεκροπούλι (Νάξος), στριγγλοπούλι (Ζάκυνθ., Κεφαλλ.), κακοπούλι (Κεφ.) καόνι (Κύθηρα).

2. — Ἐξ ἐξηγήσεως ὀνειρῶν.

Παραδείγματα: Ἄν ἰδῇ κανεῖς, ὅτι καίεται ὁ καβαλλάρης, δηλ. τὸ κορυφαῖον ξύλον τῆς οἰκίας, σημαίνει, ὅτι θ' ἀποθάνῃ ὁ νοικοκύρης. «Ἄν γυνὴ ἴδῃ καθ' ὕπνου, ὅτι ἐκουρεύθῃ, θ' ἀποθάνῃ ὁ σύζυγός της».

3. — Ἐξ ὠρισμένων κινήσεων ἢ ἐκφράσεων τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὸ Λασιθί «ἅμα ὁ ἀρρώστος ἀνεμαζώνει τὰ ροῦχα του, καταλαβαίνουνε πὼς θὰ πεθάνῃ». Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον τῆς Καστορίας «ὅταν τοῦ βαριὰ ἀσθενοῦς τὸ ἀριστερὸ μάτι δακρύξῃ, σημαίνει, ὅτι κλαίει ἢ ψυχὴ του καὶ θὰ πεθάνῃ». Εἰς τὰς Κυδωνίας πιστεύουν, ὅτι «τρεῖς ἡμέρες (ἢ καὶ 10-15 ἡμέρες) πρωτύτερα ὁ ἀρρώστος χαροσκιάζεται, βλέπει τὸ Χάρο καὶ σταματᾷ τὸ μάτι. Ἄμα τὸν δῆ καλό, γελᾷ, ἅμα τὸν δῆ ἄγριο, φοβᾷται καὶ κλαίει».

4. — Ἐξ ἄλλων φαινομένων, παρατηρουμένων ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην πιστεύουν, ὅτι «σὲ μερδικὸς ἀνθρώπους, ὀντι

σιμώνη ὁ θανατός τως, ἀνοίγει τὸ ψειριό ντως, δηλ. ἓνα μῆνα, δυὸ μῆνες, πέντε μῆνες παραμπρὸς γεμίζοννε ψεῖρες, συρμός· ἀλλάσσον τζοις τὴν ταχινὴ κι ἀργὰ εἶναι πάλι γεμάτοι. Τσοὶ μέρες ἀποὺ σιμώνει ὁ θάνατός τως, χάνονται ὄλωσ διόλου οἱ ψεῖρες». Ποῦ ἄλλοῦ πιστεύεται τοῦτο ἢ κάτι παρόμοιον;

5. — Ποῖοι μαντεύουν τὸν θάνατον; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρητας ὁ παπᾶς τῆς ἑνορίας καὶ «αὐτοὶ ποὺ θωροῦνε τὸ ἀποθαμένους» ξέρουν ἂν θὰ πεθάνῃ ἢ ὄχι ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀκόμη ἀρρωστήσῃ. «Σαράντα μέρες πρωιύτερα τότε βασιτοῦνε οἱ ἀποθαμένοι καὶ τότε γυρίζουνε. Δὲν τὸ μολογοῦνε ὅμως, γιατί τρῶνε ξύλο ἀπὸ τὸ ἀποθαμένους». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ πίστις αὐτή;

β) Συγχώρησις. Ἡ εὐχὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τὰ κατ' αὐτήν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωρία τῆς Πυλίας «πρὶν κοινωνήσῃ ὁ παπᾶς τὸν ἄρρωστο, τὸν ἀλλάζουν, τοῦ βάνουν τὰ καλά του. Ὑστερα θὰ μαζωχτοῦν παιδιὰ κι ἀγγόνια γύρω του νὰ τὰ σχωρέσῃ καὶ νὰ τοὺς δώκῃ τὴν εὐκὴ. Θὰ τοῦ φέρουν ἓνα λιοφτόκλαρο (κλαρὶ ἀπὸ ἐλιά) κ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ θὰ τὸ βουτᾶ μέσα καὶ θὰ ρεντιζῇ τὸν καθένανε σταυρωτὰ στὸ κεφάλι, ὅπως στὸν ἀγιασμό, λέγοντάς του: «Σχωρεμένος νὰ εἶσαι, τὴν εὐχὴ μου νὰ ᾄχῃς». Εἰς τὴν Μύκονον, τὴν Κάρπαθον κ. ἄ. ὁ ἐτοιμοθάνατος τοὺς ραντίζει μὲ νερὸ κι ἀλάτι, λέγοντας: «Ὡς λειώνει τὸ ἀλάτι, νὰ λειώσουν οἱ κατάρες μου». Εἰς τὰς Κυδιωνίας κ. ἄ. «ἅμα ἔχῃ (ὁ ἐτοιμοθάνατος) κακὴ καρδιὰ μὲ κανένα, τὸν φωνάζουν καὶ κείνον νὰ σχωρεθοῦνε. Φέρουνε ὕστερα τὸν παπᾶ καὶ μεταλαβαίνει ὁ ἄρρωστος».

γ) Ἡ μετάληψις τοῦ ἐτοιμοθανάτου.

1. — Μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν πηγαίνει ὁ ἱερεὺς, διὰ νὰ κοινωνήσῃ τὸν ἄρρωστον; Κατὰ τὸν Λασκαρᾶτον «μὲ ἀναμμένες τὲς λαμπάδες καὶ μὲ μιὰ καμπάνα, ποὺ τὴν κουβαλοῦν μαζὶ καὶ τὴ σημαίνουν νεκρώσιμα». Ποῦ γίνεται τοῦτο;

2. — Τί κάμνουν, ἂν δὲν προφθάσουν νὰ μεταλάβουν τὸν ἄρρωστον; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸν μεταλαβαίνουν οἱ σπιτικοὶ μὲ τὸν ἀγιασμό, ποὺ ἔχουνε φυλαγμένον ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων». Εἰς τὸ Ρέθυμνον «διὰν πεθάνῃ κάποιος καὶ δὲν προφθάσουν νὰ τὸν μεταλάβουν, ἅμα τὸν θάψουν, παίρνουν ἓνα καντήλι ἀπὸ τὴν εἰκόνα μπροστὰ καὶ τὸ χύνουνε σταυρωτὰ ἐπάνω του».

3. — Τί πιστεύουν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ποὺ ἀπέθανε ἀμετάλαβος (ἢ ἀμετάλαβητος;) Γίνεται βρικόλακας; ἢ τί ἄλλο;

δ) Τὸ ψυχορράγημα.

1. — Λέξεις καὶ ἐκφράσεις δηλοῦσαι, ὅτι ὁ ἀσθενὴς πνέει νὰ λούσθῃ π.χ. ψυχομάχημα, ψυχομάχισμα (Κρήτη), ἀγκομαχητὸ (Μάνη), χαροπάλεμα (Κάρπα-

θος): ὁ ἄρρωστος ἀγγελιοποιάζεται, στένει τὸ μάτι (Κρήτη), ἀγγελοκρίνεται ἢ ἀγγελοφοριέται (Μάνη), ἀγγελοκρούεται (Βλάστη Μακεδ.), βλέπει, εἶδε τὸν ἀγγελό του (Καστ.), ἀγγελοκόβεται ἐσήκωσε ῥόχο (Λάστα Γορτ.), εἶναι στὸ ζύγι (Ἡπειρ.), εἶναι ἔζυγος (Κύθηρα): εἶναι στὰ δύο (Σηλυβρία, Στενήμαχος), εἶναι στὰ δίχωτα (Πόντος): ὁ δεῖνα γέρος ἐλαχτοκόπησε τὸ Χάρο (= τὸν ἐκλώτισε, διέφυγε) κτλ.

2.— Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ ψυχομάχημα. Διηγήσεις περὶ φοβερῶν ὄψεων, τὰς ὁποίας βλέπει ὁ ψυχοραγῶν. Χάρος, χαροπάλεμα. Ἄγγελος, ψυχοστασία (ζύγισμα τῆς ψυχῆς). Ἄλλαι ἀόρατοι σκηναί, συμβαίνουσαι περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς (Βλ. Ἐπ. ΛΑ 1940, σ. 44 κ. ἑ.).

Παραδείγματα: «Πρὶν πεθάνῃ ὁ ἄρρωστος, ἀρχίζει νὰ τόνε τρανάῃ ὁ Χάρος καὶ τότε γριλώνει τὸ μάτι του» (Γρίζι Πυλίας). «Ὅτὸ ψυχομαχῆ ὁ ἄνθρωπος, περῶ ἀπὸ ἐφτὰ δικαστήρια, μὰ τὸ ὕστερο εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο. Ἐκειὰ ἀποφασίζεται ποῖος θὰ κερδίσῃ τὴν ψυχὴν, ὁ δαίμονας γῆ ὁ ἄγγελος (Ἄν. Κρήτη). «Ὅτὸ ψυχομαχῆ ὁ ἄνθρωπος, πᾶνε οἱ γι-ἀποθαμένοι καὶ τσοὶ θωρεῖ ὁ ἄρρωστάρης καὶ τῶσε μιλεῖ καὶ τῶσε γελᾷ, μ' ἀνὲν τζοὶ μολογήσῃ, βουβαίνεται» (Ἄν. Κρήτη). «Ἄμα ἔχῃς καλὴ καρδιά, ξεψυχᾷς σὰν τὸ πουλλὶ (Καστορία).

3.— Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ παράτασις τῆς ἀγωνίας τοῦ θανάτου; Τί κάμνουν, γιὰ νὰ ἀναπαντῆ ὁ ἄρρωστος γρηγορώτερα; Παραδείγματα:

1^{ον} «Δὲ βγαίνει ἡ ψυχὴ ἐνός, πὸν ἔχει κατάρρα ἀπὸ γονικά. Τὸν ραντίζον μὲ νερό, πῶχει ἀλάτι μέσα λειωμένο, καὶ λένε: Θέ μ', λένουσέ τουν, νὰ γέν' νερό κι ἀλάτι ἢ κατάρρα πῶχ'! Ἔτσι ξεψυχάει» (Αἰτωλία).

2^{ον} «Ἄν ἀδίκησε κανένα καὶ τυχαῖν νὰ εἶναι πεθαμένος, παίρνουν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ροῦχο του, τὸ καῖνε καὶ καπνίζον μ' αὐτὸ τὸν ἄρρωστο» (Κυκλάδ.).

3^{ον} «Ἄμα ἕνας ἔχ' κάψ' ζ' γό (ζυγό), δὲ βγαίν' ἡ ψ' χή τ'. Τότε βάζουν ἕνα κομμάτ' ζ' γό κάτ' ἀπ' τὸ μαξ' λάρ' τ' (Λήμνος, Λέσβος), ἢ κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι του (Κίμωλος), ἢ ἀκκουμποῦν τὸ ζυγὸ πάνω στὸν ἄρρωστο (Σκῆρος) ἢ τοῦ βάνουν τὸ ζυγὸ στὸ λαιμό, γιὰτι ἔχει κατάρρα (Σέριφος). Ἔτσι βγαίνει ἡ ψυχὴ του». Ὅμοιος «ἀπ' τὸ ὠμὸ τὸ μετὰξ' (πρὶν τὸ ψήσ'ς) δὲ γάν' νὰ ράψ'ς, γιὰτι δὲν ξεψυχᾷς γιὰ νὰ ξεψ'χῆς, θὰ τ' θέσ'ς στὸ προσκέφαλο ὠμὸ μετὰξ'» (Λέσβος).

4^{ον} «Ὅποιος ξεστραλικώνει (= βγάξει τὰ στραλίκια, δηλ. τὶς πέτριες πιὸν χωρίζουν τὰ σύνορα) δὲν ξεψυχᾷ: γιὰ νὰ ξεψυχῆσῃ, τοῦ βάνουν κάτω ἀπ' τὸ μαξιλάρι ἕνα κομμάτι στραλίκι καὶ ξεψυχᾷ (Δυτ. Κρήτη).

5^{ον} «Ἄμα ὁ ἄρρωστος περιμένη κανένα ξενιτεμένο, ἀργεῖ νὰ ξεψυχῆσῃ: τότε τοῦ δίνουμε τὴ φωτογραφία του ἢ τοῦ ρίχνουμε ἕνα ροῦχο τοῦ ξενιτεμένου ἐπάνω του». Ἄν τὸ πρόσωπον αὐτὸ εἶναι μὲν παρόν, ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑποστῆ ψυχικὰς συγκινήσεις, τότε παίρνει μὲ τὴν παλάμην τρεῖς φορὰς νερό

καὶ τὸ χύνει εἰς ἓνα ποτήρι· αὐτὸ δίδεται εἰς τὸν ψυχορραγοῦντα (*Αδριαν.).

6^{ον} «*Όταν κανείς ξεφυρχᾶ καὶ οἱ γύρω του κλαῖνε, τυραννιέται ἡ ψυχὴ του· γι' αὐτὸ βγάζουν τὴ μάνα ἔξω ἀπ' τὸ δωμάτιο τοῦ ἀρρώστου*». Πρβ. τὴν φράσιν: αὐτὸς τραύαγε ἀπὸ χιές, ἀλλὰ τὸν ἀντισκόφανε (= ἐμποδίσανε) (Καλάβρυτα).

7^{ον} «*Όποιοις ἄκουσε τὸ ψαλτήρι* (δηλ. τὴν εὐχὴν διὰ ψυχορραγοῦντα) *δὲν ξεφυρχᾶ, ἀν δὲν τοῦ τὸ διαβάσουνε*» (πολλαχοῦ).

8^{ον} «*Καμιὰ φορὰ λείπεται ζάλα* (= δὲν ἔχει κάμει ὄσα βήματα χρειάζεται) *καὶ γι' αὐτὸ τυραννᾶται τότε τότε σηκώνουνε καὶ περπατεῖ λίγο καὶ πομένει σὰν τὸ πουλάκι*» (Κρήτη).

4. - "Αλλαι πράξεις ἢ μαγγανεῖαι πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ἀγωνίας τοῦ θνήσκοντος. Π. χ. γυρίζουν τὸν ψυχορραγοῦντα κατὰ ἡλιοῦ (Καστορία), ἀνετολικά (Λασήθι) ἢ νεκρικά (μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς) (Σύμη): λύουν τοὺς κόμβους τῶν ἐνδυμάτων ἢ τῆς μανδήλας του, τὴν ζώνην του κλ., βγάζουν τὰ καρφιά ἀπὸ τοὺς μανδάλους τῶν θυρῶν (Χίος) κλ. Εἰς τὴν Κύπρον «ἅμα ἐννοήσουν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἀποθνήσκει, καταβιβάζουν αὐτὸν καταγῆς καὶ θέτουν ἐπὶ ἄπλοῦ σακκίου». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ ποία ἢ διδομένη ἐξήγησις: Εἰς τὴν Καστορίαν «*τοῦ δίνουν κρασί καὶ λάδι, γιὰ νὰ μαλακώσουν τὰ μέσα του*».

5. - Ἐπικλήσεις ἀγίων, π. χ. τοῦ Ἁγ. Ἐλευθερίου ἐν Κοτυώροις: "Αε Δευτέρ' ἰ-μ', γιὰ δὸς γιὰ ἔπαρ' (= ἢ δῶσε ἢ πᾶρε).

6. - Ἀνάγνωσις εὐχῆς. «*Παρακαλοῦν τὸν παπᾶ νὰ τὸν διαβάσ' γιὰ νὰ πεθάν'*» (*Αδριαν.). Ποία ἢ εὐχὴ αὕτη καὶ πῶς λέγεται κοινῶς; Ποῖα τὰ ἐπιζόμενα κατ' αὐτήν; Π. χ. *Ψυχορραοῦσα* (Κύθνος), *ψ'χολαλοῦσα* (Λήμνος), *ψ'χολογοῦσα* (Λέσβ. Μάδυτος), *ἀναπαφιμάρι*, (Ζάκυνθος), *παραστάσιμο* (Λασήθι), *ἀγγελολοδιάβαση* (Θράκη), *ἐλευτεροχάρτ'* (Κοτύωρα) κλ. Εἰς τὸ Βλαχώρι Ἡλείου «ὁ παπᾶς τοῦ διαβάζει τὸ τετραβάγγελο καὶ τὸ ψαλτήρι· κατόπιν βγάζει τὸ παπούτσι του καὶ τὸν πατᾶ στὸ μέτωπο, στὸ στήθος καὶ στὴν κοιλιά».

7. - "Αλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων κατὰ τὸ ψυχορράγημα. Π. χ. εἰς τὴν Καστορίαν «*ἀνάβουν κερὶ καὶ τὸ δίνουν νὰ τὸ κρατᾶν, γιὰ νὰ φωτίζεται ἡ ψυχὴ του, ποῦ θὰ βαδίσῃ*». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί «συγγενὴς τις ἢ φίλος λαμβάνει τὸν ψυχορραγοῦντα ἐπὶ τῶν γονάτων, ἕως ὅτου παραδώσῃ τὸ πνεῦμα, κρατῶν λαμπάδα ἀνημμένην».

ε') *Πρόσκλησις τοῦ Θανάτου.*

Ἐνέργειαι ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ βίου. Ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἅμα γηράσουν πολὺ, «*βγάζουν τὸ τσιαμπέρι τς ἢ τοῦ φέσι τς ἀπουπᾶν' ἀπ' τὸν μπατζᾶ* (καπνοδόχην), *γιὰ νὰ τὶς δῆγῃ ἡ Θιὸς κὶ νὰ τὶς πάρῃ*».

Β'. Τὰ μετὰ τὴν τελευτήν.

α') *Δέξεις, ἐκφράσεις καὶ παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὴν τελευτήν. Π.χ. *ἔμεινε, ἐβούλωσε, μᾶς ἄφησεν ὑγείες, πάει στὴ συχώρηση, τὸ 'παι τὸ ποτήρι του, σώθ' κε τὸ λάδι του, τὸ 'φαγε τὸ ψωμί του, ἐγλύτωσε, ἔπνωσε* (Ἐνακοῦ Καππ.) κτλ. Κατάραι: π.χ. *Νὰ τὸν γράφουνε στὸ βήσσαλο* (Κύμη) κτλ.

β') *Αἱ πρώται μετὰ τὴν ἐκπνοὴν ἐνέργειαι τῶν οἰκείων.*

1. - Ἐναγγελία τοῦ θανάτου διὰ γοερῶν κραυγῶν. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «αἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ θανόντος παρενρθεῖσαι συγγενεῖς καὶ φίλοι γυναῖκες, λυσικόμοι καὶ τὰ στήθη τύπτουσαι ἐξερχονται ἐπὶ τοῦ δώματος ἢ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας καὶ διὰ γοερῶν θρηνηλογιῶν διαδίδουσι τὴν εἶδησιν τοῦ δυστυχήματος». Ἐν Καρπάθῳ «μόλις ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, οἱ παριστάμενοι συγγενεῖς *σύρουν τὸ μονόφωνο*, δηλ. ἐκβάλλουν γοεράς κραυγὰς καὶ ὁ κόσμος λαμβάνων εἶδησιν τρέχει εἰς τὸ σπίτι τοῦ πένθους». Ὅμοιος εἰς τὴν Χίον. Πρβλ. τὴν φράσιν τῶν Σαμοθηρῶν «*Ἀπόμι τὰ μισάνυχτα γαργαρίζαν*, ἐπὶ τῶν ἀγρίων κραυγῶν, τὰς ὁποίας ἐκβάλλουν ἐξερχόμενοι εἰς τὴν θύραν οἱ συγγενεῖς τοῦ νεωστὶ ἀποθανόντος, ὅπως ἀναγγεῖλουν τὸν θάνατον εἰς τοὺς συγχωριανούς των».

2. - Ἐνοίγημα τῶν παραθύρων καὶ τῶν θυρῶν. Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «ἵνα μὴ κατακλεισθῇ ὁ ἄγγελος». Ποῦ τοῦναντίον κλείονται θύραι καὶ παράθυρα καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Στρωμίνιανην Ναυπακτίας «*ἄμα πεθάνῃ κανένας, βουλώνουν καλὰ πόρτες καὶ παράθυρα, γιὰ νὰ μὴ βγῇ ὄξω ὁ Χάρος. Τότε ἕνας σπιτικός φωνάζει: Χάρο, ἄφ' το* (τὸ παιδί, τὸν γέροντα). *Ποῦ τὸ πᾶς; Τὸ ἐπαναλαμβάνει πολλὴ ὄρα, γιὰ ν' ἀκούσῃ ὁ Χάρος, μήπως καὶ τ' ἀφήσῃ, καὶ γιὰ νὰ μὴ τολμήσῃ ἄλλη φορὰ νὰ πάρῃ κανένα ἀπὸ τὸ σπίτι*». Εἰς τὴν Μάνην «κλείοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ κλείουσι συγχρόνως τὰ παράθυρα καὶ τὴν θύραν, ἕως οὔ ἔλθῃ ὁ ἱερεὺς καὶ ἀναγνώσῃ τὴν εὐχὴν, τὴν λεγομένην ψυχαμπόλησιν».

3. - Ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων. Π.χ. «*Μόλις ξεψυχῆσῃ ἄνθρωπος, τὸν γυρνοῦν ἀντήλια, τὸ πρόσωπο νὰ βλέπῃ τὸν ἥλιο, ἀνοίγουν δὲ τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες, ἀνάφτουν κερὶ πάν' ἀπ' τὸ κεφάλι του καὶ θυμιάζουν μὲ θυμιατὸ ἢ μὲ κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ* (Τσανδώ). Εἰς τὴν Ἐν. Κρήτην «*χύνουν ἀμέσως τὸ νερὸ τοῦ σταμνιοῦ καὶ πᾶνε καὶ φέροννε ἄλλο, γιὰτὶ στὸ νερὸ ποὺ εἶχε τὸ σταμνὶ ἤπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ ντου, ὄντων ἤσφαξε τὸν ἀποθαμένον*». Πολλαχοῦ σκεπάζουν ἢ ἀντιστρέφουν τὸν καθρέπτην κλ.

γ') *Αί πρώται περιποιήσεις τοῦ νεκροῦ.*

1. — Τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος. Ποῖος κλείνει τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος; Τὰ παιδιὰ του ἢ ἄλλος κανεὶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Ἄνατ. Κρήτην «σαλιώνουν τὰ δυὸ μεγάλα δάχτυλα, σκύβουν χάμαι στὴ γῆ, τὰ τρίβουν στὸ χῶμα καὶ λέν: Τούτ' ἡ γῆς πὸν σ' ἔθρεψε, τούτη θὰ σὲ φάῃ. Κατόπι μ' ἐκεῖνα τὰ δάχτυλα τὸν καλύβγουν», δηλ. τοῦ κλείνουν τὰ μάτια. — Περιδέονται αἱ σιαγόνες τοῦ νεκροῦ διὰ μανδηλίου;

2. — Διὰ ποῖον σκοπὸν γίνεται τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν; Ποία ἢ πρόληψις, ἂν τυχὸν δὲν κλείσουν καλὰ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ;

3. — Σχηματισμὸς τοῦ λειψάνου. Φροντὶς νὰ τετιωθῇ ὁ νεκρός, ἐφ' ὅσον εἶναι ζεστός: νὰ λουώσουν τὰ πόδια του, νὰ σταυρωθοῦν τὰ χέρια του, νὰ πάρῃ τὸ σχῆμα του τὸ λείψανο.

δ') *Λουσις, ἄλειψις, σαβάνωμα.*

1. — Ποῖος ἐκδύει, λούει καὶ σαβανώνει τὸν νεκρὸν; Κανεὶς ἐκ τῶν οἰκειῶν ἢ ξένη γυναῖκα; Πῶς προσονομάζεται αὕτη; (π. χ. ἀλλάχτρια, νεκραλλάχτρια, σαβανώτρα, λαζαρώτρα).

Πῶς ἐκδύεται ὁ νεκρός; Π. χ. εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «ἄμα ξεψυχοῦσε, τοῦ σκίζαμε τὰ ροῦχα (μὲ τὸ χέρι, ὄχι μὲ ψαλίδι) καὶ τὰ ρίχταμε στὴ θάλασσα». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ νεκρόρουχα τὰ σκίζε ἡ νεκραλλάχτρια καὶ τὰ βγαζε ὄχι ἀπ' τὸ κεφάλι, ἀλλὰ ἀποκάτω τὰ παίρνει ἡ νεκραλλάχτρια». Εἰς τὴν Νάξον «τῶν πεθαμένων τὰ ροῦχα τὰ βγάζουνε βιάστικα καὶ τὰ βγάζουνε ἀνάποδα».

2. — Πῶς γίνεται ἡ λουσις τοῦ νεκροῦ; Μὲ νερὸ ἢ μὲ κρασί ἢ μὲ ξίδι; Εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ νερὸ τὸ βράζουν μὲ φύλλα λεμονέας ἢ πορτοκαλέας καὶ μὲ ἄλλα μυρωδικὰ χόρτα. — Πλύνεται ὅλον τὸ σῶμα ἢ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ; ἢ ἀπλῶς ἐπιχρίονται ὄρισμένα μέρη τοῦ σώματός του; Ποῦ ἀπορρίπτεται τὸ δοχεῖον μὲ τὸ κρασί ἢ τὸ νερό;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἄνατ. Κρήτην «πλύνουν ὅλο τὸ σῶμα μὲ μιὰν ἄσπρη πετσέτα, πὸν τὴν βουτοῦν στὸ κρασί. Μέσα στὸ κρασί ἔχουνε βάλει καὶ μερικὲς σταγόνες λάδι. Λεκανίδα καὶ πετσέτα τὰ ρίχτουν μέσα στὸν τάφο, ὅταν τὸν θάψουν». Εἰς τὴν Ἄνασελίτσαν «βουτοῦν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μέσα σὲ κρασί καὶ τὸν πλύνουν τὸ πρόσωπο». Εἰς τὰς Κυδωνίας ἡ ἀλλάχτρια «τοῦ κάνει σταυρὸ μὲ κρασί, μὲ λάδι στὴν πλάτη, στὸ στήθος, στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια. Τὸ κουπάκι, πὸν ἔχει τὸ κρασί καὶ τὸ λάδι, τὸ πετοῦν στὴ θάλασσα».

3. — Σάβανον (ἀνεβόλι (Κρήτη), μύζαρον, (Κύπρος). Σαβάνωμα, σαβανωτής.

Τί ὕφασμα μεταχειρίζονται διὰ σάβανον καὶ πῶς γίνεται τὸ σαβάνωμα;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «ἡ σαβανώτρα παίρνει τρεῖς πῆγες ἀμερικάνικο παννί, τὸ διπλώνει σὲ δύο καὶ μὲ τὸ κερί, πὸν καίει στὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ, τὸ καίει στὴ μέση καὶ κάνει τὴν τρυπα πὸν θὰ περάσῃ τὸ κεφάλι του (ἀνοίγει λαιμουδιά). Ψαλίδιδὲν ἐπιτρέπεται». Καὶ εἰς τὴν Καστορίαν «στὸ σάβανο δὲν βάζουν ποτὲ ψαλίδι τὸ σκίζουν μὲ τὸ χέρι, ἀφοῦ κάμουν ἀρχὴ μὲ δυὸ πέτρες· βάζουν τὴ μιὰ ἀποκάτω καὶ μὲ τὴν ἄλλη χτυποῦν καὶ κάνουν ἀρχή, γιὰ νὰ κοπῇ τὸ παννί. "Όταν τὸν σηκώσουν, ἐκεῖ πὸν εἶχαν τὸν νεκρὸ ἀφήνουν τὶς δυὸ πέτρες καὶ ψωμί." Όταν γυρίσουν ἀπ' τὸ θάψιμο, παίρνουν τὰ ροῦχα, πὸν ἦταν ξαπλωμένος ὁ νεκρός, καὶ τὰ πετοῦν, καθὼς καὶ τὶς πέτρες καὶ τὸ ψωμί». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὸ σάβανο εἶναι ἀπὸ κάμποι παννί. Κόβουμε λουριδες ἀπὸ τὰ πλάγια τοῦ σάβανου καὶ τὸ δένουμε μὲ μιὰ θελιά. Δὲ δένουμε κόμπο, γιὰτὶ δένεται ὁ νεκρός καὶ δὲ λειώνει."Ό,τι νὰ τὸν ράψῃς ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα τὸν νεκρὸ, κόμπο δὲν κάνουμε». Καὶ εἰς τὴν Κρήτην «τόνε δένουνε (τὸν νεκρὸ) στὴ μέση μὲ λουριδες, πὸν σκίζουνε ἀπὸ τὰ ἄκρα ἀπὸ τ' ἀνεβόλι. Ἀπὸ αὐτὸ κόβουνε λουριδες καὶ δένουνε τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Τώρα οἱ πιὸ πολλοὶ τὰ δένουν μὲ κορδέλλες». Εἰς τὴν Κύπρον δένουν χεῖρας καὶ πόδας τοῦ νεκροῦ διὰ καννάβιδος. Εἰς τὴν Κορώνην θεωροῦν μυστήριον νὰ δώκῃ κανεὶς σάβανο γιὰ ξένον τρεῖς πῆγες παννί. Ἀλλὰ οἱ γέροι τὸ ἔχουν τὸ σαβανὸ τους ἔτοιμον στὴν κασσέλλα τους. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ προσφέρῃ τὸ ὕφασμα διὰ τὸ σάβανον ὅποια ἔχει παννὶ στὸν ἀργαλειό;

ε') **Ἐνδύσεις καὶ στολισμός. Στέφανοι καὶ ἀνθη. Νεκρικός δακτύλιος.**

1. — Ποῖα ἐνδύματα ἐνδύουν τὸν νεκρὸν καὶ μὲ ποῖαν λέξιν τὰ διακρίνουν; (π.χ. νεκρικᾶτα (Ἀράχοβα), θανατίκια (Καλάβρυτα), χωμαῖσο, τὸ πονκάμισο, πὸν ἔχουνε γιὰ τὸ θάνατο (Λιανοκλάδι). Πῶς στολίζουν τὸν νεκρὸν, ἂν εἶναι νέος ἢ γέρον, ἄγαμος ἢ ἔγγαμος;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Πυλίαν κ. ἄ. «οἱ γέροι ἔχουν ἀφόρηγῃ ἀλλαξά, πὸν τὴν φυλᾶνε γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ (δηλ. γιὰ νὰ ταξιδέψῃ μὲ δαῦτα ὁ νεκρός στὸν κάτω κόσμον). "Ἄν εἶναι καμὰ νύνηψη, τῆς φοροῦνε τὰ νυφιάτικα τῆς». Εἰς τὸ Ἰνναχώριον τῆς Κρήτης «τοῦ βάνουν τὸ σάβανο καὶ ἀπέξω τοῦ βάνουν ἀφόρετα πὸν ἢ τὰ ἔχει ἐπίτηδες ραμμένα πρωτύτερα ἢ τοῦ τὰ ράβουν ἐκεῖνη τὴν ὥρα· τὴ βελόνα πὸν τὰ ράβουν, τὴν καρφώνουνε σ' ἓνα μαξιλάρι· γεμᾶτο νεραντζόφυλλα καὶ τὴν παίρνουν οἱ πεθαμένοι μαζί των». Εἰς τὴν Σέριφον «τοῦ βάζουν τὰ ἄλλα ροῦχα, ἀλλὰ δὲν τὰ κουμπώνουν, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ πετᾶ στὸν οὐρανό».

Εἰς τὴν Σπάρτην «ἄμα εἶναι ἀνύπαντρος, τοῦ βάζομε στεφάνι νυφιάτικο.

Τοῦ τὸ φέρνει ὁ νομός. "Αν εἶναι παντρεμένος, τοῦ βάζομε τὰ στεφάνια τοῦ γάμου του. "Οποῖος ἔρθῃ κραταίει λουλούδια καὶ τὰ βάζει ἐπάνω στὴν κάσσα». Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας «τοῦ βάζουν στὸ κεφάλι στεφάνι ἀπὸ κλῆμα, τριγυρισμένο μὲ ἄσπρο χαρτί, ἂν ὁ πεθαμένος εἶναι ἀνύπαντρος». Εἰς τὸ Λιβύσιον, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος ἄγαμος, «ἤδοντο γαμήλια ἕσματα».

Μὲ ποῖα ἄνθη στολιζοῦν κατ' ἐξοχὴν τὸν νεκρὸν; Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τὸν στολιζοῦν μὲ βασιλικό· «τὸν βασιλικὸ ποτὲ δὲν τὸν μεταχειρίζονται σὲ γάμο».

2. - Νεκροπάπουτσα. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τοῦ φοροῦν καινούργια παπούτσια χωρὶς πρόκες, γιὰ νὰ μὴν ἔχη βάρος τὸ σῶμα». Γενικῶς τὰ παπούτσια (ἢ οἱ παντόφλες) εἶναι ἀπαραίτητα «γιατὶ τὸν κόσμον, ποὺ γύρ' σε, θὰ τὸν γυρῶς πάλε δὲν κἀν' νὰ 'ναι ἀξπόλ'τους, νὰ πατῆ σ' ἀγκάθια».

3. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ. Π.χ. «Ὅσες θὰ βοηθήσουν στὸ ἄλλαγμα παίρνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὰ χέρια τους· κατόπιν τὸν ραντίζουν καὶ λένε: Χαλάλι ὅ,τι σ' ἔκανα, καὶ τοῦ βάζουν τὰ ροῦχα» (Κυδωνία). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θοράκης αἱ γυναῖκες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ, κόβουν ἀπὸ τὸ σάβανον ἓνα τετράγωνον τεμάχιον, τὸ ὁποῖον κατόπιν ράπτουν ἐπὶ τοῦ χιτῶνος των, γιὰ νὰ μὴ τρέμουν τὰ χέρια τους. Εἰς τὴν Ἰμβρον «κόβουν στὴ μέση μὰ λειτουργιὰ ζεστὴ καὶ βάζουν τὰ δάχτυλά τους, τὰ νύχια τους, μέσα ὅσες ἔπιασαν τὸ νεκρό».

ζ') Ἡ εὐχή καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα.

Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «ἀφοῦ ἀνεβολιάσουν (= σαβανώσουν) καὶ ἀλλάξουν τὸν νεκρὸν, ἔρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει τὸ συχωρευτικό, γιὰ ν' ἀναπαύσῃ ὁ Θεὸς τὴν ψυχὴν του. Τότε χύνουνε τὸ νερὸ ποὺ ἔχει τὸ σταμνὶ τοῦ σπιτιοῦ καὶ πᾶνε στὴ βρύση καὶ φέρνουνε ἄλλο, γιὰτὶ στὸ νερὸ αὐτὸ ἐπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ του, σὰν ἔσφαξε τὸν ἀποθαμένον». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. «ὅταν διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὸ νεκρό, σπάζουν ἐκεῖ ἔμπροσς ἓνα πιάτο».

Ποῖοι ὀφείλουν νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς; Τί κάμνουν, ἂν ἐξ ἀνάγκης ἀπουσιάσῃ κανεὶς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης;

ζ') Τὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου (τὸ διαλάλημα).

Πῶς ἐγένετο τοῦτο ἄλλοτε καὶ πῶς σήμερον; Π.χ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θοράκης «ὁ κλητὴν ἀνάφτης ἐγύριζε τὸ χωριὸν καὶ διαλαλοῦσε: ὁ αἰοίδιμος... ἀπέθανε καὶ νὰ δρίσετε εἰς τὴν κηδείαν του». Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν ἀναγγέλλουν τὸν θάνατόν τινος λέγουν: Χαρὰ τὸ σπῆναι σας, ὁ τάδε πέθανε». Εἰς τὴν Ἀγχιάλον ὁ κρᾶχτης κρατῶν ξύλινον κρόταλον περιήρχετο τοὺς δρόμους κρούων αὐτό.

η) Ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ.

1. - Ποῦ ἀποθίτουν τὸν νεκρόν, ἀφοῦ τὸν ἐνδύσουν; Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης ἢ ἔξω εἰς τὸ προστώων (χαγιάτι); Ποῦ τὸν τοποθετοῦν; Ἐπάνω εἰς σανίδας ἢ εἰς τὸ νεκροκρέββατο ἢ κάτω εἰς τὸ ἔδαφος; Π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην «ὅσο νὰ φέρουνε τὴν κάσσα, βάζουνε τὸν νεκρὸ σ' ἓνα σανίδι πὸν ἀκκουμπᾷ σὲ δυὸ καρέκλες». Εἰς τὴν Ὑδραν «παλαιότερα κάθε ἐνοριακὴ ἐκκλησία εἶχε ἓνα νεκροκρέββατο. Ἄμα ἐτελείωνε τὸ σαβάνωμα, ἔβαζαν τὸν νεκρὸ στὸ νεκροκρέββατο». Εἰς τὴν Κορώνην «θὰ στρώσουν χάμω ἓνα σεντόνι καὶ θὰ τὸν ξαπλώσουν ἐπάνω στὸ σεντόνι καταλιακοῦ (τ. ἔ. πρὸς Α.)

2. - Σχηματισμὸς τῆς σοροῦ. Πῶς τοποθετεῖται ὁ νεκρός; Μὲ τὸ πρόσωπον ἑστραμμένον πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμὰς ἢ πρὸς τὴν αὐλειὸν θύραν; Ποία ἢ ἐξήγησις τούτου; Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἢ ἀφήνεται ἀκάλυπτον; Πῶς σχηματίζονται αἱ χεῖρες; Ποίου χρώματος εἶναι αἱ ταινίαι, μὲ τὰς ὁποίας δένονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ;

3. - Τὸ νεκρικὸν προσκεφάλαιον. Μὲ ποίαν ὕλην γεμίζεται τοῦτο; π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην μὲ πορτοκαλόφυλλα, εἰς τὴν Βαμβακοῦ μὲ καρυδόφυλλα, εἰς τὰ Βρέσθαινα, τὰ Σφακιά κ. ἄ. μὲ φύλλα ἐλαίας, εἰς Βασσαρᾶν μὲ ἄχυρα. Εἰς τὴν Θοράκην ὡς νεκρικὸν προσκεφάλαιον χρησιμοποιεῖται τὸ γαμήλιον, πλήρες ἀνθέων τοῦ γάμου, ἐπιμελῶς φυλασσόμενον. Εἰς Τσανδῶ Θοράκης «τὰ λουλούδια, πὸν εἶναι ἐπάνω στὸ νεκρὸ, θὰ τὰ βάλουν στὸ μαξιλάρι ἀπὸ τὸ σπιτικὸ λινὸ παννὶ σ' αὐτό, ὅσες γυναῖκες εἶναι ἐκεῖ, θὰ βάλουν ἀπὸ δυὸ-τρεῖς βελονιές. Δὲν κάνει νὰ τὸ ράψῃ μιά. Θὰ τὸ βάλνε στὰ πόδια του μέσα στὸ κιβούρι καὶ στὸν τάφο ἢ σαβανότρα θὰ ρίξῃ μέσα στὸ μαξιλάρι καὶ λίγο χῶμα καὶ θὰ τὸ βάλῃ».

4. - Νεκρικαὶ λαμπάδες, ἀκοίμητο καντήλι, λιβάνι, εἰκόνισμα.

Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «μετροῦν τὸ ἀνάστημα τοῦ νεκροῦ μὲ βαμβακερὴ κλωστή καὶ τὴν μεταποιοῦν εἰς λαμπάδα, τὴν ὁποίαν καὶ ἀμέσως ἀνάπτουν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ. ἄ. «παίρουνε μέτρο μ' ἓνα φητὶλι ἴσια μὲ τὸ μπόι τοῦ νεκροῦ καὶ μ' αὐτὸ φκειάνουνε τὸ κερὶ μὲ τὰ ἴσια του. Ὑστερα τὸ μαζώνουν κολλιῦρα καὶ τὸ βάζουν πάνω σ' ἀστήθι τοῦ νεκροῦ. Ὅσο κερὶ ἀπ' αὐτὸ μείνῃ ἄκαγο, τὸ κόβουν σὲ τρεῖς κερὶὰ καὶ τὸ βράδν βράδν, τρεῖς μέρες στὴν ἀράδα, τὸ φέρουν καὶ τ' ἀνάβουν μέσα στὸ κιβούρι καὶ ρίχνουν καὶ νερό».

5. - Τί ἄλλο θέτουν πλησίον τοῦ νεκροῦ ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἐξεψύχησεν οὗτος; Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «θέτουν πινάκιον πλήρες σίτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στήνουνσι σταυροειδῶς δύο ἐσβεσμένα κηρία ἢ δύο μικρὰ καλά-

μα». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως «παρὰ τὴν λαμπάδα θέτουν ποτήριον πλήρες ὕδατος, ἵνα πίνη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ τινες προσέχουν εἰς τὸ ὕδωρ νὰ ἴδουν, ἂν ταράσσεται τοῦτο, καθ' ἣν ὥραν θὰ πίνη ἡ ψυχὴ». Εἰς τὴν Καστοριαν «βάζουν ἓνα ποτήρι νερὸ κ' ἓνα ποτήρι κρασί. Ὅποιο λιγοστέψη πρῶτα, αὐτὸ ἐζήτησεν ἡ ψυχὴ του νὰ πιῇ». Εἰς τὴν Λέσβον «βάζουν στὸ πλευρό του φωρί, λάδι, κρασί· θὰ τὰ πάρ' μαζί τ'». Εἰς τὴν Ἰμβρον «βάζουν μιὰ πέτρα κ' ἓνα ποτήρ' νερό». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Πόσας ἡμέρας ἀφήνονται ταῦτα ἐκεῖ καὶ διατί; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς συνηθείας αὐτὰς δοξασῖαι περὶ ψυχῆς;

6. - Ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἐν τῇ προθέσει, ὡς προσφορὰ τῆς κόμης ὑπὸ συγγενῶν γυναικῶν, καρπῶν κλ. ὑπὸ ξένων γυναικῶν. Τὰ χαιρερείσματα. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἰμπρο τῶν Σφακίων «μόλις ξεψυχήσῃ ὁ ἄνθρωπος, οἱ ἀδελφές του, ἡ σύζυγος καὶ ἡ μητέρα του κόβουν τὰ μαλλιά τους καὶ σκεπάζουν τὸν νεκρὸ (ἢ τυλίγουν μ' αὐτὰ τὸν λαιμὸ τοῦ νεκροῦ). Οἱ μακρινὲς συγγενεῖς ξεπλέκουνε τὰ μαλλιά τους καὶ κλαῖνε καὶ τὰ τρανοῦνε κι ὅσα βγοῦνε τὰ δίδουνε στὸ νεκρό». (Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;) Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ἂν εἶναι καμιά πικραμένη, θὰ τοῦ πάη μαντζέττο (ἀνθοδέσμη), κινδῶνι, πορτοκάλι, νὰ πάη τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν ἄπάνω κόσμος». Εἰς τὴν Στενήμαχον «βάζουν ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ μῆλο ἢ ἄλλο φρούτο, γιὰ νὰ τὸ δώσῃ στὸν κάτω κόσμος τοὺς νεκροὺς συγγενεῖς ἢ γιὰ νὰ τὸ φάῃ ὁ ἴδιος στὸ ταξίδι του». Εἰς τὴν Ἰμβρον «ὅποιος θέλει νὰ στείλῃ κάτι τι τοὺς δικούς του πὸν πέθαναν ἐκεῖνον τὸν χρόνον, θὰ στείλῃ εἴτε ἓνα πιάτο σιτάρι εἴτε ζάχαρη εἴτε καρύδια ἢ ἀμύγδαλα. Τὰ θέτουν τριγύρω στὸ νεκρό, καθὼς καὶ ἄνθη, κεργιά καὶ λίβανο». Δίδουν καὶ γράμμα πρὸς μεταβίβασιν; (προβλ. μαζεῦει ὑπογραφεῖς (ἢ γράμματα) γιὰ τοὺς πεθαμένους).

7. - Ὁβολός. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ θέτουν νόμισμα (ἀργυροῦν ἢ χαλοῦν;) εἰς τὸ στόμα ἢ εἰς τὸ θυλάκιον ἢ εἰς τὸ ὑπόδημα τοῦ νεκροῦ; Πότε γίνεται τοῦτο; ὅταν ὁ νεκρὸς εὐρίσκειται ἐν τῇ προθέσει ἢ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ; Πῶς ὀνομάζεται τὸ νόμισμα τοῦτο καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν δίδεται εἰς τὸν νεκρὸν; Π.χ. *περατίκι* (= διὰ πέραμα, Μ. Ἀσία), *πέραντρο*, «γιὰ νὰ δώσῃ τὸν ἄγγελο καὶ νὰ περάσῃ τὸ γιοφύρι» (Τσανδῶ). Οἱ Κρητες «μέσα στὸ παπούτσι τοῦ νεκροῦ βάνουν ἓνα νόμισμα, μιὰ δραχμὴ, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μνήμα πὸν δὰ κείτεται» (Σητεία). Οἱ Λήμινοι «βάζουν στὴν τσέπη τοῦ νεκροῦ ἓνα μαντήλι μὲ λεπτὰ μέσα, 5 - 10 φράγκα, ὥσως χρωσῶν πούπετα, νὰ χ' νὰ πλευρώσ'». Ποῦ μαζί μὲ τὸ νόμισμα δίδουν εἰς τὸν νεκρὸν καὶ ἓνα κλειδί, «γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὴν θύρα τοῦ παραδείσου»;

8. - Νεκρικὸς δακτύλιος μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου. Ποῦ συνηθίζεται οὗτος;

θ') *Ἐπικήδειος θρήνος. Μοιρολόγημα.*

1. — Λέξεις και φράσεις σχετικαί με τὸν ἐπικήδειον θρήνον καὶ τὸ μοιρολόγημα. Π.χ. *Κόφτουνται, ρίχνουν τὰ μάγουλά τους, μαγουλοσέρονονται, τρανομαγουλίζονται, τζαγκουρομαδιοῦνται, στηθοδέρονεται, στηθοκρούεται, σκοτώνουν τὰ γόνατά τους, σιάχτες πάνω της* κτ. *Ἄρχινῶ ἢ σιῶ τὸ μοιρολόγι, πιάνω ἢ παίρνω τὸ μοιρολόγι ἢ καταλόγι ἢ ἀνακάλημαν* (Κύπρος) ἢ *σύθρηνο* (Νάξος) κτλ. *Λέει τὰ ἄγκώμια του* (Ἀράβοι), *ἀρχίζουν νὰ ἄγκωμιάζνα* (= νὰ μοιρολογοῦν) (Σκοπὸς) κτλ. Χαιρετισμὸς πρὸς τὸν νεκρὸν (Μάνη: *ἀδέρφρι, ἀδέρφρι*) καὶ εὐχαὶ πρὸς τοὺς πενθοῦντας: *Ζωὴ σὲ λόγου σας. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς χαρίσῃ τὴν ὑπομονή.* Ἄλλο *κακὸ νὰ μὴ δῆτε. Νὰ σᾶς ζήσουν τ' ἀποδέλοιπα. Τὴν εὐχὴν του νὰ ἔχουμε* κτ.

2. — Τρόπος μοιρολογήματος. Κατὰ ποίαν διάταξιν κάθηνται αἱ μοιρολογοῦσαι γυναῖκες; Καταγῆς ἢ ἐπὶ χαμηλῶν σκαμνίων ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων ἢ ἐπὶ πετρῶν; Ἀποτελοῦν ἓνα χορὸν ἢ διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχόρια; Ποία ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι καὶ κατὰ ποῖον τρόπον συνεχίζεται τοῦτο; Ρυθμικαὶ κινήσεις, ἔκφωνήσεις, θρήνοι καὶ κοπετοί: στηθοκοπήματα, τραύηγμα μαλλιῶν κτ. Χαιρετισμοί.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας «*διὰν μοιρολογοῦν, μπαμπουλώνονται σφιχτά, νὰ μὴ φαίνονται οὔτε τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο μοιρολόγι τὸ λένε ὄλοι. Πιάνει πρῶτα μὴ καὶ τὸ λέει καὶ ὕστερα τὸ πιάνουν κι ὄλοι οἱ ἄλλοι μαζί.* Ὑστερα πιάνει ἄλλος καὶ λέει ἄλλο, καθένας μετὰ τὴν σειράν του». Εἰς τὴν Σπάρτην «*τὸ πρῶτο μοιρολόγι τὸ λέει ἢ μάννα τοῦ νεκροῦ ἢ κάποιος ἄλλος καὶ ἀπαντοῦν οἱ ἄλλες πὸν εἶναι θλιμμένες...* Ἄν τύχη καὶ πῆ (ἢ ξένη) μέσα στοῦ μοιρολόγι τὸ ὄνομα τῆς μάννας, π.χ. «*Τὴ μάννα σου ποῦ τὴν ἀφήνεις;*» θὰ πιάσῃ τὸ χέρι τῆς μάννας νὰ τὴν χαιρετήσῃ. Ὁ χαιρετισμὸς γίνεται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο. Τὸ ἴδιο θὰ κάνη καὶ μετὰ ὄλους τοὺς ἄλλους πὸν θὰ πῆ τ' ὄνομά τους μέσα στοῦ μοιρολόγι χαιρετιῶνται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο». Εἰς τὴν Σάμην Κεφαλληνίας αἱ μοιρολογοῦσαι κρατούμεναι ἀπὸ τὰς χεῖρας σχηματίζουν ἄλυσιν. Εἰς τὰ Βρέσθαινα τῆς Λακωνίας διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχόρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει μίαν ἑξαρχον τοῦ θρήνου. Ἡ ἑξαρχὸν τοῦ ἡμιχορίου ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον μὲν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ ἡμιχορίου τῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὄλας μαζί τὰς γυναῖκας τοῦ ἄλλου ἡμιχορίου. Εἰς Ρεῖσοδερε «*οἱ πῶ στενοὶ συγγενεῖς, πὸν πᾶνε στοῦ νεκροῦ, κρατοῦνε ἀπὸ ἓνα μπρῖκι καφὲ ἢ ματζουράνα καὶ δίνουνε στοὺς πενθισμένους: «Ναί, πιέ τονε ν' ἀντέχης. Κ' ἢ Παναγία τὸ ἴπαθε καὶ νὰ ἔχης ὑπομονή».*

3. — Ὑπάρχει ἢ συνήθεια νὰ προσλαμβάνεται ξένη γυναῖκα, διὰ νὰ κλαύσῃ

τὸν νεκρὸν (μοιρολογίστρα); Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν πλήρωνα καὶ τραγουδοῦσε μὲ ξέπλεκα μαλλιὰ». Ποία ἢ ἀμοιβή της;

4. — Συνηθίζουσι αἱ γυναῖκες νὰ τραγουδοῦν μοιρολόγια καὶ ἐν γένει νὰ ἀσκοῦνται εἰς τὸ μοιρολόγημα κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας των εἰς τὸ χωράφι ἢ εἰς τὸν ἐργαλειόν;

5. — Αἱ μοιρολογοῦσαι αὐτοσχεδιάζουσι κατὰ τὴν περίστασιν ἢ τραγουδοῦν τὰ γνωστὰ δίστιχα μοιρολόγια; Ποῖα ἄλλα τραγούδια τραγουδοῦν κατὰ τὸ μοιρολόγημα; Π.χ. «*Ἡ Ἀρσφίτη καυκίστηκε πὼς Χάρο δὲ φοβάται*» κτλ.

ι') **Ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ** (τὸ ξενύχτισμα, ἢ παραμονή).

Διὰ ποίους λόγους παραμένουν ὅλη νύχτα ἤτοι ξενυχτοῦν τὸν νεκρό; Ἐξακολουθοῦν καὶ τὴν νύχτα οἱ θρηνοὶ; Διατί ὄχι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν φύλαξιν τοῦ νεκροῦ συνήθειαι;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «τὸν νεκρὸ πάντα τὸν ξενυχτᾶνε κάθονται γύρω-γύρω καὶ τότε φυλᾶνε. Προσέχουσι νὰ μὴ δρασκελίσῃ τίποτε τὸν πεθαμένο, ἔτσι καθὼς τὸν ἔχουσι χάμω, οὔτε γάτα οὔτε σκυλὶ οὔτε ἄνθρωπος ἀκόμη, γιατί βουρκολακιάζει». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τὴ νύχτα δὲ μοιρολογοῦνε. Μὲ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλιοῦ παύουσι τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ κλάματα, γιατί ὁ Χάρος πάει τοὺς νεκροὺς μὲ τὸ βασίλεμα νὰ πιοῦνε νερὸ καὶ τοὺς θολώνουν τὸ νερὸ τὰ κλάματα». Εἰς τὴν Καστορίαν, Αἰτωλίαν κ. ἄ. «βάζουσι φροῦτα τοῦ καιροῦ, μῆλα, καϊσιά, γιὰ νὰ ξενυστάξουν λέγε αἰνίγματα, παραμῦθια, γιὰ νὰ περᾶσῃ ἡ βραδεῖα». Εἰς τὴν Ὑδραν «σκεπάζουσι τὸ πρόσωπο τοῦ πεθαμένου μ' ἕνα μαντηλάκι ὡς τὸ πρωῖ. Τὸ μαντηλάκι αὐτὸ ὕστερα τὸ φυλᾶνε. Ἄν εἶναι γονιὸς ὁ πεθαμένος, τὸ μαντηλάκι αὐτὸ εἶναι ἡ εὐχή, κραταίει μέσα τῆ σκέπη τοῦ προσώπου του». Μὲ τί σκεπάζουσι τὸν νεκρὸν ἄλλοι; Εἰς τὴν Ἰσανδῶ Θράκης «ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ μείνῃ μιὰ βραδεῖα στὸ σπίτι, νὰ γίνῃ ἡ παραμονὴ του καὶ τῆς Παναγίας τὸ πικροβούκι. Παραμονὴ εἶναι τὸ τραπέζι, πὺν γίνεται τὸ βράδυ στὴν κάμαρα πὺν πέθανε. Ὁ νεκρὸς εἶναι στὴ μέση σκεπασμένος καὶ γύρω κάθονται καὶ τρώγουσι καταγῆς. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ γειτόνοι θὰ πᾶνε στὸ πικροβούκι τῆς Παναγίας. Ὁ καθεὶς θὰ πάγῃ ὅ,τι θέλει: φασούλια, ρύζι, ἐλιές, κρασί, ρακί, ὄλο νηστίσιμα τὰ περισσεύματα δὲν τὰ σηκώνουν, τὰ σκεπάζουσι μὲ τὸ ταβλομέσαλο, γιὰ νὰ ἔλθουν νὰ φάγουσι τὴ νύχτα οἱ ψυχές». Καὶ εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «τὸ βράδυ ἔστρωσαν γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ χάμω τραπεζομάντηλα, ἔβαζαν τὰ φαγητὰ ἐπάνω κ' ἐκάθιζαν ὅλοι ὅσοι θὰ ξενυχτοῦσαν τὸν νεκρὸ. Ἐτρωγαν κ' ἔπιναν κ' ἔκαναν συζῶριο». Ποῦ ἄλλοι συνηθίζονται τοῦτο;

Ἄν παρ' ὅλην τὴν προσοχὴν πὺν καταβάλλουσι, πηδήσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὸν νε-

κρὸν γάτα, τί κάνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακὸν ποὺ φοβοῦνται; Διατὶ φοβοῦνται ἰδιαιτέρως τὸ πήδημα τῆς γάτας;

α') *Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ*, ἐφ' ὅσον ὁ νεκρὸς εὐρίσκειται ἀκόμη ἐν τῇ προθέσει.

1. - Διὰ νὰ μὴ βρικολακιάσῃ ὁ νεκρὸς. Π.χ. ἡ σαβανώτρα τοῦ φράσσει τὸ στόμα μὲ βαμβάκι ἢ τοῦ ἐπιθέτει κήρινον ἢ ξύλινον σταυρὸν εἰς τὸ στόμα.

2. - Διὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του ὁ νεκρὸς τὴν τύχην του. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Θράκην «παίρουν μὲ μιὰ κλωστή ἢ μ' ἓνα σπάγγο τὸ μέτρο τοῦ πεθαμένου, πόσο εἶναι τὸ μᾶκρος του. Αὐτὸ τὸ χώνουν μέσα σὲ μιὰ τρύπα τοῦ τοίχου πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ ν' ἀφήσῃ τὴν τύχην του ὁ πεθαμένος, νὰ μὴν τὴν σηκώσῃ καὶ τὴν πάρῃ ἀπὸ τὸ σπίτι». Εἰς τὴν Καστορίαν «ἄμα πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης, ὁ πατέρας, παίρουν λίγες τρίχες ἀπὸ τὰ μαλλιά του, κόβουν κ' ἓνα νυχάκι, τὰ τυλίγουν σβῶλο σὲ κερί καὶ τὰ κρύβουν στὰ θεμέλια, στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ μείνῃ ἀπὸ τὸ νοικοκύρη κάτι μέσ' στὸ σπίτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀνασελίτσης αἱ γυναῖκες ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρὸν «τοῦ κόβουν τὰ νύχια ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, τὰ μπήγουν μέσα σ' ἓνα κομμάτι κερί καὶ τὰ ρίχνουν στὸ ἀμπάρι μὲ τ' ἀλεύρι, γιὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του τὸ κισμέτ ὁ πεθαμένος, ἀλλὰ νὰ μένῃ στὸ σπίτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Λευκάδος, ἂν ὁ νεκρὸς ἀφήνῃ μικρὰ παιδιά, τοῦ βάζουν ἐπάνω στὸ στήθος ἢ στὸ δεξιὸ χερὶ ὀλίγο ψωμί καὶ παρακινοῦν τὰ παιδιά του νὰ τὸ πάρουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ φάγουν. Εἰς τὰ περὶ χωρία Ἀδριανουπόλεως «ἐνῶ ὁ νεκρὸς εἶναι ἐκτεταμένος μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, περιφέρουν πέριξ αὐτοῦ τρεῖς φορὰς τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα φυλάττουν ἐν κιβωτίῳ, ὅπως ἡ ἀφθονία τοῦ σίτου μείνῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ».

3. - Διὰ νὰ δέσουν ἢν ἂ καρφώσουν τὸν Χάρον. Ἐξορκισμοί, κατάδεσμοί, καταπαταλεύσεις. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν «μόλις πεθάνῃ κανεὶς, δένουν ἓνα μαντῆλι στὸ κάγκελλο τῆς σκάλας, γιὰ νὰ δέσουν τὸ κακό». Εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ τὰ χωρία τῆς Μαντινείας «κόπτουν ἐκ τοῦ σαβάνου μακρὰν λωρίδα, τὴν ὁποῖαν ἀναστῶσι πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ εἰς τὴν δοκὸν τῆς στέγης, «γιὰ νὰ δέσουν τὸν Χάρο, ἂν ξανάρθῃ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Διδυμοτείχου «ὄντα σηκώνουμι τὸν πεθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφὶ κεῖ ἀπ' θὰ τιλειώσ' κὶ τὸν σκιπάζμω σὴ γῆς¹⁾, νὰ μὴν πιθάν' ἄλλους». Εἰς τὸ χωρίον Γρίζι «μπήγουνε μιὰ πρόκα χάμου», εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία καρφιά κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Εἰς τὴν Σκῦ-

¹⁾ Τὸ δάπεδον τοῦ σπιτιοῦ εἶναι χωμάτινον.

ρον «τὸν παλιὸ καιρὸ, σὰν πέθαινε ἡ μάνα ἢ ὁ πατέρας, ἔπαιρναν τὸ μεγαλύτερο παιδί, τὸ ἔγδυναν θεόκωλο καὶ τὸ ἔβγαζαν ἔξω στὴν πόρτα, στὸ σκαλοπάτι, νὰ τὸ δῆ ὁ Χάρος, νὰ φοβηθῆ καὶ νὰ φύγῃ, νὰ μὴν ξαναρθῆ. Ἐκεῖ πάνω στὸ κατώφλι τὸ ἔλουζαν καὶ τ' ἀπόνερα τὰ ἔρριχναν στὶς τέσσερες γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ Χάρο».

4. — Ἄλλαι σχετικαὶ συνήθειαι: ἕνα χρόνο δὲν φυτεύουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ πεθαμένου τίποτε, γιὰ νὰ μὴ ρίξῃ μαζί μὲ τὸ φυτὸν ρίζες καὶ ὁ θάνατος Ποῖα εἶναι ἡ συνήθεια, ἂν εἰς τὸ ἴδιον σπίτι ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποθάνῃ καὶ ἄλλο πρόσωπον; Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον βάζουν ἐπάνω εἰς τὸ λείψανον μιὰ κλειδαριά, εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στὸ χρόνο μέσα στὸ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δευτέρου τὴν τσέπη μιὰ κοντσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουνε μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

Γ') Ταφή.

α') Ἡ ἐκφορὰ (τὸ ξόδι ἢ τὸ σήκωμα τοῦ νεκροῦ).

1. — Τὸ φέρετρον. Ποῖαι αἱ κατὰ τύπους ὀνομασίαι του; Π.χ. νεκροκρέββατο, ξυλοκρέββατο (Κεφαλλ. Ἄδριαν.), κιβούρ' (Πάνορμος), κάσσα, νεκρόκασσα (Νάξος, Πυλία), καδελέττο (Ἄν. Κρήτη), καντελέττο (Ἄμοργός), καντηλόττο (Παξοί), λαττέρα (Χίος, Σάμος, Μεσσηνία), λιττέρα (Σέριφος), τσιβέρα (Σίφος), στάγκα (Κύθνος), τέμπλα (Ἀρτοτίνια), ταπιούτιν (Κύπρος) κτλ.

Ποῦ μεταχειρίζονται ἐν κοινὸν φέρετρον, ἀνήκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν ταφὴν ὄλων τῶν ἐνοριτῶν (ἢ μόνον τῶν πτωχοτέρων); Πῶς ἐνταφιάζεται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ νεκρός; Χωρὶς κάσσα; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπ. «στὸν τάφο στρώνουν κυπαρίσσια κ' ἕνα μαξιλάρι μὲ χῶμα καὶ θάφτουν τὸ νεκρό. Οἱ παλιοὶ ἄφηναν κατάρα: «Μὴ με θάψετε σὲ κάσσα! θέλω ἐκεῖ κάτω στὸ χῶμα νὰ με θάψετε». Καὶ μοσκοβολαεὶ ὁ τάφος ἀπ' τὰ κυπαρίσσια».

Σχῆμα καὶ τρόπος κατασκευῆς τοῦ φερέτρον. Π.χ. εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «τὸ κιβούρι τὸ κάνουν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ νεκροῦ τὸ μέτρο τὸ παίρνουν μὲ ἄγρια κληματοῖδα καὶ τὴν βάζουν μέσα στὸν τάφο». Εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «παλιότερα ἔπαιρναν τοὺς ἀνθρώπους στὴν τέμπλα, φορεῖο ἀπὸ ξύλα, καὶ πάγαιναν καὶ τοὺς ἔθαφταν σήμερα τοὺς βάνουν στὴν κάσσα παίρνουν μέτρο ἀπ' τὸ λείψανο μὲ μιὰ βέργα ἀπὸ βάτο. Μ' αὐτὸ μετροῦνε τὰ σανίδια καὶ τὰ κόβουνε ἴσια ἴσια. Ἄν τὴν φκιάσουνε μεγαλύτερη, πεθαίνει κι ἄλλος ἀπ' τὸ σπίτι τὸ μέτρο αὐτό, δηλ. τὸ βάτο, τὸ κόβουν καὶ τὸ κάνουν τρεῖς σταυροὺς καὶ τοὺς πετᾶνε μέσα στὴν κάσσα, ἕναν στὸ κεφάλι, ἕναν στὴ μέση κ' ἕναν στὰ πόδια, πρὶν

τὸν *χάσουν*». Εἰς τὸ Γύθειον «ἡ κάσσα περιβάλλεται διὰ λευκοῦ ὑφάσματος, ἂν ὁ ἀποθανὼν κατέλιπε τέκνα ἄρρενα, ἄλλως περιβάλλεται διὰ μέλανος».

2. — Ποῖοι σηκώνουν τὸν πεθαμένο; Οἱ συγγενεῖς του (τὰ παιδιὰ του, τ' ἀδελφία του) ἢ εἰδικοί νεκροφόροι ἐπ' ἀμοιβῇ (*σηκωτάδες ἐν Χίῳ*); Συνοδεύουν τὴν ἐκφορὰν ὑποχρεωτικῶς τὰ μέλη τῆς συντεχνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ὁ ἀποθανών;

3. — Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἢ μένει ἀκάλυπτον; Διὰ ποῖον λόγον; Π. χ: ἐν Μάνῃ ὁ νεκρὸς καλύπτεται, «ἵνα μὴ πάθωσιν αἱ ἔγκυοι βλέπουσαι τυχὸν αὐτόν». Ποῖοι οἱ φερόμενοι λόγοι ἄλλοῦ;

4. — Ποῖον ἔθιμον ἐπικρατεῖ, ὅταν βγάζουν τὸν νεκρὸν ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. σπάνουν τὸ πιάτο (ἢ τὴν λεκάνην) ποῦ εἶχαν τὸ κρασί ἢ τὸ ξίδι, μὲ τὸ ὁποῖον ἔπλυναν τὸν νεκρὸν, ἢ μίαν στάμναν μὲ νερὸ ἢ ἕνα ποτήρι ἢ τὴν κεραμίδα, ποῦ εἶχαν τὸ θυμίαμα ἢ ὅ,τι ἄλλο ποῦ σπάει. Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «*χύνουν ὅσο νερὸ ἔχουν στ' ἀγγεῖα καὶ πηγαίνουν στὴ βρύση καὶ παίρνουν καινούργιο*». Εἰς τὸ χωρίον Γρίζι τῆς Πυλίας «*τοσακᾶνε ἕνα κανάτι, σπάζουν τὸ χουλιάρι του καὶ μπήγουνε καὶ μιὰ πρόκα χάμου*». Ὁμοίως εἰς Ραβδᾶν τῆς Μεσημβρίας «*ὅταν βγάζουν τὸν νεκρὸ, χτυποῦνε ἕνα καρφὶ κεῖ, ποῦ ἔταν ὁ νεκρὸς καὶ σπᾶνε κ' ἕνα αὐγὸ καταγῆ*». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*ὅταν σηκών' νε τὸ νεκρὸ καρφῶν' νε τρεῖς καρφιά πάμ' στὰ σανίδια ποκάτ' πὲ τὸ κρεββάτ'*. Πὰ στὸ στρῶμα *ρίχν' νε ἕνα σίδερο, χύν' νε καὶ κομμάτ' νερό, πλύν' νε τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ οἱ ἄνθρωποι, νὰ εἶναι κρωσωνοί*». Εἰς τὰ Μάλγαρα «*ἅμα ἐκφέρουν τὸν νεκρὸν τῆς οἰκίας, ρίπτουν ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ τὴν πυροστιὰν ἀνάποδα (ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὴν ἐστίαν), ρίπτουν τὰ νεκρικά ἐνδύματα ἔξω τῆς οἰκίας καὶ τὰ φέρουν πρὸς πλύσιν*». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Ποῖος θραύει τὸ ἄγγειον; στενός τις συγγενῆς ἢ φίλος τοῦ ἀποθανόντος; ἢ κάποια γυναῖκα ἡλικιωμένη; Διατι ἀπαγορεύεται τοῦτο εἰς νέον; Ποία ἐξήγησις δίδεται διὰ τὴν θραῦσιν τοῦ ἄγγείου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ; (π.χ. *γὰ νὰ σοιάξουνε τὸ Χάρο — νὰ τ' ἀκούσῃ ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴν ξανάρθῃ, νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ στὸ κεφάλι τοῦ Χάρου ἢ ἄλλο τι*;) Τί ἐπιλέγει ὁ θραύων τὸ ἄγγειον; (π.χ. *νὰ 'ναι σιδερένιοι οἱ πιανοί! ἢ ἔνανε μᾶς ἐπῆρες, μωρὲ Χάρε, νάντοτος!* Ἀλλοτε δὲ μᾶς παίρνεις, ἢ, ὅπως σπάζει τὸ κεραμίδι, ἔτσι, ρὲ Χάρο, νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι σου, ἂν ξανάρθῃς). Ποία ἢ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

β') Ἡ νεκρώσιμος πομπή.

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖος προηγεῖται; Π.χ. εἰς τὴν Σίφνον «*προηγεῖται παῖς κρατῶν τὸ κἀντι, ὄργανον χαλκοῦν ἐν εἶδει κώδωνος*

ἀνεστραμμένον, τὸ ὁποῖον κρούει πενθίμως». Εἰς τὸ Ἰσμαλί Μαργάρων «τῆς νεκρικής πομπῆς προηγείται γυνή κρατοῦσα ἐπὶ κεφαλῆς *σιδ' ροσίν'* περιέχον πέντε *φλαγοῦνες* (= ἄρτους πεπατημένους ὡς πίττες) καὶ τυρὸν ἢ ἐν νηστησίμοις ἡμέραις κουκιὰ νερόβραστα, λέγονται δὲ *σχώριο*». Εἰς τὴν Ἰσοτινάν «*ἄμα ξεκίναγαν νεκρὸ ἀνύπαντρο, τουφέκαγαν. Μπροστά ἀπ' τὴν κηδεῖα πάϊνι ὁ μαῦρος φλάμπουρας. Στὸ σταυρό, πὸν ἦταν στὴν κορφή στὸν φλάμπουρα, ἔμπηγαν τρία μῆλα. Τὸν φλάμπουρα τὸν ἔμπηγαν στὸν τάφο καὶ γύριζαν*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

Εἰς τὴν Τσανδὼ τῆς Θράκης «*μπροστά πηγαίνει τὸ κιβουροκάπακο, οἱ κουλικές, τὰ κουφέτα καὶ οἱ ἐλιές (διὰ τὸ σχώριο), ὁ Σταυρός, τὰ Ἐξαπτέρυγα, ὁ παλᾶς καὶ κατόπι τὸ λείψανο. Ἀπὸ πίσω πρῶτα οἱ ἄντρες καὶ μετὰ οἱ γυναῖκες*». Ποῖος χρησιμεύει ὡς σταυροφόρος κατὰ τὴν κηδεῖαν; Π. χ. ἐν Λακωνίᾳ τὸν σταυρὸν φέρει ὁ τελευταῖος πενθῶν, δηλ. ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου τελευταῖον ἀπέθανεν οἰκεῖός τις.

2. — Τιμαὶ ἀπονεμόμεναι εἰς τὸν νεκρὸν. Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν συνοδευόντων ἱερέων; (3-5-7-9, δηλ. πάντα μονός;) Ποῦ εἰς τὰς κηδεῖας μεταχειρίζονται τὸ πέπλο καὶ τὴς νιόλτσες; Π. χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «*μετὰ τὰ Ἐξαπτέρυγα καὶ τὸν Σταυρὸν ἀκολουθοῦσε τὸ πέπλο, ἓνα μεγάλο μαῦρο βελουδο μὲ μιὰ χρυσῆ νεκροκεφαλὴ καὶ δύο κόκκαλα εἰς τὸ μέσον, καὶ ἀγγελούδια εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ πέπλο τὸ κρατοῦσαν τέσσαρες καὶ δύο κρατοῦσαν εἰς νιόλτσες, μεγάλες ἄσπρες λαμπάδες. Καὶ τὰ δύο τὰ ἔπαιρναν ἐπὶ πληρωμῇ ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν*».

3. — Παρακολουθοῦν αἱ γυναῖκες τὴν κηδεῖαν καὶ μάλιστα αἱ νέαι, ἢ ἀναμένουν εἰς ὄρισμένον μέρος, διὰ ν' ἀσπασθοῦν τὸν νεκρὸν; Π. χ. εἰς τὴν Χίον αἱ γυναῖκες κάθηνται εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μοιρολογοῦν, ἕως ὅτου ἡ νεκρική συνοδεία ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὴν οἰκίαν· ἐκεῖ, ἔξωθεν τῆς οἰκίας, δίδεται τρισάγιον, αἱ δὲ οἰκεῖαι ἀσπάζονται τὸν νεκρὸν καὶ ἡ συνοδεία ἐξακολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς ἕως τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου. Εἰς τὴν Μάνην αἱ γυναῖκες ἀναμένουν ἔκτος τοῦ ναοῦ μοιρολογοῦσαι, καθ' ὃν χρόνον ἐντὸς αὐτοῦ ψάλλεται ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, εἰς δὲ τὴν Νίσυρον σχηματίζουσαι κύκλον εἰς τὸν νάρθηκα ἐξακολουθοῦν νὰ μοιρολογοῦν. Ὁμοίως εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, «*οἱ γυναῖκες δὲν μπαῖναν πρῶτα μέσα (στὴν ἐκκλησία). Κάντανε στὸ πρόκλιτο καὶ ντὴ μαργορούσανε μὲ ρακιά ποῦταν λιγοθυμισμέν'*».

4. — Παρακολουθοῦν τὸ λείψανον οἱ γονεῖς, ὅταν εἶναι ὁ πρῶτος νεκρὸς τῆς οἰκογενείας; Π. χ. εἰς τὴν Λακωνίαν ὁ πατὴρ δὲν παρακολουθεῖ τὴν κηδεῖαν ἄρρενος τέκνου του, διότι ἄλλως δὲν ἔχει ἐλπίδα νὰ γεννήσῃ ἄλλο ἄρρεν. Εἰς τὴν Χίον οἱ οἰκεῖοι δὲν συνοδεύουν τὸ λείψανον μέχρι τοῦ τάφου, ἀλλ' ἐπι-

στρέφουν ἀπὸ τὸ ἡμισυ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ τάφου εἰς τὴν οἰκίαν.

5. — Εἰς τὴν Μάνην κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ «*σπεύδουν ταχέως*» πρὸς τὸν ναόν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ πῶς ἐξηγεῖται ἡ σπουδὴ αὐτή;

γ') *Ἡ περιφορὰ διὰ τῶν ὁδῶν.*

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ περιφέρουν τὸν νεκρὸν ἀνὰ τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου; Ἐξακολουθοῦν οἱ θρηνοὶ καὶ οἱ κοπετοὶ τῶν γυναικῶν καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν; Τί συνηθίζουν νὰ κάμνουν οἱ περιούκοι κατὰ τὴν διέλευσιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος τὸν νεκρὸν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν «*τὸν περνοῦν βόλτα κι ἀπὸ τὴν ἀγορὰ*», εἰς δὲ τὴν Ὑδραν «*τοῦ κάνουν μεγάλη βόλτα ἂν εἶναι μάλιστα νέος, τὸν περνανε ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν φίλων, ἀπὸ τοὺς δρόμους πὸν πέραγαε, ἀπὸ τὸ μαγαζί του*». Εἰς τὴν Κορώνην καὶ τὰ περίεχωρῖα «*τὸ λείψανον τὸ περνοῦν ἀπ' ὄλο τὸ χωριὸ ἀπ' ὅποιο σπίτι κι ἂν περάσῃ μπροστὰ σφαλοῦνε τὰ παράθυρα καὶ τὶς πόρτες καὶ χύνουνε στὸ δρόμο τὸ νερὸ πὸν εἶναι μέσα στὸ κανάτι, καὶ πᾶνε ὕστερα στὴ βρῦση καὶ φέρουν ἄλλο*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τοὺς Ἐπιβάτες τῆς Θράκης «*ρίχνουν ἀπὸ τὸ παράθυρο τὸ νερὸ τῆς κάμαρας, γιὰ νὰ δροσιση ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ καὶ νὰ πιοῦν οἱ πεθαμένοι*». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἂν τύχη νὰ διέλθῃ λείψανον πρὸ τῆς οἰκίας, χύνουν ὅλον τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ οἰκίᾳ ὕδωρ, διότι ἐν ταύτῃ περιπτώσει τὸ νερὸ εἶναι *θρασιον* (θρασὺν) ἤτοι ἀκάθαρτον, ἀχρηστον, μίσημα τῆς οἰκίας καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ χυθῆ ἀμέσως, διὰ νὰ καθαρισθῆ ἡ οἰκία, *γιατὶ σκουληκιάζει τὸ νερὸ, ὅταν διέλθῃ τὸ λείψανον*. Εἰς τὴν Σκύρον «*βγαίνουν καὶ χύνουν νερὸ ἔξω ἀπὸ τὶς πόρτες, γιὰ νὰ γλιστήσῃ ὁ Χάρος, νὰ μὴ μπῆ καὶ πάρῃ κανένα*». Ποῖα ἐξηγήσις ἐπικρατεῖ εἰς τὸν τόπον σας σχετικῶς μὲ τὸ ἔθιμον αὐτό; Μήπως συνηθίζουν νὰ ρίπτουν καὶ συντρίβουν εἰς τὸν δρόμον τὸ πῆλινον ἄγγειον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχυσαν τὸ νερόν;

Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ νεκροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Χίον ἡ νεκρικὴ συνοδεία ὀφείλει νὰ κάμῃ πάντοτε δεξιὰ τὸν γῦρον, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Εἰς τὴν Κορώνην πρέπει νὰ *σταυρώσουν τὸ δρόμο*, δηλ. κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ νεκροταφεῖον νὰ μὴ διέλθουν ἐκ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, ἀλλὰ νὰ τὴν τάμουν μόνον ἐγκαρσίως. Εἰς τὴν ΝΑ Μακεδονίαν «*ὅταν περῶν κηδεῖα, ὅλοι παίρνουν στὰ χέρια τῶν ἑνα κομματι σίδερο ἢ ἑνα σιδερένιο εργαλεῖο, γιὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὸ σίδερο*». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχουν αἱ συνήθειαι αὐταί;

δ') 'Ο ένταφιασμός.

1. - 'Ο τάφος. 'Υπάρχουν τάφοι οικογενειακοί εἰς τὸ νεκροταφεῖον (ὡς ἐν Μάνη) ἢ εἰς τὸ ὑπόγειον ἰδιοκτητοῦ ἐκκλησίας, (γονικὸν ἐν Χίῳ, θαφτικὸ ἐν Ἰθάκῃ);

Ποῖαι διατυπώσεις τηροῦνται, ὅταν ἀνοίγουν παλαιὸν τάφον, διὰ νὰ θάψουν ἄλλον νεκρὸν; Π. χ. εἰς τὴν Κρήτην «*τις τέσσερεις πρώτες σκαπεθιές πρέπει νὰ τις παίξη σταυρωτὰ ὁ παπᾶς· ἄλλοιῶς εἶναι κίνδυνος νὰ γραντίση (= νὰ πειραχτῆ ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα) κῆνος ποῦ θὰ τὸν ἀνοίγη. Κι ὅσοι θέλουν νὰ βλέπουν τοὺς πεθαμένους πιάνουνε χῶμα ἀπὸ τις τέσσερεις αὐτὲς σκαπεθιές*».

Τὸ μέτρον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*μὲ μὰ βέργα παίρνουν τὰ ἴσια τοῦ νεκροῦ καὶ μετροῦν κάτω στὴ γῆ*».

*Ἄλλοι τρόποι κατασκευῆς τοῦ τάφου· π. χ. εἰς τὴν Τατάρναν Ἐργαζῶν «*μπήχουν πλάκες ἀπὸ τις τέσσερεις πλευρὰς τοῦ τάφου, τις φυλάχτρες, καὶ ὕστερα πλακοστρώνεται ἀπὸ πάνω ὁ τάφος σὰν ἁλώνι*».

2. - Τὸ κατέβασμα τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ ἡ κατάθεσις του ἐν αὐτῷ. Λύσιμο χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐπιθέματα ἐπὶ τοῦ στόματος κλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «*τοῦ λύνουν τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, γιὰ νὰ ἴναι ἐλεύθερος νὰ πετᾷ. Γράφει κατόπιν ὁ παπᾶς πάνω σ' ἓνα γλαστράκι (κεραμίδι) μίαν πεντάλφα καὶ τοῦ τὸ βάζει στὸ στόμα, γιὰ νὰ μὴ βρικολακιάση*». Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «*ἡ σαβανώτρα θὰ κατέβῃ στὸν τάφο νὰ πάρῃ τὰ ροῦχα του, θὰ τὸν σκεπάσῃ καὶ τὸ πρόσωπο μὲ τὸ παννί, ποῦ τὸν σκέπασαν στὴν παραμονή, θὰ λύσῃ τὰ χέρια, τὰ πόδια καὶ τὸ σαγόνι, θὰ πάρῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ μαλλιά καὶ θὰ βάλῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ λουλούδια (ἢ μὲ τὸ χῶμα)*». Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ὁ ἱερεὺς «*πλάττει μικρὸν σταυρὸν ἐκ κηροῦ καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ βάλλει βῶλον λιβάνου, προσαρμύζει δὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ νεκροῦ. Ἐπίσης ἐπὶ κεραμιδίου, εἰλημμένου ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ, χαράττουσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ τὰ γράμματα ΙΣ-ΧΣ-ΝΙΚΑ καὶ τὸ ἐπιθέτουν ἐπὶ τοῦ κηρίνου σταυροῦ, ἵνα μὴ βρικολακιάση*». Εἰς τὴν Κύμην ὁ ἱερεὺς «*ἐγγράφει εἰς βήσσαλον (= ὄστρακον) τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ καὶ τὸ ῥίπτει εἰς τὸν τάφον*».

*Επαναλαμβάνεται τὸ μοιρολόγημα, ὅταν ὁ νεκρὸς τοποθετῆται παρὰ τὸν τάφον; Κατὰ τινα ἀνακοίνωσιν «*εἰς παλαιότεραν ἔποχην εἰς τὴν Πάνορμον ὑπῆρχαν μοιρολογίστρες καὶ τὰ βιολιά ἔπαιζαν πένθημα*». Εἶναι ἀκριβῆς ἢ πληροφορία αὕτη;

3. - Ποία ἡ ἐνέργεια τοῦ ἱερέως, ὅταν ἐκφωνῇ τὸ «*Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει;*» Τί ἐπιχέει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ; ὕδωρ ἢ οἶνον ἢ ἔλαιον; ἢ πηλόν, τὸν ὁποῖον κατασκευάζει ἐπὶ τοῦ πύου; Θραύεται τότε καὶ ἡ λάγνηος ἢ τὸ ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποῖου γίνεται ἡ «*χοῆ*» αὕτη; Ὑπάρχει ἢ συνήθεια ἀντὶ ἀγγείου νὰ θραύεται

ἐπὶ τοῦ τάφου ἓνα κεραμίδι; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ θραύσματα; ἐντὸς τοῦ τάφου; Τί κάμνουν τότε καὶ ὅλοι οἱ συνοδεύοντες τὴν κηδεῖαν;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «ὁ ἱερεὺς λέγων: Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ... θραύει τὴν ἔχουσαν τὸ ὕδωρ λάγνηνον καὶ ρίπτει αὐτὴν ἐν τῷ τάφῳ», ἐνῶ ἄλλοῦ (Τσανδῶ, Κίος, Ἀμισός, Ρεΐσδερε) χύνει σταυρωτὰ οἶνον ἐκ φιάλης ἐπὶ τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὰς Κυδωνίας «ὁ παπᾶς χύνει λίγο λάδι σταυρωτὰ πάνω στοῦ νεκροῦ, λειώνει κατόπιν χῶμα μαζί μὲ κρασί ἐπάνω στοῦ φκνάρι, τὸ χύνει ἐπάνω στοῦ νεκροῦ καὶ λέει: «Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ὁ παπᾶς παίρνει χῶμα ἀπὸ χάρω καὶ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγίας καὶ τ' ἀνακατεύει, νὰ γίνῃ λάσπη, καὶ ἀλείφει τὰ μάτια τοῦ πεθαμένου νὰ χορτάσουννε, γιὰ τὸ μάτι εἶναι ἀχόρταγο. Τὴν ὥρα πού τὸ κάνει αὐτὸ λέει: Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ὁ παπᾶς ἤθελ' ἂ μνημονέψ' κ' ἔπαιρνε μὲ τὸ φκνάρ' χῶμα κ' ἔριχνε ἀπάν' τὸ λάδ' σταυρὸ καὶ τὸ σκόρπαγε ὄλο ἀπάν' στοῦ σῶμα τ' πεθαμέν' κ' ἔλεγε:

*Χόρτασ', ἀχόρταγε,
χώρησ', ἀχώρηγε,
αἰωνία σου ἡ μνήμη! (τρὶς)*

Ἔστερα ἔπαιρνε ἓνα κεραμίδ', χάραξι ἀπάνου ΙΣ-ΧΣ-ΝΙΚΑ, οἷλα τὰ κακὰ σκορπᾶ κὶ τὸ ἔδινε τὸ νεκροθάφτ' κὶ τὸ ἔβαζε στοῦ στόμα τ' πεθαμέν'. Ἔστερα βάζαν τὸ καπάκ' κ' ἡ κόσμους θὰ νὰ ἔριχνε χῶμα τρεῖς φορὲς καὶ θὰ νὰ τὸν σχωρονοῦσε». Εἰς τινὰ μέρη, ἀφοῦ τοποθετήσουν τὸν νεκρὸν ἐντὸς λάκκου, ρίπτουν ἐπ' αὐτοῦ ἀναμμένους ἀνθρακας, ἐπιχύνοντες καὶ κανδήλιον. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, ἀφοῦ θιάψουν τὸν νεκρὸν, ὅλοι οἱ συνοδεύοντες ρίπτουν ὀλίγον χῶμα καὶ λέγουν: «Οὔτι σύ ἔπε μένα, οὔτε γὼ ἔπε σένα», εἰς δὲ τὴν Ἀμισὸν «πίνοντες οἶνον (διὰ συχώριον) σπένδουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου, τρώγοντες καὶ κόλλυβα».

4. — Ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν. Τροφαί, ποτά, κοσμήματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, συνθηπιόμενα μετὰ τοῦ νεκροῦ ἢ τιθέμενα ἐπὶ τοῦ τάφου.

Παραδείγματα: Εἰς χωρία τῆς Ἀδριανουπόλεως «συνθάπτουσι τὸ σταμνίον τοῦ ὕδατος πλήρες, ἵνα πίνῃ ὁ νεκρὸς κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ὁδοπορίαν», ὁμοίως εἰς τὰς Καρυὰς Θράκης «μετὰ τοῦ νεκροῦ ἐν τῷ τάφῳ κλείουσι λάγνηνον πλήρη ἠγιασμένου ὕδατος καὶ λοιπά», εἰς δὲ τὰ Σβέρδια Λήμνου «βάζουν ἓνα ποτήρ' νερὸ μέσ' στοῦ χῶμα». Εἰς τὴν Κύπρον «ρίπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ πινάκιον ἐκεῖνο μετὰ τοῦ σίτου, ὅπερ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἔφερον ὡς προσφορὰν εἰς τὸν νεκρὸν». Εἰς τὴν Στενήμαχον, μόλις χωθῆ τὸ φέρετρον, οἱ παριστάμενοι «ρίχνουν πάνω στὸν τάφο κόλλυβα, κρασί, κὶ ἄν

είναι νέος, γλυκύσματα». Εἰς τὴν Θοράκην «τοῦ ρίχνουν καὶ λεφτά, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ ταξίδι του στὸν κάτω κόσμον». Εἰς τὴν Μάνην «συνθάπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ πολλάκις πράγματα προσφιλῆ εἰς αὐτὸν καὶ τὰς τιλλομένας τρίχας ρίπτουσιν εἰς τὸν τάφον· ἢ χήρα κόπτουσα μέρος ἐκ τῆς ἐρυνθῆς ταινίας τῆς ἐσθῆτος της, τὸ ρίπτει εἰς τὸν τάφον. Εἰς τὴν Λέσβον, «ἅμα εἶναι γριά, βάζουν (μέσα στὸν τάφο) ἀδράχτ', γιὰ νὰ κἀν' κ' ἐκεῖ ἀδράχτ'», εἰς τὰ χωρία δὲ τῆς Πυλίας «τὰ παλιὰ χρόνια, ἂν τύχαινε νὰ πεθάνῃ κανεὶς μεγάλος, τοῦ βάνανε στὰ χέρια του τὸ δερπάνι, πὼς εἶναι ζευγολάτης, γιὰ νὰ πάῃ νὰ θερίσῃ στὸν κάτω κόσμον». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «σὲ νέες γυναῖκες βάζουν τσατσάρα καὶ γυαλί, σκουλαρίκια, δαχτυλίδια», εἰς δὲ τὰς Καρυὰς Θοράκης «ἐὰν ὁ νεκρὸς εἶναι μαθητῆς, θέτουσι πλησίον τοῦ προσκεφαλαίου βιβλία, ἐὰν γέρων, κομβολόγιον», ὁμοίως εἰς τὴν Μακεδονίαν τὰ παιγνιδάκια ἐνὸς παιδιοῦ, τὰ βιβλία καὶ τὸ μελανοδοχεῖον ἐνὸς μαθητοῦ κλπ. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον; Τοποθετοῦνται τροφαὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸν τάφον ἅμα τῷ ἐνταφιασμῷ;

5. - Σχώριο (ἢ μακαριά) παρὰ τὸν τάφον. Τί συνηθίζουν νὰ μοιράζουσι εἰς τοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν ταφήν; κόλλυβα ἢ ψωμάκια, εἰδικῶς παρασκευαζόμενα πρὸς τοῦτο; Πὼς ὀνομάζονται καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «μοιράζουσι ψυχούδια ἢ λουκούμα· κάνουν δηλ. πιτταλιές, τις κόβουν τετράγωνα καὶ βάζουν κανέλλα καὶ σουσάμι ἄπάνω καὶ τις ρίχνουν στὸ φοῦρο· βράζουσι καὶ στᾶρι καὶ ὅταν σηκώσουσι τὸ νεκρὸ, παίρνουν μαζί τους δύο καλάθια ψυχούδια καὶ δύο μικρὰ χειροκόφωνα στᾶρι βρασμένο· μόλις χώσουσι τὸ λείψανον στὸ νεκροταφεῖον, δύνουσι στὸν ἄνω κόσμον δύο ψυχούδια καὶ μιὰ φούχτα στᾶρι». Εἰς τὴν Κίον μοιράζουσι τὸ ζεστό, μικρὰ ψωμάκια μὲ κανέλλα ψιλοτριμμένη ἐπάνω, πού τὰ βουτοῦσι στὸ κρασί, εἰς τὴν Σινώπην τὸ χλιὸ ψωμί, εἰς τὴν Χίον τὸ ψυχοπίττι, εἰς τὴν Κρήτην τὸ ψυχικό, εἰς τὴν Λέσβον βλογίδια, εἰς τὴν Ἰμβρον παραβγαστικά κέ. Εἰς τὰ χωρία τῆς Τήνου μοιράζουσι ξεροτήγανα, λεπτὰ φύλλα ζύμης, τὰ ὅποια περιπτύσσουσι κυλινδροειδῶς καὶ τηγανίζουν μὲ λάδι. Εἰς τὸ Γρίζι «μόλις σκεπάσουσι τὸ μνήμα, κάνουν τὸ σχώριο ἄνω ἀπὸ τὸν τάφο. Ζυμώνανε ψωμί στὸ σπύρι καψ, ἂν ἐκεῖνος πού πέθανε ἦταν ζευγολάτης, τὸ σταυροῦσαν ἄνω ἀπὸ τὰ χέρια του, τὸ κόβαν σὲ κομματάκια καὶ τὸ μοιράζαν ἕνα γῦρο, γιὰ νὰ τὸν σχωρῆσουσι. Μοιράζαν ἀκόμα καὶ κρασί καὶ στᾶρι». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως, «ἐὰν ὁ ἀποθανὼν εἶναι ἄγαμος, μοιράζουσι ζαχαρωτὰ χρυσωμένα καὶ παξιμάδια, ἂν ἔγγαμος, μόνον παξιμάδια». Ὁ ἱερεὺς βουτᾶ στὸ κρασί ἕνα παξιμάδι, τὸ τρισαγιάζει καὶ τὸ δίδει εἰς τὸν πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ ἀποθανόντος, τὸ ὁποῖον τρώγει πίνων καὶ ἐκ τοῦ οἴνου· ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου πίνουσι καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς, κατόπιν δὲ μοιράζουσι παξιμάδια καὶ κρασί εἰς ὅλους

τοὺς παρισταμένους». Εἰς Μουσταφᾶ πασᾶ, «μετὰ τὴν ταφὴν κáθηνται παρὰ τὸ μνήμα καὶ διανέμονται ὁ ἄρτος, τὰ κόλλυβα καὶ τὰ ζαχαρωτά, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ρίπτονται καὶ ἐπὶ τοῦ μνήματος, ἵνα φάγωσι καὶ οἱ κόρακες». Εἰς τὴν Μάνην εἰς τοὺς παρακολουθήσαντας τὴν κηδεῖαν παρέχεται ἡ πιάτα, πλήρης βραστῆς φάβας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐμβάπτει τεμάχιον ἄρτου καὶ *σχωρονᾶ* τὸν νεκρόν». Πρέπει δὲ ἀπὸ τὰ *σχώρια* νὰ πάρουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι εἰς τὸ νεκροταφεῖον, «γιά νὰ μὴ χολιάσῃ ὁ πεθαμένος». Ποῖον εἶναι τὸ σχετικὸν ἔθιμον εἰς τὸν τόπον σας;

6. - Διευθέτησις τοῦ τάφου. Σύμβολα ἐμφαίνοντα τὸ φύλον, τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροῦ. Λαϊκὰ ἐπιγράμματα ἐπὶ τῶν τάφων, δίστιχα κλπ. Σταυρός, λίθος κλ. σήματα τῶν τάφων.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἄμα ὁ νεκρὸς ἦταν λεύτερος, στένουν ἄπάνω στὸν τάφο του ἕναν μαῦρο φλάμπουρα*». Εἰς τὸν δήμον Οἰνοῦντος «ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νέου τίθεται τὸ λεγόμενον *μπαῖράκι* ἦτοι σταυρός, εἰς οὗ τοὺς τρεῖς βραχίονας ἐμπηγνύονται πορτοκάλια, μήλα, ἄνθη καὶ ἐξαετῶνται μισοῦνες ἦτοι *μανδήλια μεταξωτά*». Ἐν Βασσαρᾶ θέτουν τεμάχιον ὑφάσματος, γιά νὰ *κάνῃ ἡ τσοῦπα τὰ προικιά στὸν ἄλλον κόσμον*», εἰς δὲ τὰ χωρία τῆς Ἀρκαδίας «*στοὺς τάφους τῶν νέων βάνουν κόκκινο μαντήλι, στῶν γερόντων σκοῦρο καὶ στῶν κοριτσιῶν ἄσπρο, σὰ σημαῖες*». Εἰς τὴν Ὑδραν «*ἄσπρος σταυρός, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος, μαῦρος σταυρός, ἂν ἦτο γέρος*». *Μαρτούρι*, ὁ λίθος, ὁ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ τιθέμενος (Κρήτη).

Εἰς τὴν Κορώνην «*τὸ ταφεῖο τὸ κάνουν μακρουλὸ σὰν νεκρόκασσα, μὲ πεζουλὰκι γύρω-γύρω βάνουν καὶ κεφάλι καὶ κάνουν καὶ ντουλαπάκι γιά τὸ καντήλι. Τὸ κεφάλι γίνεται χριστό, ψηλότερο ἀπὸ πίσω καὶ χαμηλότερο κατὰ μπρὸς καὶ ἄπάνω βάνουν πλάκα καὶ ζωγραφίζουν σταυρό, κυπαρίσσια, ταφεῖο, ἐκκλησιά, ὅ,τι θέλει ὁ καθένας καὶ γράφουν ἀποκάτω καὶ τ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου, τὴν ἡλικία του καὶ πότε πέθανε. Τὸ ντουλαπάκι ἀνοίγει στὸ πίσω μέρος ἢ στὸ μπρὸς κ' ἔχει πορτούλα σανιδένια ἢ τζαμένια. Μέσα βάνουν κ' ἕνα φαναράκι, ὅπου καίει τὸ καντήλι. Δίπλα ἢ μέσα βάνουν ἕνα λαηνάκι μὲ τρούπιον πάτο γιά τὰ κεριά. Ἄν δηλαδὴ ἀνάφουν κερὶ καὶ φουσᾷ ἀέρας ἢ βροχῆ, γιά νὰ μὴ σβῆσῃ, τὸ σκεπάζουν ἀποπάνω μὲ τὸ λαηνάκι καὶ βαστάει*».

Σύμβολα ἐγγάρακτα ἐπὶ τῆς πλακὸς ἢ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ: ψαλὶς διὰ ράπτῃν, κόπη ἢ πλοιάριον διὰ ναυτικόν, ζυγαριὰ διὰ παντοπώλην, ἀδράχι διὰ γραῖαν κτλ. Ἐπιτάφια ἐπιγράμματα, δίστιχα κλ.

Π. γ. *Τὶ μὲ κοιτᾶς, ὦ διαβάτα;*

Ὅπου εἶσαι ἤμουν καὶ ἐδῶ πὸν ἦλθον, θὰ ἔλθῃς.

ε') *Μέτρα κατά τῆς τυμβωρυχίας.*

Π.χ. σχίζουσι τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ πλέον ἢ χρησιμοποίησίς των, στέκουσι ἕως τὸ τέλος, διὰ νὰ μὴ τοῦ πάρουσι τὰ παπούτσια κλ.

ς') *Καῦσις νεκρῶν.*

Ἐπίσης ἢ συνήθεια νὰ καίουσι τοὺς νεκρούς; Π.χ. εἰς τὸ Κωσὶ τῆς Θράκης ἔθαπτον τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ τὴν νύκτα «στὰ κρυφὰ ξέθαβαν τὸν νεκρὸ οἱ συγγενεῖς του, τὸν μετέφεραν ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, στὸ δάσος, καὶ τὸν κρεμοῦσαν ἀπὸ ἓνα δέντρο ὑπερὰ ἔμπηγαν ἀνάμεσα στὰ δάχτυλά του (τῶν ποδιῶν καὶ χειρῶν) δαδιά κομματάκια καὶ τ' ἄναβαν. Ἔτσι ἔπαιρνε φλόγα ὄλο τὸ κορμὶ καὶ γινόταν σιάχη, πὸν τὴ μάζευαν σ' ἓνα σταμνὶ καὶ τὴν ἔκρυσαν σὲ μουσικὸ μέρος τοῦ σπιτιοῦ». (Αρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ, 4,71). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτόν τι;

ζ') *Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι νεκροθαπτῶν. Μαντικὴ διὰ τῶν σκαπτικῶν ὀργάνων.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «πρὶν ἐξέλθουσι ἐκ τοῦ τάφου οἱ θάπτοντες τὸν νεκρὸν, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κλαίουσιν, μετὰ δὲ τὴν ταφὴν θέτουσι ἀξίνην καὶ πτυάριον σταυροειδῶς, εἷς τινὰ δὲ μέρη ὃ ἱερεὺς χύνει ἐπ' αὐτῶν ὕδωρ, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ οἱ νεκροθάπται πλύνουσιν τὰς χεῖρας των». Εἰς τὴν Λήμνον «τὰ ἐργαλεῖα πὸν θὰ σκάψουσιν τὸν τάφο, τ' ἀφήν'νε τρεῖς μέρες ἐκεῖ». Εἰς τὸ Σαμοκόβιον Ἄν. Θράκης «οἱ νεκροθάπται φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπιτὶ τοῦ πεθαμένου παίρνουσιν μιὰ λωρίδα παννὶ καὶ τὸ κρύβουσιν κάπου, ἔξω στὴν ἀγλή τους. Μετὰ 40 ἡμέρας τὸ παίρνουσιν πάλι, τὸ πλύνουσιν καὶ τὸ βάζουσιν γιὰ μπάλωμα σ' ἓνα ροῦχο τους, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν τὰ χεῖρά τους». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ ἀπὸ τοὺς νεκροθάπτας;

η') *Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κηδείαν ἐν γένει.*

1. - Νὰ μὴ πταρμισθῆ ἢ χασμηθῆ κανεὶς τὴν ὥραν τῆς κηδείας. Παράδειγμα: «Ἄνὲ φθιαρομισθῆ κανεὶς τὴν ὥρα τῆς κηδείας, θὰ ποθάνῃ κι αὐτὸς ὀγλήγορα. Γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ θάνατο, βγάνει ντιλόγο ἓνα ροῦχο ὁποῖάνω του ἢ κόβγει ἓνα κομμάτι ροῦχο ντου καὶ τὸ πετᾷ μέσα στὸ καδελέπτο (νεκροκράββατο) τ' ἀποθαμένον. (Ἱεράπετρα. Ἡ ἰδία πρόληψις εἰς Καστοριάν, Ὑδραν, Σωζόπολιν, Ἀμισόν). Κακὸς οἰωνὸς θεωρεῖται καὶ τὸ νὰ χισμηθῆ κανεὶς ἐνώπιον λειψάνου.

2. - Νὰ μὴ γυρίσῃ κανεὶς νὰ ἰδῆ πίσω τὴν ὥραν τῆς κηδείας. «Ἄν ὁ παπᾶς γυρίσῃ καὶ ἰδῆ πίσω του, πεθαίνει ἀμέσως καὶ ἄλλος ἄνθρωπος». (Μυτιλήνη,

Ἀδριανούπολις). «Οἱ γυναῖκες ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ λείψανο δὲν πρέπει νὰ γυρίζουν νὰ κοιτᾶν πίσω τους, γιατί θ' ἀπομείνουν ξερὸς ἢ θά πεθάνῃ κανένας συγγενής τους» (Νάξος). Εἰς τὴν Ἰμβρον οἱ συγγενεῖς, ὅταν φεύγουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον, παίρνουν ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ τὴν ρίχνουν πίσω των, «χωρὶς νὰ γυρίσουν νὰ δοῦνε. Αὐτὸ τὸ κάνουν τρεῖς φορές, ὅσο νὰ γυρίσουν στὸ σπίτι. Λένε δι χτυποῦνε τὸ Χάρο μ' αὐτὲς τὶς πέτρες, νὰ μὴν ξαναπάῃ πιά σ' αὐτὸ τὸ σπίτι».

3. - Νὰ μὴ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὸ σπίτι των, ἀλλὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀποθανόντος, «διὰ νὰ πάρουν πίσω τὰ ἄμποδα τοῦ ἀγγέλου· διότι νομίζουν ὅτι ἄλλως ὀδηγοῦν τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὴν οἰκίαν των» (Σύμη). Ὁ ἐπιστρέφων ἐκ κηδείας πρέπει νὰ καθίσῃ ἐπὶ λίθου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του (Μάνη). Οὔτε πρέπει νὰ ρίψῃ οὗτος βλέμμα εἰς μεταξοσκώληκας, εἰς λεχώ, εἰς ἀσθενῆ, διότι τοὺς βλάπτει μὲ τὸ μάτι του. Κακὸν εἶναι ἐπίσης νὰ ἀνοίξῃ κανεὶς κιβώτιον τὴν ἡμέραν ἐκείνην (Κύπρος).

4. - «Ὅσην ὥρα εἶναι νεκρὸς στὸ χωριό, δὲν παρὰσύροννε (σαρῶνουνε) οἱ νοικοκεράδες τὰ σπίνδια ντως, γιατί ἔρχονται ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἀποθαμένοι καὶ πάει καθαεὶς στὸ σπίτι ντου νὰ δῆ τοὶ συγγενεῖς του καὶ ἀνὲ δῆ νὰ παρὰσύροννε, φεύγει ντελόγο, γιατί θαρρεῖ, πὼς δὲν τότε θέλουνε. Γι' αὐτὸ καὶ βάνουνε ὅλοι λιβάνι, γιὰ ν' ἀποδεχοῦνε τὸ ἀποθαμένους τως» (Ἱεράπετρα). Ἄλλοῦ δὲν σκουπίζουν, ἅμα φύγη ὁ νεκρὸς, «γιὰ νὰ μὴ σύρῃ κι' ἄλλους» καὶ «ἂν σαρώσουν, τὰ σαρίδια μένουν εἰς τινα γωνίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας».

5. - «Ἀπὸ σπίτι νεκροῦ ἐννιά μέρες ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατο δὲ στέλνουν ν' ἀλέσουν στὸ μύλο» (Αἰτωλία). Διατί;

6. - «Ὅποιος πάει πρώτη φορὰ σὲ μνήμα, ὅταν κηδεύουν, θὰ πάρ' ἓνας ἄλλος, καμμὰ συγγενής, χῶμα καὶ θὰ τοῦ ρίξ' τρεῖς φορές ἀπ' τὸ κεφάλ' σιακάτ' χῶμα. Λένε, πὼς γιὰ νὰ μὴ φοβᾶται τὸ κάμν'ν» (Σβέρδια Λήμνου).

7. - Ποῖαι προλήψεις ἐπικρατοῦν

1) ἅμα τὸ λείψανο εἶναι γελαστό,

2) ἅμα ὁ πεθαμένος εἶναι ὁμορφος στὴν κάσσα του,

3) ἂν κουνηθῆ τὸ κεφάλι του, τὴν ὥρα ποὺ βάζουν τὸ νεκρὸ στὴν κάσσα,

4) ἂν βρέχῃ στὴν κηδεῖα καὶ βραχῆ τὸ λείψανο,

5) ἂν ἔχῃ ὁ νεκρὸς τὸ ἓνα ἢ καὶ τὰ δύο του μάτια ἀνοιχτά,

6) ἂν κανεὶς πεθάνῃ Τρίτη,

*7) ὅταν ὁ νεκρὸς τριμηνίξῃ, τ.ἔ. ἀποθάνῃ 23ῆν τοῦ μηνὸς καὶ μέχρι τῶν 40 παίρῃ ἡμέρας ἀπὸ τρεῖς μῆνας, κτι.

8. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι, ἂν μετὰ θάνατον μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας

συμβαίνει ν' αποθνήσκουν ἀλλεπαλλήλως καὶ ἄλλοι. Π.χ. εἰς τὴν Ἄνω Ἄμισόν «λέγουν ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν κεῖται ὅπως πρέπει εἰς τὸν τάφον ἢ ὅτι δαγκάνει τὸν δάκτυλόν του ἢ ὅτι βυζαίνει τὸν δάκτυλόν του. Τότε ἀνασκάπτουν τὸν τάφον καὶ ἂν εὔρουν τὸν νεκρὸν νὰ κεῖται ὄχι κανονικὰ ἢ νὰ δάκνη τὸν δάκτυλόν του ἢ νὰ ἔχη εἰς τὸ στόμα του ἄκραν τινὰ τοῦ σαβάνου του, ἀποκόπτουν τὴν κεφαλήν του καὶ τὴν θέτουν εἰς τὰ ὀπίσθιά του μέρη».

9. - Γίνεται ἀνασκαφὴ τῶν ὀστέων ἢ ἐπισώρευσις λίθων ἐπὶ τοῦ τάφου ἀτόμου πολλὰ ἀδικήσαντος τὸ κοινὸν (δηλ. ἀνάθεμα) ;

10. - Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι : Νὰ μὴ κοιμᾶται κανεὶς εἰς ὄραν κηδείας, νὰ μὴ ἐργασθῶν ἕξ ἡμέρας, νὰ μὴ σφάζουν τὸ γουρούνι, ἂν πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης κ.τ.τ.

Δ) Τὰ μετὰ τὴν ταφὴν.

α') Ὁ ἀπὸ τοῦ νεκροῦ καθαρισμός.

1. - Ἀπόνιψις χειρῶν. Ποῦ γίνεται αὕτη; Ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος, ὅταν ἐπιστρέφουν εἰς αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέκονται ὅλοι γύρω στὸν τάφο καὶ νίβονται ἀπλώνοντας τὸ δεξιὸ χέρι τους μὲ κρασί καὶ νερό». Εἰς τὴν Λήμνον «κεῖνοι, ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρὸ, πλύνουν τὰ χέρια τους σὲ μιὰ κούπα μὲ κρασί ὕστερα θὰ πλυνθοῦν καὶ μὲ νερὸ καινούργιο ἀπὸ τὴ βρύση. Κι ὅταν φύγουν ἀπ' τὸν τάφο, ὅλοι θὰ περάσουν ἀπ' τὴ βρύση καὶ θὰ πλύνουν τὰ χέρια τους». Ἄλλοι τὸ νίψιμο τῶν χειρῶν γίνεται πλησίον τῆς ἐξωθύρας ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τοῦ ἀποθανόντος· εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης «εἰς τὸ νερό, μὲ τὸ ὅποῖον νίπτονται, σβήνουν ἕνα ἀναμμένο κάρβουνο» ἢ ἔχουν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ κεραμίδια λίγα ἀναμμένα κάρβουνα καὶ ὅσοι γυρνοῦν ἀπὸ τὸ μνημα πλύνονται ἐπάνω σ' αὐτήν. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια οἱ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν κηδείαν, ἀφοῦ πλυνθοῦν καὶ χωρὶς νὰ σκουπίσουν τὰ χέρια των, νὰ ἐγγίξουν τρεῖς φορὲς φλόγα φωτὸς ἢ πυρᾶς ἀνημμένης; Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν πράξεων αὐτῶν; Ποῦ νίπτουν ὄχι μόνον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ μαντήλι καὶ τὸ τσεμπέρι των;

2. - Καθαρισμὸς τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ. Π.χ. εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας «ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο ὁ παπᾶς θὰ γυρίσῃ σὶδὸ σπίτι. Θὰ ἔχουν σαρωμένα καὶ τὰ σαριδία μαζωμένα στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ ροῦχα τοῦ πεθαμένου, ἐκεῖνα ποὺ φοροῦσε τὴν ὥρα ποὺ ξεψύχησε, τὰ ἔχουν καμωμένα ἕνα σωρὸ στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ διαβάζει ὁ παπᾶς καὶ τὰ λιβανίζει ἔχουνε λιβάνι καὶ καίει. Θὰ διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὴν εὐχὴν κ' ὕστερα θὰ νιφτῇ. Τὸ νερό, ὅσο μείνῃ σὶδὸ κανάτι, πρέπει νὰ τὸ χύσουν, γιὰτὶ ὁποῖος τὸ πιῇ θὰ πεθάνῃ μέσα

στό χρόνο. Τὴν ἴδια μέρα ἢ σὺν τρεῖς πᾶνε καὶ τὰ πλένονν σὲ τρεχοῦμενο νερό κ' ἐκεῖνα ποὺ φόρηγε καὶ τὰ στρωσίδια του οὐλα. Ὑστερα τὰ μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς, γιὰ νὰ συχωρέσουν». Εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην «ἅμα γυρίζουν ἀπὸ τὴν κηδεῖα, δὲν βάνουν μέσα τὰ ρούχα ποὺ εἶχαν σκεπασμένο τὸν ἀποθαμένο· τ' ἀφήνουν ὄξω καὶ καλοῦν τὴν σαραντίστρα (= γητεύτρα) καὶ τὰ σαραντίζει: παίρνει νερό, βουτᾶ τὰ δάχτυλά της μέσα, τὰ ραντίζει καὶ λέει: σαράντα, τριάντα, εἴκοσι, δέκα, ἕνα, κιανένα. Κατόπι τὰ βάζουν μέσα». Εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης «μόλις φύγη ὁ νεκρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι, πλύνουν τὰ νεκρορροῦχα ἀμέσως γιὰ ν' ἀλαφρώσῃ ἡ ψυχὴ», εἰς τὴν Σκῦρον τὰ πλύνουν τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ «ἂν δὲν προλαβαίνουν ὅλα, πλύνουν ἕνα τοῦλάχιστο». Πολλαχοῦ «σὰ σηκώσουν τὸ λείψανο, σαρώνουν ἀνάποδα» (ἀπὸ τὰ ἔξω πρὸς τὰ μέσα) εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὰ σαρίδια πᾶνε καὶ τὰ ρίχνουν σὲ δίστρατα, ὄχι ἄλλοῦ· δὲν κάνει!»

3. - Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ πυρός. Διὰ ποῖον λόγον γίνεται αὕτη; Π. χ. εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην χύνουν ὅλο τὸ νερὸ τοῦ σπιτιοῦ «μήπως καὶ ὁ ἄγγελος ξέπλυνε μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπαθὶ του». Μετὰ τὴν κηδεῖαν φέρουν ἀπὸ τὴν βρύσιν καινούργιο νερό. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σβήνουν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας κάθε φωτιὰ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος καὶ νὰ ἀνάπτουν νέαν φωτιάν;

β') *Περίδειπνα* (Μακαριά, παρηγοριά, (παληγοριά, περιβοργιά), νεκροδείπνο, τάφος, κοινό, πορθιάτικο, συχώριο, στερνάρα κλπ).

1. - Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς τὸ γεῦμα, ποὺ παρατίθεται μετὰ τὴν κηδεῖαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος; Φέρει καθεὶς τὸ φαγητόν του ἢ γίνεται ἐτοιμασία ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος; Εἰς μερικὰ μέρη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας δὲν ἀνάπτουν πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος. Ἐπὶ πόσας ἡμέρας ἔξακολουθοῦν τότε οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ στέλλουν φαγητὰ ἢ γλυκὰ εἰς τὴν πενθοῦσαν οἰκογένειαν; καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; (Π. χ. παρηγοριᾶς ἐν Χίῳ καὶ Ἐπτανήσῳ, μικροφάγια ἐν Φολεγάνδρῳ).

Ποῖα τὰ φαγητὰ τῆς παρηγοριᾶς; Ἀπαγορεύεται τὸ κρέας; Ὑπάρχουν εἰδικὰ πρὸς τοῦτο φαγητὰ; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον μαγειρεύουν τὸ μάτσι, μιὰ σούπα μὲ ζυμαρικά, ποὺ βράζουν μὲ μέλι καὶ κανέλλα καὶ τὴν στέλλουν οἱ συγγενεῖς. Εἰς τὴν Καστορίαν, Ἄρταν κ. ἄ. «τρῶνε μόνο ψαρικό· εἰς Ρεῖσοδερε κ. ἄ. «κάναν ψαρόσουπα μὲ τὸ λεμονάκι, μακαρόνια καὶ τὰ ἔστειλαν σὲ τὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ οἱ παραῆξω. Κρέας δὲν ἔτρωγαν ὡς τὶς σαράντα. Τζάκι δὲν ἄναβαν ὀχτὼ μέρεις». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μόλις πεθάνῃ κανεῖς, τὸ κρέας, ἂν τύχῃ νὰ ἔχουν μέσα σὲ τὸ σπίτι, τὸ βγάζουν ὄξω ἀπ' τὸ δωμάτιο». Τοῦναντίον εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας

«σφάχνουν σφαχτό, φτειάχνουν και φάβα ἢ φάβα ἀπαραίτητη». Ὅμοιος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κουρέντων τῆς Ἡπείρου, ὅπου τὸ περιδεῖπνον λέγεται κοινό, σφάζουν ἕνα ἢ περισσότερα σφαχτὰ καὶ κάθε συγγενικὴ οἰκογένεια φέρνει κανίσκι, δηλ. μιὰ τυρόπιττα, ψωμί καὶ κρασί. Εἰς τὴν Ἐν. Κρήτην «στὸ πορθιάτικο (= φαγητὸ τοῦ νεκροῦ), πῆνοντε φασουλόριζο, κονικιά, χόντρο· ζυμώνουν ἐπίτηδες κριθίνα ψωμιά, ὄχι κουλλούρες».

2. - Τὸ τραπέζι τῆς μακαριᾶς. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ φαγητά; εἰς συνήθη ὑψηλὴν τράπεζαν ἢ εἰς χαμηλὰ τραπεζάκια ἢ καταγῆς, εἰς τὸ πάτωμα; Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «στρώνουν χάμω ἀπάνω στὸ χαλλ πεσκίρια ἀγιοταφίτικα, καθίζουν ὄλοι γύρω-γύρω καὶ τρῶν τὴ σούπα (φασόλια, ὄτι δῆποτε). Εἰς τὴν Ἄταλάντην «δὲν στρώνουν τραπέζι, ἀλλὰ κάθονται χάμω καὶ τρῶνε. Τρώγοντας ἀφήνει ὁ καθένας στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ ἀπὸ ἕνα ψίχουλο ἢ κάτι παρόμοιο γιὰ τὸ νεκρό». Ὅμοιος εἰς Λοζέτσι Ἡπείρου «ὄχιτὼ μέρες στὴ σειρὰ ὄλοι οἱ συγγενεῖς, οἱ νοοί, οἱ γνωστοί, κάθε πρωτὸν κάνουν τηγανίτες, πᾶνε στὸ σπῆτι τοῦ νεκροῦ, τίς βάζουν καταῆς καὶ τρῶνε. Ἀὐτὸ στρώνουν τάβλα στὸ νεκρό· στρώνουν μιὰ πετσέτα καταῆς, τίς βάζουν ἐπάνω, κάθονται κι αὐτοὶ κάτω καὶ μοιρολογοῦν μαζί:

«Τὶ κάθεται, νοικοκυρά, καὶ ξυλοκουβεντιάξεις;

— Φίλοι, καλῶς ὠρίσεται κ' ἐμᾶς κακῶς μᾶς βρῆταν

Εἰς χωρία Ἀδριανουπόλεως «δὲν ἔτρωγαν διὰ περόνης ἢ κοχλιαρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς χειρός, διὰ νὰ μὴ χουλιاریσ' ὁ θάνατος καὶ ἄλλους». Ποῦ ἄλλου γίνονται ταῦτα;

3. - Ἡ μακαριά μὲ τὸ κρασί. Ἐκτὸς τῶν φαγητῶν τί ἄλλο παρατίθεται ἐπὶ τῆς τραπέζης; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἕνα ποτήρι μὲ κρασί γιομάτο τὸ βάνουν καὶ στέκεται στὴ μέση στὸ τραπέζι. Ἀπ' αὐτὸ κανένας δὲν πίνει εἶναι τοῦ νεκροῦ. Τὸ κοιτᾶνε. Κάποτε ἔρχεται μιὰ μνῆγα παρδαλούλα καὶ πετάει γύρω στὸ ποτήρι. Αὐτὴ, λένε πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου. Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «βάζουν καταγῆς τραπέζια χωρὶς τραπεζομάνδηλα καὶ πετσέτες. Πάνω στὰ τραπέζια βάζουν ἕνα ποτήρι κρασί, ἕνα καρβέλι ψωμί ἀλάκερο κ' ἕνα πιάτο βρασμένο σιτάρι καὶ κηριά... Ἀφοῦ μαζευτοῦν ὄλοι, ἕνας ἀπὸ τοὺς σπιτικούς, τοὺς πὺδ κοντινοὺς τοῦ πεθαμένου, πίνει τὸ ποτήρι τὸ κρασί. Ἄν εἶναι παιδί ἢ κορίτσι ἀνύπαντρο, πίνει τὸ κρασί ἢ μάννα, ἂν ἄντρας, ἢ γυναῖκα του κλπ. (Πορβλ. «πικρὸ ποτήρι ἦπια ἢ μούρη μ'»).

Εἰς τὴν Σινώπην «οἱ παραστεκάμενοι τοῦ σπιτιοῦ ἔχουν ἐτοιμάσει στὸ δωμάτιο ποὺ πέθανεν ὁ ἄνθρωπος ἕνα τραπέζι· ἔχουν κόψει φέτες ψωμί, βάζουν καὶ κρασί σὲ μιὰ σουπιέρα. Ὁ παπᾶς διαβάζει τρισάγιο καὶ κατόπιν κορίτσια παίρ-

νον κομματάκια ψωμί, τὰ βουτοῦν μέσα στὸ κῆρασι καὶ δίνουν σὲ καθένα ἀπὸ ἓνα κομμάτι. Αὐτὸς τὸ παίρνει, τὸ τρώει καὶ λέει: ὁ Θεὸς σχωρέσοι τοτε. "Αμα τελειώση ἡ μακαριά, φεύγουν ὄλοι οἱ ἄλλοι καὶ μένουν οἱ στενοὶ συγγενεῖς καὶ οἱ φτωχοὶ καὶ τρῶνε τὴ σούπα». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἰδριανουπόλεως, πρὶν παρακαθίσουν εἰς τὴν μακαριάν, ρίπτουν τεμάχια ἄρτου εἰς μέγα ποτήριον οἴνου καὶ πίνουν ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου ὄλοι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος. Κατόπιν τρώγουν πιλάφι, τυρὶ καὶ κρόμμυα καὶ ἐν νηστεία ἐλαίας. Ἐφ' οὗ δὲ φάγουν τὴ μακαργιά, θέτουν ἓνα κάρβουνον εἰς τι ποτήριον πρασίνου χρώματος καὶ τεμάχιον σιδήρου, διὰ τὴν σβήσῃ ἡ θλίψις». Ποῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἱερέως ἀπὸ τὴν παρηγοριάν θραύουν ὄπισθεν αὐτοῦ κεραμίδα;

4. - Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ἡ παρηγοριὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον, πλησίον τῆς ἐκκλησίας; Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Ζακύνθου εὐθὺς μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν στήνουν τραπέζια καὶ πάγκους πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ νεκροταφεῖου γιὰ τὸ σιτῶναι. Ποῦ μετὰ τὴν μακαριάν συνήθιζον νὰ ρίπτουν τὸ λιθάρι ἢ νὰ τρέχουν ἀγωνιζόμενοι ποιὸς θὰ προσπεράσῃ;

5. - Γίνονται νεκρικὰ δεῖπνα καὶ κατὰ τὰ μνημόσυνα (παπαδοφιλέματα ἐν Μάνη, ψαλμὸς ἐν Κοτυώροις, μακαριά ἐν Ἄρτη); Π. χ. ἐν Μαλιτζίνα Μακεδονίας οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι πηγαίνουν μετὰ ἑτοιμασίαν φαγητῶν καὶ τὴν 9ην μετὰ τὸν θάνατον ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν καί, πρὶν εἰσελθῶν εἰς αὐτήν, φωνάζουν ἔξωθεν, μοιριολογοῦν καὶ κατόπιν τρώγουν. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «τὴ μακαριά τ' γκάνεις ὅποι θέλ'ς, στίς σαράντα, στίς τρεῖς μῆνες. Σφάζεις μίαν ὄρθα, ἓνα ζουντανὸ κι καλάνεις τίς συγγενεῖς κι τρῶσι».

γ') Ἐλεημοσύνη ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ.

Διανομὴ σίτου, ἐνδυμάτων, χρημάτων κλπ. εἰς τοὺς πτωχοὺς.

Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ τὰ πλύνουν καὶ τὰ μπαλώνουν καὶ κατόπιν τὰ μοιράζον στοὺς φτωχοὺς. Μόνο μὴ φορεσιά κρατοῦν νὰ τὴν δώσουν στὰ σαράντα. Τὰ ροῦχα τὰ δίνουν πλυμένα, μπαλωμένα ὅπως θὰ τὰ δώσης, ἔτσι θὰ τὰ βρῇ ὁ νεκρὸς σου». Πρέπει δὲ τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ νὰ μὴν τὰ ἰδῇ τὸ φεγγάρι καὶ νὰ μὴ τὰ δρασκελίση γάτα (Ἰδριανούπολις).

Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγοῦ, ποῦ θὰ βγάνουν ἀπὸ τὸ τσουκάλι ἀνήμερα τ' Ἁγιοβασιλείου, τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ σχωρεθοῦνε οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα».

Ἡ ἐλεημοσύνη δίδεται εἰς τὸ ὄνομα ὠρισμένου ἐκ τῶν ἀποθανόντων; Π. χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου θὰ διναν μίαν ἐλεημοσύνη, θὰ ἔντυναν ἓναν φτωχόν, θ' ἀναλάμβαναν τὴν διατήρησιν μιᾶς φτωχῆς οἰκογενείας» κλ.

δ') *Ἄλλαι νεκρικοὶ συνήθειαι τῶν τριῶν ἢ σαράντα πρώτων ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ αἱ σχετικοὶ μὲ αὐτὰς δοξασίαι περὶ ψυχῆς.*

Λύχνος ἢ ἀκοίμητο καντήλι, προσφοραὶ σίτου ἢ ἄρτου καὶ ὕδατος εἰς τὸν νεκρὸν ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου οὗτος ἐξέπνευσεν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Τὸ *καλημέρισμα* τοῦ νεκροῦ κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς Ἐξαμίλιον Θράκης «*τὴν πρώτη βραδεὶά μετὰ τὴν κηδεῖαν μαζεύονται οἱ συγγενεῖς εἰς τὸ σπίτι τοῦ κηδευθέντος, ὅπου γεμίζουν ἕνα πιάτο νερὸ καί, ἀφοῦ στήσουν εἰς τὰ χεῖλη του τρία κηρία, τὸ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ νεκρὸς ἐξεψύχησε. Πέριξ αὐτοῦ κάθηνται οἱ συγγενεῖς, μέχρις ὅτου λειώσουν τὰ κηρία καὶ σβῆσουν μόνα των. Κατόπιν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ἐν λόγῳ πιάτου πίνουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι, πρῶτα οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ κατόπιν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Αὐτὸ διαρκεῖ τρεῖς νύχτες καὶ λέγεται *ξενύχι*». Εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου «*στὸ μέρος πὸν πέθανε ὁ νεκρὸς τρεῖς βραδεῖες χύνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὸ μέρος, κρομοῦν καὶ μαρχαμᾶ (= πετσέτα) στὴν πόρτα, νὰ σφουγγίξῃ τὸ μαχαῖρ᾽ ὁ ἄγγελος, νὰ φύγουν τὰ αἵματα. Λέει πὼς βλέπουν αἵματα καὶ τὰ πλύνουν». Εἰς τὴν Τσανδῶ «*τρεῖς βραδεῖες στὸ μέρος πὸν ξεψύχησεν ὁ νεκρὸς βάζουν μιὰ πράσινη πινάκα μὲ νερὸ καὶ τρεῖς βοῦκες ψωμί, ἀνάπτουν τὴ λαμπάδα, πὸν ἔκαιε στὸ κεφάλι τοῦ πεθαμένου, καὶ θυμιάζουν τὸ νερό. Ἡ ψυχὴ θὰ ἔλθῃ νὰ πιῇ νερό· μιὰ μυγίτσα λογουρίζει καὶ λένε πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχὴ του, πὸν τρεῖς βραδεῖες ὅλο ἐκεῖ τρογυρνᾷ. Ὁ ἄγγελος ὡς τὰ σαράντα τὴν τρέχει δῶ καὶ κεῖ θὰ πάρῃ τὰ κόλλυβά της· κ' ὕστερα θὰ πάγ᾽ στὸν τόπο της, ἀφοῦ πρῶτα ζυγισθῇ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀέρας». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «*λένε πὼς ὁ πεθαμένος διψᾷ εἰς τὴν τρεῖς μέρες καὶ μέσα πὸν εἶναι θαμμένος. Τοῦ φέρονουν λοιπὸν ὡς τὴν τρεῖς μέρες ἀράδα κάθε βράδν ἀπὸ ἕνα τσουκάλι νερὸ καὶ τὸ χύνουν στὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ πιῇ». Ὁμοίως εἰς τὸ Ἄλμαλι Μαλγάρων «*ἐν ἡ δύο κοράσια πηγαίνουν τρεῖς κατὰ σειρὰν ἡμέρας περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὸν τάφον καὶ ποτίζουν τὸν πεθαμμένον, ἂν δ' εἶναι λεγῶ, ποτίζεται σαράντα κατὰ σειρὰν ἡμέρας». — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χύνουν ἐντὸς τοῦ τάφου οἶνον δι' ὀπῆς ἐπίτηδες ἀνοιγμένης;*****

Εἰς τὴν Νάξον «*ἀφήνουν τὸ σπίτι τρεῖς μέρες ἀσκοῦντιστο, γιὰτὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου τρογυρνᾷ ἐκεῖ καὶ μπορεῖ νὰ τὴν πετάξῃ μὲ τὰ σκουπίδια». Εἰς τὴν Περιοστὴν Θράκης «*ἂν πεθάνῃ βρέφος, ἡ μητέρα του κοιμᾶται τρεῖς νύκτες εἰς ἄλλο σπίτι, διότι τὴν ζητεῖ καὶ κλαίει». Εἰς τὰ Σφακιά ὀλόκληρον 40ήμερον ἀπὸ τοῦ θανάτου «*ἡ χήρα ἢ ἡ μήτηρ τοῦ νεκροῦ θέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης ὅλα τὰ ἐτοιμασθέντα φαγοπότια καὶ ὕδωρ, ἀνάπτει κηρίον ἢ λύχνον, εἶτα θυμιάζει ἐπ' αὐτῶν λέγουσα:***

*Ἐκεῖ πὸν δειπνῆσ' ὁ Χριστὸς κ' οἱ Λώδεκ' Ἀποστόλοι
νὰ τρώη καὶ νὰ χαίρεται, ἄντρα μου, ἡ ψυχὴ σου.*

Ταῦτα πράττει καὶ λέγει ἡ γυνὴ καὶ εἰς ὅλα τὰ νενομισμένα μνημόσυνα τοῦ ἔτους. Ταῦτα διανέμονται εἰς πτωχὰς οἰκογενείας·

Πῶς γίνεται τὸ *καλημέρισμα* τοῦ νεκροῦ τὴν ἐπομένην τοῦ ἐνταφιασμοῦ του; Τί τοῦ πηγαίνουν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «οἱ συγγενεῖς πολλὴν προῶν ἔπαιρναν ἓνα πανέρι μεγάλο, γεμᾶτο φροῦτα, σῦκα, μήλα κλ. καὶ πήγαιναν στὸ νεκροταφεῖο. Ἐκεῖ διάβαζεν ὁ παπᾶς τρισίγιο καὶ μοίραζαν τὰ φροῦτα στοὺς φτωχοὺς».

Ε'. - Μνημόσυνα.

α') *Τὰ κατ' ἰδίαν μνημόσυνα.*

1. - Κατὰ ποῖα χρονικὰ διαστήματα γίνονται ταῦτα καὶ πῶς διακρίνονται; Π.χ. τὰ *τρίμερα* ἢ τὰ *τρίτα*, τὰ *νιάμερα* ἢ τὰ *ἐννιαῖτα* (Γορῖζι), τὰ *εἴκοσι* ἢ τὰ *εἰκοστὰ* (Κίος), τὰ *σαράντα*, τὰ *τριμήνια*, τὰ *ξαμήνια*, τὰ *ἐννιαμήνια*, τὰ *χρόνια*, τὰ *διπλόχρονα* (Κύθνος), τὰ *τριπλόχρονα* (Νάξος). Γίνεται μνημόσυνον καὶ καθ' ἑκάστην ἐπέτειον τοῦ θανάτου; (τὰ *συναπαντήματα* ἐν Ἰνναχωρίῳ Κρήτης, τὰ *χρονογύρια* ἐν Οἰνίῳ Πόντου).

Ποῖαι ἄλλαι διακρίσεις γίνονται μεταξὺ μνημοσύνων; Π.χ. ἐν Σινασσῶ Καππαδοκίας τὰ μνημόσυνα διεκρίνοντο εἰς μικρὰ (*ἄμωμες*) καὶ μεγάλα, τὰ ὅποια ἐλέγοντο *κανίσκια* μὲν, ὅταν διενέμοντο καὶ τροφαὶ εἰς πτωχοὺς, *μνημόσυνα* δέ, ὅταν μόνον κόλλυβα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἔπειτα γεῦμα ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἐπίσης ἐν Χίῳ λέγεται τὸ μνημόσυνον *ταγιστόν*, ὅταν γίνεται μὲ ζαχαρωτὰ καὶ φαγητὰ.

2. - Πῶς γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς μνημόσυνον; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «στὶς *σαράντα*, στὶς *ἑξ μῆνες* καὶ στὸ χρόνο *ρογεύουν* στὰ *σπίτια* *στάρ'*, δηλ. *μοιράζουν* *κόλλυβα* μ' ἓνα *πιατέλλο* ἀπὸ τὸ καλάθι. *Παρασκευὴ βράδν* θὰ *ρογέψης* τὸ *στάρ'* γιὰ νὰ *ρθοῦν* τὸ *Σάββατο* στὸ *μνημόσυνον*». Εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «ἡ *σάβανώστρα* στὰ *σαράντα* *μοίραζε* στὰ *σπίτια* *κεσεδάκια* μὲ *κολλυβοζούμι* κ' ἔλεγε σὲ *ποιὰ* *ἐκκλησία* θὰ *γίνῃ* τὸ *μνημόσυνον*». Ὁμοίως εἰς τὰ Κοτύωρα «μιά *γυναῖκα* ἢ *παιδιά* μὲ *κόλλυβα* μέσα σὲ *πιάτα* *ρηχὰ* τοῦ φαγητοῦ προσκαλοῦσαν στὸ *μνημόσυνον* τοὺς φίλους».

3. - Ποῖον ἐκ τῶν μνημοσύνων τούτων θεωρεῖται μεγάλο μνημόσυνον καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτὸ α) ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ β) ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ; Χοῦν ὕδατος ἢ οἴνου καὶ προσφοραὶ τροφίμων εἰς τὸν νεκρόν. Ἐστίασις πτωχῶν, ἐλεημοσύνη καὶ ἀγαθοεργίαι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ. Διανομὴ κολλύβων, ἄρτων ἢ γλυκυσμάτων.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Σέριφον «στὶς *τρεῖς* *μέρες* ἀπὸ τὸ *θάνατο*

κάνουν ένα πιάτο κόλλυβο, τὸ πᾶνε ἐπάνω στὸν τάφο, τὸ μνημονεύει ὁ παπᾶς καὶ κατόπιν σποῦνε τὸ πιάτο ἐπάνω στὸν τάφο καὶ σκορπίζονται τὰ κόλλυβα, γιὰ νὰ φᾶνε οἱ πεθαμένοι». Εἰς τὴν Τσανδὸ τῆς Θράκης «τὴν τρίτη μέρα πολὺ πρωτὶ, πὺν ἀκόμα τὸ ἄστρο εἶναι στὸν οὐρανό, οἱ σπιτικοὶ θὰ πᾶνε στὸ μνήμα νὰ τρισ-αγιάσνε. Ἀνάφτουν κεριά, θὰ θυμιάσουν τὸν τάφο ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα μὲ τὴν κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ, θὰ χύσουν τὸ νερὸ τῆς πινάκας ἐπάνω στὸ μνήμα νὰ δρο-σισητῆ ἢ ψυγῆ τοῦ πεθαμένου, τὶς τρεῖς βοῦκες παραχώνουν ἐπάνω στὸν τάφο καὶ τὴν πινάκα ἀφήνουν μπρούμυτα ἢ τὴν σπάνουν ἐπάνω στὸ μνήμα, καθὼς καὶ τὸ πινάκι, πὺν εἶχε τὸ κρασί». Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν Μακεδονίας «στὶς τρεῖς μέρες τὸ πρωτὶ φέρουν στὸ μνήμα πίττα, γλυκό, λαγγίτες καὶ φροῦτια, σταφύλια, ἀπίδια, πορτοκάλια, κνιδώνια κ. ἄ. καὶ τὰ μοιράζουν μεταξὺ τους οἱ γυναικες». Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν «τὴν 40ὴν ἡμέραν μετὰ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημόσουν πηγαίνουν εἰς τὸ μνήμα καὶ ἐπιχέουν ὕδωρ. Πάλαι συνήθιζον νὰ σφαγιάζωσι θύματα (κουρμπάνια) καὶ νὰ τὰ διανέμουν κατὰ μερίδας μετὰ τῶν κολλύβων καὶ ἄρτου εἰς τὰς οἰκίας». Ὅμοίως εἰς τὴν Σκῦρον «κάνουν καὶ κουρμπάνι, φαῖ μὲ κρέας καὶ ρύζι, καὶ τὸ μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς σὲ μονὰ σπίτια (3, 5, 7, 9) γιὰ τὸ σχώ-ριο». Εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης «στὰ τρίμερα καὶ στὰ νιάμερα κάνανε κόλλυβα, στὰ σαράντα καὶ στὰ ξάμηνα, στὰ νιάμηνα καὶ στὰ χρόνια κάνανε πίττες· ἀραιώναμε μέλι καὶ βουτούσαμε κομμάτια πίττες κ' ἤβγαίναμε στοὶ δρόμοι βράδν βράδν, πὺν γύριζεν ἡ ἀργατεία ἀπὸ τὴ δουλειά, καὶ τοὺς δίναμε κ' ἔπαιρναν νὰ σχωρέ-σουν». Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μνημοσύνων χύνουν οἶνον ἐν-τὸς τῶν τάφων δι' ἐπίτηδες ἀνοιγμένης ὀπῆς. (Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;) Χύνουν οἶνον ἐκ ποτηρίου πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ;

Εἰς τὸ Γορίζι Πυλίας «στὰ σαράντα βράζανε λεβέτια δλάκερα μὲ στάρι καὶ μὲ φαγητὰ διάφορα, σφάχνανε σφαχτό, μαγειρεύανε φάβα, ρύζι, κάθε λογῆς φαγιά. Στρώνανε τραπέζια ὄξω σὲ πλατώματα καὶ μαζευούτανε ὅλο τὸ χωριό. Ὑστερα δὲν κάνανε τραπέζια, μονάχα φαῖ μοιράζανε στὰ σπίτια. Τώρα δὲ μοι-ράζουνε παρὰ τὸ στάρι». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἠλείρου «στὰ σαράντα πηγαίνει ὅλο τὸ χωριό καὶ τρώει, ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι. Καθένας ὅμως κραταίει καὶ τὶς πίττες του καὶ τὴ ρακή του». Εἰς Μουσταφᾶ Πασᾶ κατὰ τὸ μνημόσουν τῶν σαράντα «ἐτοιμάζεται τραπέζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας τοποθετοῦνται μία φιάλη μὲ ρακήν, δύο πινάκια πλήρη φαγητῶν, ἐν βαθὺ πινάκιον μὲ κολλυβόζωμον, σταμνίον πλήρες ὕδατος, προσφορά, κόλλυβα, ἄρτοι, μία πετσέτα καὶ μία πλήρης ἐνδυμασία. Οἱ προσ-κεκλημένοι φέρουν φαγητὰ καὶ ἄρτον καὶ κάθηνται περὶ τὴν τραπέζαν. Ὁ ἱερεὺς ἔρχεται καὶ ψάλλει τὸν Ἄμωμον ἐκτενωῶς μετ' Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελίου νεκρω-σίμων, μεθ' ὃ ἡ οικοδόσποινα προσφέρει εἰς τὸν ἱερέα σταμνίον ὕδατος, ὅστις

ἐκχέει ἐξ αὐτοῦ ὀλίγον ὕδωρ, τὸ αὐτὸ δὲ κάμνουν ὄλοι οἱ παρευρισκόμενοι, ἐκχέοντες ὕδωρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σταμνίου. Ἡ οἰκοδέσποινα διανέμει τεμάχια ἄρτου καὶ φαγητὰ εἰς τοὺς παρευρισκομένους καὶ προσφέρει εἷς τινα ἐξ αὐτῶν ὀλόκληρον τὴν ἐνδυμασίαν (ὑποκάμισον, ἐσώβρακον, βρακίον, περικνημίδας, ὑποδήματα, ἐπενδύτην, πῖλον, πετσέταν καὶ πρόσφορον). Ἐν μνημονεύεται γυνή, γυναικίαν ἐνδυμασίαν. Εἰς ἄλλον προσφέρει ψάθαν, στρῶμα, προσκέφαλον καὶ πρόσφορον· εἰς ἄλλον τὴν τράπεζαν μὲ ὄλα τὰ ἐπ' αὐτῆς. Ἐπειτα τρώγουν καὶ φεύγουν οἱ ἐλεθθέντες. Ἐπίσης εἰς τὴν Σινώπην «στὶς ἐννιά μέρες τὸ πρῶτ' πηγαίνουν οἱ συγγενεῖς στο στίτι τοῦ νεκροῦ καὶ ζυμώνουν ψωμάκια ἐκατοδραμίστικα, τὰ ψήνουν καὶ τὰ ἔχουν τὸ μεσημέρι ἑτοιμα. Ἄλλες μαγειρεύουν, ψήνουν κρέας μὲ ροβίθια, πιλάφι, κλ. Τὸ μεσημέρι καλοῦν ὄλους τοὺς φτωχοὺς, μένουν κ' οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι, στρώνουν χάμω ἐπάνω στο χαλὶ τ' ἀγιοταφίτικα πεσκίρια, βάζουν ἐπάνω τὰ φαγητὰ καὶ κρασί μὲ ζάχαρη, καθίζουν καὶ ὄλοι γύρω, παίρνει καθένας τὸ ψωμάκι του (τὸ χλίο ψωμί), τὸ κόβει μὲ τὸ χέρι, ὄχι μὲ μαχαίρι, βουτᾶ πρῶτα ἓνα κομμάτι στο κρασί καὶ εὐχεται: Θεὸς σχωρέσοι τονε. Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε. Καλὴ παρηγοριά».

Γίνονται γεύματα παρὰ τοὺς τάφους κατὰ τὰ μνημόσυνα;

Τί ἄλλο μοιράζεται μετὰ τῶν κολλύβων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὰ μνημόσυνα; Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον μοιράζονται ἀναπάψμα, τεμάχια ἄρτου τετράγωνα, βουτηγμένα εἰς κρασί ἢ εἰς μέλι, ψυχούδια ἐν Δημητσάνη, ἀπαλεριά ἐν Χίῳ, φουγάσα ἐν Τήνῳ, βλογίδια εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου, κουμπανάκια ἐν Ἱεραπέτρα, ψυχόπιτες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των;

4. - Λειτουργίαι τελούμεναι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος (ψυχολειτουργία ἐν Ἀραχόβη, μακάριση ἐν Ἀρτοτίνᾳ, σαραντάρι ἐν Κρήτῃ, συλλεῖτουργο πολ- λαχοῦ). Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «τὶς μεγάλες σαρακοστάδες φκειάν'νι μακάρισ' (= μεγάλη λειτουργία), φκειάν'νι στάρ', ψ'χούδια (ψωμάκια) πᾶνι στ'ν ἐκκλησιὰ καὶ κρασί στ'ς τσίτσις, ρακὶ στὰ παγούρια, φασούλια... γιὰ σχώριον». Σαραντάρι ἐν Κρήτῃ εἶναι 40 λειτουργίαι εἰς τὴν σειρὰν «γιὰ νὰ μνημονεύουνε τὰ πεθα- μένα», Σαββατόχρονο δὲ εἰς τὴν Νάξον ἡ ἐπιμνημόσυνος λειτουργία, ἡ τελου- μένη κάθε Σάββατον ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τινός.

5. - Μνημόσυνα τελούμενα ἐκτάκτως κατόπιν ἐνιπνίου ἢ ὄπτασίας. Πρὸβλ. τὰς φράσεις Κοτυωριτῶν τοῦ Πόντου: «ὁ σχωρεμένον ὁ πάππο μ' ἔροματιάσε με» ἢ «ἴστεα ἐκάθουμνε κ' ἔπλεκα ἢ σχωρεμέντσα ἢ μάννα μ' ἔρθεν σ' ὀμμάτιὰ μ' ἀπάν' ἢ ἐφάνθε με».

6. - Πρόνοια περὶ τελέσεως μνημοσύνων καὶ κολλύβων, περὶ ἀμοιβῆς ἱερέων κλπ. ἐξόδων ἐν διαθήκαις. Πρὸβλ. τὰ ἱκανὰ ἐν διαθήκαις Χίου, τὸ ψυχομοίρι ἢ ψυχομερίδιον Κύθνου, γιὰ τὸ μακάριο Τήνου κλ.

β') *Γενικά μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν (Ψυχοσάββατα).*

1. — Ποῖα εἶναι τὰ Σάββατα τῶν ψυχῶν; Εἶναι τὰ Σάββατα τῶν Ἀπόκρεω ἢ τὰ πέντε πρῶτα Σάββατα τῆς Μεγ. Σαρακοσιῆς; Ποῖον ἐξ αὐτῶν θεωρεῖται τὸ κατ' ἐξοχὴν Σάββατον τῶν ψυχῶν;

2. — Ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ψυχοσαββάτων (τὰ *Ψυχοπαράσκενα*) ἐπὶ τῶν τάφων ἢ κατ' οἶκον; Π.χ. κάμνουν κόλλυβα καὶ προσφορὰς διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Σαββάτου καὶ διὰ τὸ μνημα. Εἰς τὴν Θράκην «*μαγειρεύουν ριζόγαλο* (κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα τῆς Ἀποκριᾶς) ἢ *φασούλια καὶ λαθύρι, βάζουν μαῦρο πιπέρι καὶ μοιράζουν στὰ σπίτια γιὰ σχώρηση στὰ πιάτα. Θὰ πᾶνε καὶ στὴν ἐκκλησίᾳ κρασί καὶ τὸ μεριδοχάρτι*». Εἰς τὴν Μάνην τὴν παραμονὴν τοῦ Ψυχοσαββάτου χύνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι κρασί καὶ νερὸ ἢ θέτουν ψωμί, κερὶ, σπερνὰ καὶ συγχρόνως χύνουν κρασί καὶ νερό». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

3. — Ποῖα ἡ ὀνομασίᾳ τῆς ἱεροτελεστίας, ποῦ γίνεται κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα; (*Συλλείτουργο, δωδεκαλείτουργο ἢ σκουτέλι, σαραντᾶρι ἢ σαρανταλείτουργο κλ.*). Ποῖαι αἱ συνήθειαι κατὰ τὰ Σάββατα ταῦτα; Π.χ. εἰς τὴν Χίον τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς «*μοιράζουν εἰς τὴν γειτονίαν λαγάνες μὲ τυρὶ καὶ κρασί, γιὰ νὰ μακαρίσουν τὰ πεθαμένα*». Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν μοιράζουν τὴν *κρασοψυχιά*, δηλ. τεμάχια ἄρτου σχήματος ῥόμβου, ἐπιχρισμένα μὲ μέλι καὶ κανέλλαν καὶ διαβροχόμενα δι' οἶνον.

4. — Ποῦ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς λέγεται τοῦ *Ρουσαλιοῦ* καὶ πῶς ἐορτάζεται; Ποῖαι δοξασίαι περὶ ψυχῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ Σάββατον τοῦ Ρουσαλιοῦ; Ποῦ τὰ Ρουσαλία γίνονται τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου καὶ ποῖαν ἡμέραν ταύτης; Γίνεται τότε καμία πανήγυρις ἢ ἐπικρατοῦν ἔθιμα ἰδιάζοντα; Π.χ. εἰς τὸ Κωσταράζι Καστορίας «*τῆς Πεντηκοστῆς σκύβουν στὴν ἐκκλησίᾳ, γονατίζουν, γιὰτι περνοῦν οἱ πεθαμένοι. Πρέπει νὰ σκύψουν μὲ κλεισμένα τὰ μάτια βάζουν στὰ μάτια φύλλα ἢ τριαντάφυλλα, γιὰ νὰ μὴ βλέπουν καθόλου· ἐπειδὴ, ἂν τὴν ὥρα, ποῦ περνοῦν οἱ πεθαμένοι, ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ μάτια, τοὺς γνωρίζουν, κλαῖνε καὶ λυπιοῦνται καὶ δὲ θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τοὺς ἄλλους στὴ σειρά*». Εἰς τὴν Φράγκαν, συνοικισμὸν ποιμένων παρὰ τὸ Ἀἴγιον, «ἡ ἐορτὴ τῶν Ρουσαλιῶν ἐορτάζεται τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς οὕτω: Συναθροίζονται οἱ κάτοικοι ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κομίζοντες τυρὸν καὶ κρέατα ἐψημένα κατατεμαχισμένα, ἐν οἷς καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ σφαγέντος θύματος, ἰδίᾳ ἀρνίου, καὶ αὕτη ἐψημένη. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας ἐξέρχονται οἱ ἐκκλησιασθέντες καὶ κάθηνται ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας κατὰ σειρὰν καὶ κατὰ ἡλικίαν. Αἱ γυναῖκες τότε διανέμουν τὰ τεμάχια τοῦ κρέατος ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ ἱερέως, εἰς τὸν ὁποῖον δίδουν τὴν κεφαλὴν, εἰς δὲ τὸν κατόπιν τοῦ ἱερέως καθήμενον βοηθὸν αὐτοῦ ἢ

ψάλτην δίδουν τὴν πλάτην. Κατόπιν ἄρχεται ἡ διανομὴ τοῦ τυροῦ». "Ἄν ἠκολούθει χορὸς ἢ διασκεδάσεις δὲν ἐνεθυμεῖτο ὁ ἀνακοινώσας τὰ ἀνωτέρω (Λαογραφ. Δ', 324). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ ἐορτὴ αὐτή; Ποία ἡ ἔννοια τῆς φράσεως: «*Τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο ποτέ του νὰ μὴν ἔρθῃ*» καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως κάθε ἐργασίας κατὰ τὰ Ψυχασάββατα;

5. - Σκοπὸς καὶ ὠφέλεια τῶν μνημοσύνων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.

Π.χ. «*Εὐτοῦνα πᾶνε κανίσκια στὸ Θεό. Τὰ παίρνει ὁ ἄγγελος καὶ τὰ πάει στὸ Θεό, γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ.*» Ἄμα δὲν τοὺς κἀνης στᾶρι καὶ λειτουργία, ἔρχονται στὸν ὕπνο σου καὶ σοῦ τὰ ζητᾶνε» (Κορώνη). «*Τὸ στᾶρι τὸ βράζουν, γιὰ νὰ χτυπήσῃ ὁ ἀγνὸς ἀπάνω στὸ Θεό*» (Καστορία). Εἰς τὰς Κυδωνίας τὰ σαράντα γίνονται 2-3 μέρες πιὸ πρὶν, «*γιὰ νὰ πάῃ τὸ κόλλυβο στὸν ἄλλον κόσμον, πρὶν ἀπὸ τὸ νεκρό. Γιατὶ ὁ νεκρὸς γυρίζει 40 μέρες κι ἀπάνω στὶς 40 πάει στὸν ἄλλον κόσμον καὶ βρῖσκει τὰ κόλλυβα*». «*Ἄν περνοῦσαν οἱ κανονισμένες ἡμέρες (3, 9, 40), χωρὶς τὸ μνημόσυνο, ὁ πεθαμένος θά 'παιρνε κι ἄλλον σπιτικό του στὸν τάφο*» (Κοτύωρα).

γ') **Κοινὴ ἔξοδος ἐπὶ τοὺς τάφους κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς** (Χριστοῦγεννα, Πρωτοχρονιά, Μεγ. Παρασκευὴν, Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Σταυροῦ).

Δεήσεις (τρισάγιασμα) ἐπὶ τῶν τάφων, χοαὶ καὶ προσφοραὶ τροφῶν εἰς τοὺς νεκρούς ἢ εἰς πτωχοὺς. Π.χ. εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης «*κάθε Μεγάλῃ Παρασκευῇ καθένας πὸν εἶχε πεθαμένα ἔκανε ἓνα στεφάνι, ἔπαιρνε καὶ μιὰ λαμπάδα μεγάλη μὲ κορδέλλα καὶ πααίναμε στὰ μνήματα καὶ ὄσην ὥρα λένε τὰ μοιρολόγια τοῦ Χριστοῦ, ἐμοιρολογούσαμε κ' ἐμεῖς, καθένας τὸ νεκρό του*». Εἰς τὴν Νίσυρον «*τὸ Μέγα Σάββατον λίαν πρωτὶ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἐπιταφίου στολίζουν τὸν (ὑποτιθέμενον) νεκρὸν μὲ τὰ ἐναπολειφθέντα αὐτῷ ἐνδύματα ἔν τι κεντρικωτέρῳ ὀδῷ, δι' ἧς μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ Ἐπιτάφιος. Πέριξ τοῦ ὑποτιθέμενου νεκροῦ μητέρα, ἀδελφαὶ καὶ πολλαὶ ἄλλαι γυναῖκες συγγενεῖς μοιρολογοῦν*». Εἰς τὴν Καστανιὰν τῆς Λακεδαίμονος «*πλεῖστα οἰκογένεια μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν φᾶ πασχαλινά, τυρὸν καὶ ἄρτον, μεταβαίνουν εἰς τὸ κοιμητήριον καὶ ἀποθέτουσι ταῦτα ἐκάστη ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἰδίων αὐτῆς οἰκείων. Τὰ τρόφιμα ταῦτα συλλέγουσιν ὕστερον πτωχοὶ καὶ παιδία*». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Μάνης τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα γίνονται τὰ λεγόμενα *παραστασίματα*: οἱ ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς στολάς, προηγουμένων σταυρῶν, οὓς φέρουν οἱ λεγόμενοι *σταυροφόροι* (οὗτοι δ' εἶναι οἱ συγγενεῖς τῶν νεωστὶ ἀποθανόντων), καὶ σημαίων καὶ πολλοῦ πλήθους παρακολουθοῦντος, πορεύονται εἰς τὰ νεκροταφεῖα καὶ κάμνουν δεήσεις ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων. Τὰ ἐπὶ τῶν τάφων ἀβγά, τὰ ὁποῖα θέτουν οἱ συγγενεῖς, λαμβάνουν οἱ

ίερείς καὶ οἱ σταυροφόροι». Εἰς τὴν Θοράκην «ξημέρωμα τῆς Ἀναλήψεως πηγαῖν» ἐπὶ νεκροταφείῳ καὶ ρίχνουν ἐπάνω στοὺς τάφους ἕνα μαστραπᾶ νερό, δροσιὰ γιὰ τὶς ψυχές. Ὅλοι τῆς Ἀναλήψεως θὰ κἀννε γαλατόπιττες· τὶς πᾶνε στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὶς προσφέρουν ὑπὲρ τῶν νεκρῶν». Εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸ Σάββατο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (τὸ ἀεπνευμάτος) πηγαῖναν οἰκογενειακῶς στὰ νεκροταφεία μὲ φαγώσιμα ἀπὸ τὸ πρωτὶ καὶ διημέρευαν ἐκεῖ». Περιγραφὴν νεκροδείπνων ἐν νεκροταφείῳ Κων/πόλεως τὴν 14 Σεπτεμβρίου βλ. ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ 1926 σ. 131 κέ.

δ) Τὰ κόλλυβα καὶ ὁ κολλυβόζωμος.

1. — Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι των καὶ ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των: Σπερνὰ ἢ κουκκιά ἐν Καλαβρύτοις, μπουλία, συχώρια καὶ σπερνὰ ἐν Ἀρκαδίᾳ, σχωρέτια παρὰ Σαρακατσαναίοις, πικρὰ ἐν Σίφνῳ· κολλυβόζωμο (Εὐβοία), κολλυβόχ'λε (Σκῦρος), τὸ ψυχὸ (Κυδωνία) κλ. Ἐν Σιγῆ τῆς Βιθυνίας «πλύνουν τὸ στάρι τρία νερὰ καὶ τὸ παστρεύουν τρεῖς φορές, κατόπιν τὸ σήνουν καὶ βράζει τὸ πρωτὶ τὸ στραγγίζουν σ' ἕνα πανέρι καὶ τὸ περχνούν μὲ κρύο νερὸ γιὰ δροσιὰ τῆς ψυχῆς. Ὑστερα ἀνάβουν τὸ κερὶ, βάζουν λιβάνι στὸ λιβανιστήρι καὶ ἔπειτα τ' ἀπλώνουν σ' ἕνα τραπέζι ἢ καὶ χάμω πάνω σ' ἕνα παννὶ καὶ κάνουν τρεῖς μετανοίαι καὶ παρακαλοῦν νὰ συχωρεθοῦν οἱ ψυχές. Ὑστερα ἐτοιμάζουν τὸ κόλλυβο μὲ τὴ ζάχαρη ἀνακατεύουν καὶ καρύδ', ἀλεύρι καβουρντισμένο στὸ φούρνο, ρόδι, ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες, κουκουναρία, ζαχαράτα» κλπ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θοράκης «τὸ κόλλυβο ποὺ βράζει δὲν τὸ σκεπάζνε, γιὰ νὰ πάγ' ὁ ἀχνὸς στὶς ψυχές. Ὑστερα στρῶνε θλιμμένο τραπέζι καταγῆς καὶ φιλεῖνε ὄσες εἶναι ἐκεῖ, γιὰ νὰ δῶσνε σχώρηση στὰ πεθαμένα». Εἰς τὴν Κορώνην «στὶς ὀχτῶ μέρες τὸ μεσημέρι, σὰ βράση τὸ στάρι, τὸ ἀπλώνουν. Ἔχουν ἐπάνω σ' ἕνα μεγάλο τραπέζι στρωμένο ἕνα σετόνι καὶ ἀπλώνουν τὸ στάρι. Τὸ κάνουν σὰν ἄνθρωπο, χωρίζουν χέρια, πόδια, κεφάλι, καρφώνουν κ' ἐπάνω στὸ κεφάλι ἕνα κερὶ ἀναμμένο καὶ ὕστερα κάθονται γύρω καὶ τὸ μοιρολογᾶνε, σὰ νὰ εἶχανε τὸν πεθαμένο μπρὸς τους. Σὰν τελείωση τὸ μοιρολόγι, συγγρᾶνε τὸ στάρι: βάνουν μέσα σταφίδες, μαϊντανό, κανέλλα, ροιδιές κτλ. Στὶς σαράντα γίνεται τὸ μεγάλο μνημόσυνο. Πρέπει νὰ γίνων σαράντα πατήματα, (δηλ. μὲ τὴν σφραγίδα τῆς προσφορᾶς)· γι' αὐτὸ πλάθουν σαράντα προσκομιδάκια καὶ τὰ μεράζοννε σὲ σπύτια φτωχικά, ποὺ νὰ ἔχοννε μικροῦλια ποῦναι ἀγγελουδάκια. Στέλνοννε καὶ στὸ νεκροθάφτη ἕνα πιάτο κόλλυβα καὶ τὸ προσκομίδι του». Ὅταν ἡ νοικοκυρὰ ἐτοιμάζη κόλλυβα διὰ τὶς ψυχές, θέτει χωριστὰ μέρη ὀνοματισμένα εἰς τὸν καθένα, προφέρουσα ἐκάστου νεκροῦ τὸ ὄνομα:

Εἰς τὴν Χίον μέρος ἀπὸ τὸ στάρι τὸ βράζουν πολὺ, ρίχνουν μέσα καὶ σταφίδες, κῆπανισμένα ἀμύγδαλα, καρύδια, μέλι καὶ ζάχαρη, ἀνακατεύουν καὶ

όλιγο ἀλεύρι καὶ ὄλα ψήνονται μαζί καὶ γίνονται χυλός. Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν Παρασκευὴ πρώτῃ τῶν Ψυχῶν ἔσμιγαν οἱ συγγενεῖς, 4-5 νοικοκυρές, ἔβαζε καθεμία λίγο σιτάρι καὶ ἔψηναν μαζί τὰ κόλλυβα· μετὰ τὸ ζουμί ἔκαναν τὸ ψυχό: ἔβαζαν μέσα ζάχαρη, ἀλεύρι, καρύδια, κουκουνάρια καὶ γίνονταν πηχτό».

Πότε καὶ εἰς ποίους μοιράζεται ὁ χυλός τῶν κολλύβων;

2. - Ὁ δίσκος τῶν κολλύβων καὶ ὁ στολισμὸς αὐτοῦ. Ποῖα δοχεῖα μεταχειρίζονται διὰ τὰ κόλλυβα καὶ πῶς λέγονται κατὰ τόπους; Π.χ. *νάπφος* ἐν Ἀμοργῷ λέγεται μεγάλη ξυλίνη λεκάνη, μονοκόμματη, ἐντὸς τῆς ὁποίας θέτουν τὰ κόλλυβα. Ἐν Ρόδῳ διὰ τὰ κόλλυβα μεταχειρίζονται χαλκίνοις ταβάδες, οἱ ὁποῖοι λέγονται *ροχοῖ* ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των ἀπεικονίζονται ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα, τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ Ἄδης. Ἄλλοι τὰ κόλλυβα τὰ μεταφέρουν εἰς ἓνα πανέρι ἢ κάνιστρον, τὸ ὁποῖον εἰς μερικὰ μέρη «*ντύνον* ἀπόξω μετὰ παννὶ ἄσπρο, ἂν εἶναι νέος ὁ πεθαμένος, ἢ μετὰ μαῦρο, ἂν εἶναι ἡλικιωμένος». Εἰς τὴν Καλλιπόλιν «ἡ ζωγραφία τῶν κολλύβων λέγεται *στόρισμα* καθεὶς ἐκ τῶν παρισταμένων θέτει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν κολλύβων ζάχαριν χρωματισμένην, μετὰ τὴν ὁποίαν στέλλει εἰς τὸν πεθαμένον *χαριετίσματα*».

3. - Τὰ ζωντανὰ κόλλυβα ἢ *σπερνά*, ποῦ στέλλουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἑορτάς, διὰ νὰ μνημονευσθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἑορτάζοντος. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Δωρίδα κ. ἄ. «τὰ *σπερνά* γιὰ τοὺς ζωντανοὺς τὰ βάνουν δεξιὰ τῆς ὥραίας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· γιὰ τοὺς πεθαμένους τὰ συχώρια τὰ βάνουν ἀριστερά, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ». Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο:

ε') **Μεριδοχάρτι ἢ ψυχοχάρτι ἢ ἀναματολόι.**

Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «εἶχαν ἓνα τετραδιάκι μικρὸ μ' ἓναν σταυρὸ ἀπέξω καὶ ἔγραφαν μέσα τὰ ὀνόματα τῶν πεθαμένων ὅλης τῆς οἰκογενείας. Τὸ εἶχαν φυλαμένο στὸ εἰκονοστάσι. Ἄμα ἦτανε καμιά ἡμέρα τῶν νεκρῶν ἢ εἶχαν λειτουργία, ἔπαιρναν καὶ τὸ ἀναματολόι, τὸ ἔδιναν στὸν παπᾶ καὶ ἔμνημόνευε τὰ πεθαμένα». Ὑστερα τὸ ἔπαιρναν πίσω καὶ τὸ φυλάγανε στὸ εἰκονοστάσι».

ς') **Ψυχοκέρι ἢ νεκροκέρι.**

Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Π.χ. εἰς τὴν Χαλκίδα «ὅσες ψυχὲς λείπουν ἀπὸ τὸ σπίτι, ὅσους γράφουν δηλ. στὸ ψυχοχάρτι (τὸ ρουνό, τὴ ρουνά, τὸν πατέρα, τὴ μητέρα κλπ.), τόσες μπαμπακερὲς κλωστὲς διάζονται, ὅπως διάζονται τὸ παννί, καὶ κάθε μιὰ τὴν ὀνοματίζουν: αὐτὴ εἶναι τοῦ πατέρα, αὐτὴ εἶναι τῆς μάνας κτλ. Ὑστερα ὅλες μαζί τις κλωστὲς αὐτὲς τις στρίβουν καὶ τις βουτοῦν σὲ ἀναλυμένο κερί καὶ κάνουν ἓνα τουπάκι (κουβάρι) ὡς μισὴ ὀκά, τὸ ψυχοκέρι.

Αὐτὸ τὸ ψυχοκέρι τὸ ἀνάβουν στὴν ἐκκλησία σὲ ὅλους τοὺς ἑσπερινοὺς καὶ τὶς ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, μὰ καὶ κάθε φορὰ πὸν θὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία τὸ παίρνουν μαζί τους καὶ τὸ ἀνάβουν, ἢ ἂν μείνουν σπίτι τους τὴν ὥρα τοῦ ἑσπερινοῦ, τὸ ἀνάβουν μπρὸς στὸ εἰκονοστάσι καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ κάηγῃ ὡς μία σπιθαμὴ ἐπάνω-κάτω καὶ ὕστερα τὸ φυλᾶνε». Εἰς τὴν Ὑδραν τὴν Μεγ. Πέμπτην καὶ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «δλα τὰ σπίτια στέλνουν ἀπὸ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὶς ψυχές πὸν ἔχει τὸ καθένα τους». Εἰς τὴν Κορώνην «ὅταν ἀνάβουν τὸ κερί τους ἀπὸ τ' ἅγιο φῶς, ὅσοι ἔχουν πεθαμένο, πηγαίνουν καὶ ἀνάβουν κι ἀπὸ ἓνα κερί γιὰ κάθε πεθαμένο μπροστὰ στὸ Χριστό, γιὰ νὰ κάηγῃ κι αὐτὸς Ἀνάσταση στὸν Κάτω κόσμος».

5') Πένθη.

α') Τὸ πένθος τῶν οἰκείων. Ἐκδηλώσεις καὶ διάρκεια πένθους.

1. - Ἐνδείξεις πένθους περὶ τὴν κόμην καὶ τὴν στολήν. Ποῦ συνηθίζεται (ἢ συνηθίζετο) ἡ σύζυγος, ἡ μητέρα καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ νεκροῦ ν' ἀποκόπτουν τὴν κόμην των, νὰ μὴν ἀλλάσσουν ἀσπρόρουχα ἐπὶ ἓν ἔτος ἢ ἐπὶ 40 ἡμέρας, νὰ φοροῦν ἀνάστροφα τὰ φορέματά των ἐπὶ τινὰς ἡμέρας; Π. χ. εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης (ὡς καὶ εἰς Σφακιὰ καὶ Κοτύωρα), μόλις «πέθαινε ὁ ἄνθρωπος, ἂν ἦτανε νέος, ἢ χήρα γυναῖκα του ἢ ἡ μάνα του ἠκόβανε τὰ μαλλιά τους. Ἀκόμα, ἅμα ἦτανε νέος, ἠβάφανε πονκάμισο καὶ βρακιά καὶ τὰ φορούσανε τρία χρόνια. Βάφανε μαῦρα καὶ τὰ τραπεζομάντηλα καὶ τὰ μπαουλοσκεπάσματα». Εἰς τὸ Γαρδίκι Λαρίσης (ὡς καὶ εἰς τὰ Σφακιὰ) οἱ ἄνδρες φοροῦν 40 ἡμέρας ἀνάποδα τὰ φορέματά των, ὕστερα μαυροφοροῦν. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὰ παλιὰ χρόνια οἱ γυναῖκες δὲν ἄλλαζαν ἓνα χρόνο γιὰ θλίψη, τώρα τὸ φυλᾶνε μόνο 40 μέρες. Οἱ ἄντρες στὴ θλίψη φοροῦνε τὸ μαντήλι μαουλίκα (= γυναικεῖα, δηλ. διπλωμένο τριγωνικὰ καὶ δεμένο κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι)». Τοῦναντίον εἰς τὴν Ἐπάνω Σκάλαν τῆς Θεσπρωτίας αἱ γυναῖκες πὸν πενθοῦν φοροῦν τὸ σιγγούρι ἀνάποδα καὶ δένουν ἔτσι τὸ μαντήλι, ὥστε ὀλόκληρος ἡ κεφαλή των μένει ἀκάλυπτος, δηλ. τὸ δένουν ὡς ζώνην περὶ τὸ μέτωπον, σχηματίζουσαι ὀπισθεν κατὰ τὸ ἴνιον κόμβον, ἐκ τοῦ ὁποίου κατέρχονται τὰ ἄκρα. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν κηδεῖαν φοροῦν «τὰ πῶ καλὰ τους ρούχα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πολύχρωμα, καὶ εἰς τὸ κεφάλι θὰ βάλουν ἀπαραιτήτως ἄσπρο φοινίτσι. Ἀπὸ αὔριο ὅμως τὰ βάφουν δλα ἴσαμε τρία χρόνια». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί, «ἡ χήρα παρακολουθοῦσα τὴν κηδεῖαν (τοῦ ἀνδρός της) ἐνδύεται νυμφικῶς καὶ στολιζεται δι' ἀνθέων».

2. - Ἄλλαι ἐνδείξεις πένθους. Πένθος εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ (τὸν

καθρέπτην, τὰς εἰκόνας καὶ φωτογραφίας), τὴν ἀλληλογραφίαν κλπ. Εἰς τὴν Ὑδραν «μπογιατίζουνε μαύρη τὴν δξώπορτα καὶ τὸν τοῖχο τοῦ δρόμου σὲ ὕψος ἐνὸς μέτρου τοῦλάχιστον». Ὅμοίως εἰς τὴν Ἰκαρίαν βάφεται ὅλη ἡ οἰκία ἔξωθεν μαύρη ἢ τοῦλάχιστον χαράσσεται ἐπὶ τῆς ἔξωτερικῆς τῆς ὄψεως ταινία μαύρη. Εἰς τὴν Σκῦρον «ὡς νὰ περάσουν τρία χρόνια δὲν ἀσβεστῶνουν καὶ δὲν ἀποσαίρουσι τὰ σπίτια καὶ ὄσο βαστῶ τὸ πένθος σκεπάζουν τοὺς καθρέφτες». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ γράμμα πὸν θὰ στείλουν καίουν τὴν ἄκρη τοῦ χαρτιοῦ καὶ τοῦ φακέλλου». Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ κόπτουν οἱ πενθοῦντες τὴν χαιτὴν τῶν ἵππων τῶν;

3. - Διάρκεια πένθους. Π. χ. εἰς τὰς Κυθωνίας «οἱ χαροκαμένες ἕνα χρόνο δὲν βγαίνουν πουθενά, οὔτε στὴν ἐκκλησία δὲν πῆγαιναν κ' ἕνα χρόνο τίς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Ἀρχιχρονιά, Πάσχα, δὲν κάνανε χριστόψωμα, οὔτε γλυκά, οὔτε κολλίκια τὸ Πάσχα. Τὰ μαῦρα τὰ φοροῦσαν τρία χρόνια. Σαράντα μέρες οἱ χαροκαμένες δὲν ἔτρωγαν κρέας, μόνον ψάρι, γιατί ἔλεγαν πὸς τρῶνε τ' ἀπεθαμένον τὰ κρέατα».

β') Συμμετοχὴ γειτόνων καὶ φίλων εἰς τὸ πένθος. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί.

Π. χ. εἰς τὰ Σφακιά οἱ ἔξω τῆς οἰκογενείας συγγενεῖς «κιτρινοβάφουν τὴν στολήν των». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γυναῖκες ἡλικιωμένες, φίλες ἢ γειτόνισσες, μένανε καὶ κοιμόντανε μὲ τὴν χήρα, πὸν πενθοῦσε, ἐννιά μέρες τοῦλάχιστον, γιὰ νὰ τὴν παρηγοροῦν καὶ νὰ τῆς κρατοῦν συντροφιά». Εἰς τὰς Κυθωνίας «κ' οἱ γειτόνισσες 40 μέρες δὲν πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία. Καὶ τίς γιορτές, πὸν οἱ χαροκαμένες δὲν κάνουν γλυκά οὔτε βασιλόπιττα, τοὺς πηγαίνουν ἀπέξω οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι».

Ζ') Τελευτὴ παίδων.

α') Συνήθειαι κατὰ τὴν θανάτῳ καὶ τὴν κηδείαν βρέφους ἢ νηπίου.

Π. χ. εἰς τὴν Ἠπειρὸν «ἅμα πεθάνῃ μωρό, τὸ παίρνει ἢ νοῦν καὶ τὸ πάει στὴν ἐκκλησία καὶ ἀπὸ κεῖ πάλι μόνῃ τῆς σιὸ νεκροταφεῖο καὶ τὸ θάφει ὁ παπᾶς». Εἰς τὴν Μεθώνην «σὲ μικρὸ παιδί, ἂν τύχη καὶ πεθάνῃ, οὔλα τὰ ἔξοδα, ροῦχα, κεριά, παπάδες, εἶναι τοῦ ρουνοῦ. Λένε πὸς πάει τὸ παιδάκι καὶ τοῦ ἐτοιμάζει τὴ θῆση του στὸν παράδεισο».

β') Γίνεται μνημόσυνον δι' ἀποθανόν νήπιον; Π. χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα πέθαινε μικρὸ παιδί, δὲν τοῦ ἔκαναν μνημόσυνα. Μονάχα στὰ σαράντα ἔκαναν ψωμάκια μικρά, τὰ σφραγίζαν μὲ τὸ σουφραῖστο (- σφραγιδα) καὶ τὰ μοίραζαν στὰ παιδιά. Αὐτὰ ἦταν τὰ λειτουργοῦδια».

γ') Ἀνακομιδὴ. Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «τὰ πρῶτα παιδιά κάθε οἰκογενείας,

διαν τὰ θάψουν, δὲν τὰ ξεθάψουν, γὰρ νὰ κρατᾶν τὴν πλάκα τους καὶ νὰ μὴν πάρουν καὶ ἄλλα παιδιὰ τῆς οἰκογενείας στὴ μαύρη γῆ».

Η') Τελευτὴ ἱερέων.

Ποιοὶ ἐνδύουν τὸν ἱερέα καὶ εἰς ποίαν στάσιν τὸν θάπτουν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σπάρτην «ἄμα πεθάνῃ παπᾶς, μπαίνουνε μέσα τρεῖς παπάδες καὶ τὸν ἀλλάζουνε. Κλειοῦνε· δὲν κάνει νὰ μπῆ κανεὶς ἄλλος· δὲν κάνει νὰ τὸν δῆς πεθαμένο. Τὸν κηδεύουν σκεπασμένο». Εἰς μερικὰ χωρία τῆς Κρήτης «ἄμα ἐτοιμάζαν τὸ νεκρὸ, ἔπιαναν γύρω του οἱ ἐφτά παπάδες κ' ἡ παπαδιά μπροστὰ καὶ ἔκαναν τὸν «ἀγγελικὸ χορὸ». "Ἐψαλλαν τὰ εὐλογητάρια καὶ σήκωναν τὸν παπᾶ μὲ τὴν καρέκλα τέσσερεις παπάδες». Εἰς τὴν Κορὼνῃν «τὰ πρῶτα χρόνια τοὺς παπάδες τοὺς θάψταν καθιστούς. Τώρα ρωτοῦν τὴν παπαδιά, ἂν θὰ ξαναπαντρευτῆ ἂν πῆ ναί, τὸν θάψτουν ἴσιο, ὅπως καὶ τοὺς κοσμικοὺς ἂν πῆ ὄχι, τὸν θάψτουν καθιστό, ὅπως τὸν δεσπότη». Ὅμοίως εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Ἀνασελίτσαν, «ἂν ὅμως ἡ παπαδιά ἀργότερα ἀλλάξῃ ἰδέα καὶ πάρῃ τὴν ἀπόφαση νὰ παντρευτῆ, πρέπει νὰ πάῃ στὸ μνημα καὶ νὰ τὸ κλωτσοῖ τρεῖς φορές. Ἔτσι ὁ παπᾶς ξεθροιάζεται».

Θ') Ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων.

(Τὸ ξέχωμα ἢ ξεχωμάτισμα, τὰ ξεχώσματα, τὸ ξεχώνιασμα).

1. — Μετὰ πόσα ἔτη καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ ἀνόρυξις τοῦ τάφου; Αἱ σχετικαὶ περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν δοξασαίαι. Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ἡ ἀνακομιδὴ γίνεται ἢ «στὰ τρία ἢ στὰ πέντε χρόνια. Προτιμᾶνε δὲ ἡμέρα Σάββατο, γιὰτὶ λένε πὼς τότε ἔχουνε οἱ ψυχές πὸ ἀνάπαυση». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ξεχώνουν στὰ δυὸ χρόνια, στὰ τρία τὸ πολὺ. Δὲν κάνει νὰ μπῆ στὰ τέσσερα μὲ κανέναν τρόπο. Καμπόσοι τοὺς βγάζουν καὶ στὸ χρόνο ἐπάνω, γιὰτὶ λένε πὼς, ἄμα ἔχῃ κανεὶς καλὴ ψυχὴ, λειώνει γλήγορα κι ὅσο μένει μέσ' στὴ γῆς τότε βαραίνει τὸ χῶμα, πὸν τὸν πλακώνει». Τοῦναντίον εἰς Τσανδῶ Θράκης τοὺς ξεχωματίζουν στὰ ἐπὶ χρόνια τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μεσημέρι». Θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων καὶ διατί;

2. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τοῦ τάφου. Π.χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην, «διαν ἀνοίγουνε τὸ μνημα, παίζει πρῶτα ὁ παπᾶς τέσσερεις σκαπεθιές. Ὅποιος θέλει νὰ θωρῆ τσ' ἀποθαμένους (δηλ. τίς ψυχές τῶν νεκρῶν) πιάνει ἀπὸ τὴν πρώτη σκαπεθιά τοῦ παπᾶ μιὰ χουφθιά χῶμα καὶ τὸ ρίχτει μπροστὰ του ἢ πίσω του».

3. - Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὁσπῶν. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ ὁσπᾶ; Εἰς τὸ δάτιοφυλάκιον (κοκκαλίστρα ἐν Ἀβία Μάνης) ἢ ἐπαναθάπτονται εἰς τὸν τάφον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «οἱ συγγενεῖς τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μείσημέρι παίρνουν τὸν παπᾶ καὶ πᾶνε στὸ κοιμητήριον, δίνε τρισάγιο καὶ τὸν ξεχωματιάζνε. Πλένουν τὰ κόκκαλα μὲ κρασί καὶ τὰ βάζουν σὲ πανέρι σκεπασμένο μὲ ἄσπρο μπόγο καὶ τὰ πᾶνε στὸ σπιτί. Συγγενεῖς καὶ γειτόνοι πᾶνε ἐκεῖ κεριά, λουλούδια, θυμιάμα, ὅπως καὶ στὸν νεκρὸ καὶ κάνουν κόλλυβα. Τὸ βράδυ τρεῖς, τέσσερεις γυναῖκες παίρνουν τὸ πανέρι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τ' ἀφήνουν ἔξω ἀπ' τὰ Δημόθυρα, μπροστὰ στὴν καντήλα τοῦ Χριστοῦ· θὰ κοιμηθοῦν μιὰ βραδεὶά στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ πρωτὶ μετὰ τὴν λειτουργία τὰ κάμνε κηδεῖα. Ὁ παπᾶς φορεμένος θὰ τὰ διαβάσῃ καὶ μὲ τὰ ἐξαπιέρυγα, τίς ψαλμοδιές καὶ μὲ ὄλο τὸ πλήθος θὰ πᾶνε στὸ νεκροταφεῖο καὶ θὰ τὰ ταφιάσνε στὸν ἴδιον τάφο. Θὰ μοιράσνε καὶ κόλλυβα καὶ ψωμί». Εἰς τὸ Χατζηγύριον Κεσσάνης «τὸν πεθαμένο τὸν ξεχώνουν τὸ Σάββατο τῶν Ψυχῶν πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Τὰ ὁσπᾶ τὰ πλύνουν μὲ κρασί, τὸ δὲ κρανίον τὸ δένουν μὲ ἄσπρον κεφαλόδεμα καὶ τὸ στολίζουν μὲ λουλούδια τῆς ἐποχῆς, τὸ βάζουν μέσα σὲ κόσκινο μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στὴν ἐκκλησία καὶ ὁ παπᾶς τὸ τρισαγιάζει. Ἐπειτα μοιράζουν κομμάτια γαλατόπιττα καὶ κρασί καὶ μακαρίζουν». Ποία εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου;

4. - Τί πιστεύουν, ἂν ὁ πεθαμένος εὐρεθῆ ἄλειωτος (ἀδέξιος ἐν Λακωνίᾳ); Πρὸβλ. τὴν φράσιν «δὲν τὸν δέχτηκεν ἡ γῆ». Τί συνηθίζουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει; Π.χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «στὰ μνήματα τῶν ἄλειωτων κάνουνε ἑφτάπάπδο· ἑφτά παπάδες γονατίζουν ἀπάνω στὸν τάφο, πότε ὁ ἕνας καὶ πότε ὁ ἄλλος καὶ διαβάζουνε εὐχές, γὰρ νὰ λειώσῃ ὁ ἄλειωτος». Εἰς τὴν Σκύρον «ἔβραζαν ἄλλοτε τὸν νεκρὸ μέσα σ' ἕνα τσουβάλι ἢ σ' ἕνα στροματόντυμα καὶ τὸν γύριζαν 40 μέρες σὲ 40 ἐκκλησίες, ἔστηναν τὸν νεκρὸ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν λειτουργοῦσαν σαράντα φορὲς γιὰ νὰ λειώσῃ».

5. - Μαντικὴ ἐκ τῶν λειψάνων. Π.χ. ἂν τὰ κόκκαλα εἶναι κίτρινα, ἦταν καλὸς ὁ ἄνθρωπος (Σπάρτη). Τοῦ ἐπιόρκου ἡ χεὶρ εὐρίσκεται ἄλειωτη, τοῦ συκοφάντου αἱ τρίχες ἄλειωτοι κτλ.

6. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν. Π.χ. ἂν ἕνας δυστυχῆ συνεχῶς μετὰ τὸν θάνατον πατρός, μητρὸς ἢ ἄλλου στενοῦ συγγενοῦς, πιστεύεται ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ πατρικῆς ἢ ἄλλης ἀρᾶς· διὸ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τὸ ἐκ τῆς πλύσεως τῶν ὁσπῶν ὕδωρ δίδεται εἰς τὸν δυστυχοῦντα, ἵνα πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου (Ἀδριανούπολις).

I') 'Ο θάνατος ἐπὶ ξένης.

1. - Τὸ μοιρολόγημα καὶ τὸ μνημόσυνον τοῦ ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντος.

Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «*διὰν πεθάν' κανεὶς μακριά, βάζουν τὰ ροῦχα του καὶ τὴ φωτογραφία του καὶ τὸν καταλογιάζουν*». Ὅμοίως εἰς τὴν Μάνην «*τό'χουνε συνήθειο, σὰν πεθάνῃ κανεὶς στὴν ξενιτειά, διὰν θὰ τοῦ κάμουν τίς σαράντα, νὰ βάλουνε τὰ ροῦχα του κάτω, νὰ τὰ στολίσουνε καὶ νὰ τὰ μοιρολογήσουνε, σὰν νὰ'χουνε τὸν ἴδιο τὸν πεθαμένο μπροστά τους*».

2. - Κηδεῖα ξένου. Διάφοροι συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὴν Ἱεράπετραν «*ἅμα εἶναι ξενομάτης (= ἀπὸ ξένο χωριὸ) ὁ ἀποθαμένος, τοῦ ρίχνανε λεφτὰ στὸν τάφο, γιὰ νὰ πλερώσῃ τὸ χῶμα πὺν τὸν σκεπάζει, γιὰ νὰ μὴν τοῦ εἶναι βάρος στὴν ψυχῇ*». Ξενοταφεῖδ ἐν Κρήτῃ ὁ ἰδιαιτέρος χῶρος, ὁ πρὸς ταφὴν τῶν ξένων.

IA') Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἄδου.

1. - Ἐπιφάνεια ψυχῶν καὶ νεκρῶν. Π. χ. «*τὴν στιγμὴν πὺν ἀποθνήσκει ὁ ἀσθενής, ἡ ψυχὴ του μεταβαίνει εἰς τοὺς οἰκείους καὶ εἰς τοὺς στενοὺς φίλους καὶ κρούει τὴν θύραν ἢ ἐκπέμπει ἀναρθρον φωνήν. Τοῦτο λέγεται πρόφασις: ἔκαμε πρόφαση, λέγουν. Οἱ ἀκούοντες τὸν κρότον ρίπτουν τεμάχιον ἄρτου» (Μάνη). «*Ὅταν ἀκούεται λιβανὶ ἄσπὸ δρόμο, χωρὶς νὰ'χουνε λιβάνι βαρμένο, περνᾷ ἀποθαμένος κι ὅλοι λένε: 'Ὁ Θεὸς σχωρέσει τὸν πὺν περνᾷ' (Ἱεράπετρα). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν πιστεύουν ὅτι «*ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς σὰ μνῆγα καὶ τὴν βλέπουν μόνον οἱ καθάροί. Αὐτὴ ἡ μνῆγα εἶναι ἄσπρη, σὰν τὴ μελισσοῦλα*». Εἰς τὴν Καστορίαν «*μέσ' στὶς 40 μέρες περιμένουν ν' ἀκούσουν βήματα, πόρτες, γιὰ τὴ θὰ ῥθῆ ὁ νεκρὸς νὰ γυρίσῃ ὅλο τὸ σπίτι, δὲν ἀφήνει ἄκρη. Μετὰ 40 μέρες φεύγει πὰ ἡ ψυχὴ γιὰ τὸν ἄλλον κόσμον*». Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.**

2. - Οἱ βιαίῳ θανάτῳ τελευτῶντες. Βρέφη ἀποθνήσκοντα ἀβάπτιστα. Παραδόσεις περὶ βρικόλακων. Τί εἶναι οἱ βρικόλακες; Πῶς ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποίας βλάβας προκαλοῦν εἰς αὐτούς, εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ, εἰς τὰ πρόβατα, εἰς τὰ σπαρτὰ κτλ.; — Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ βρικόλακα; Ἐξορκισμοί, καρφώματα, ξέχωμα καὶ ἐξορισμὸς ἢ καῦσις τοῦ πτώματος.

3. - Δοξασίαι περὶ νεκρῶν καὶ Ἄδου. Π. χ. «*Στὶς τρεῖς ἡμέρες πὺν θὰ θάψουνε τὸν ἄνθρωπο πάει τὸ φίδι καὶ τοῦ βγάνει τὰ μάτια καὶ τὰ τραῖε (Κορώνη). «*Στὸν ἄλλο κόσμον οἱ ψυχὲς πίνουν τὸ νερὸ τ' Ἀλήσμονα καὶ ξεχνοῦν τὰ περασμένα δὲ γνωρίζουν καθόλου ἢ μιὰ τὴν ἄλλη*» (Σκῦρος).*